

Succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk

Bron: www.vertreknaarfrankrijk.nl

<i>Auteur:</i>	Stefan van den Boomen
<i>Onderwijsinstelling:</i>	Aeres Hogeschool
<i>Opleiding:</i>	Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij
<i>Afstudeerdocent:</i>	Wiggele Oosterhoff
<i>Plaats:</i>	Dronten
<i>Inleverdatum:</i>	16-01-2023

Succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk

Gegevens auteur:

Naam auteur: Stefan van den Boomen
Studentnummer: 3025105
Opleiding: Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij
Klas: 4DVO
Telefoonnummer: 06-57342457
Emailadres: 3025105@aeres.nl

Gegevens opdrachtgever:

Naam onderwijsinstelling: Aeres Hogeschool
Adres: De Drieslag 4
Postcode: 8250 AJ
Plaats: Dronten
Telefoonnummer: 088-0206000
Emailadres: info.hogeschool.dronten@aeres.nl

Gegevens afstudeerdocent:

Naam begeleider: Wiggele Oosterhoff
Emailadres: w.oosterhoff@aeres.nl

Plaats: Dronten

Inleverdatum: 16-01-2023

Disclaimer

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeerwerkstuk “Succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders noordwest Frankrijk”. Het afstudeerwerkstuk is het meesterstuk van de opleiding Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij aan de Aeres Hogeschool te Dronten. De focus van het uiteindelijke afstudeerwerkstuk ligt op wat de melkveehouderij in noordwest Frankrijk succesvol maakt.

Het schrijven van afstudeerwerkstuk, komt grotendeels voort uit het feit dat ikzelf het doel heb om in de toekomst melkveehouder in noordwest Frankrijk te worden. Dit geeft mij bijzonder veel motivatie om het afstudeerwerkstuk tot een mooi eindresultaat te brengen. Het doel van het afstudeerwerkstuk is om melkveehouders die zich in noordwest Frankrijk willen vestigen op een melkveebedrijf een handleiding te geven met de succesfactoren voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk. Daarnaast is het doel van het uiteindelijke afstudeerwerkstuk om mij handvatten te geven die mij in de toekomst succesvol maken bij de installatie en exploitatie van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk.

Het overnemen van een melkveebedrijf buiten de familie in Nederland is complex en kapitaalintensief. Hierdoor wil ik mijzelf focussen op de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk, omdat het aanbod aan toekomstbestendige melkveebedrijven groot is, en de komende jaren alsmaar groter wordt door gebrek aan opvolging. Daarnaast is de prijzen voor de overname van een melkveebedrijf lager dan in Nederland vanwege de lagere grondprijzen. Tot slot worden jonge boeren in Frankrijk gestimuleerd en ondersteund met maatregelen om de voedselzekerheid in Frankrijk in de toekomst te kunnen blijven garanderen.

Hierbij wil ik mijn afstudeerdocent Wiggele Oosterhoff hartelijk bedanken voor het begeleiden van het onderzoek en de oneindige interesse in het onderwerp.

Tot slot wil ik de vakexperts en geïnterviewden hartelijk danken voor hun medewerking en voor het delen van kennis en ervaring.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Stefan van den Boomen
Student Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij

Best, 16-01-2023

Samenvatting

Emigratie is van alle tijden, door de eeuwen kende Nederland meerdere emigratiegolven. De grootste bekendste emigratiegolf kwam na de Tweede Wereldoorlog op gang en werd door de overheid gestimuleerd.

Er kunnen verschillende motieven zijn om als melkveehouder te emigreren. De meest gehoorde redenen zijn het gebrek aan ontwikkelingsruimte, de invoering van diverse productierechten, dure investeringen, hoge grondprijzen en gebrek aan toekomstvisie vanuit de overheid. Frankrijk is vanuit het verleden nooit een groot emigratieland geweest voor Nederlanders. De laatste jaren zien Nederlandse melkveehouders steeds meer voordelen van emigreren naar noordwest Frankrijk.

Frankrijk is een groot landbouwland. De Franse overheid heeft de landbouw en voedselproductie hoog in het vaandel staan. Dit is terug te zien in diverse maatregelen om vooral jongeren boer te maken. Voor Nederlandse melkveehouders is er veel ruimte in met name noordwest Frankrijk. De verwachting is dat er veel melkveebedrijven in de verkoop gaan de komende jaren en door de grote hoeveelheid stoppers komt er ruimte vrij voor de blijvers om extra melk te produceren. Voor jonge boeren die zich in Frankrijk vestigen bieden melkfabrieken ook extra melkquotum, om groei mogelijk te maken.

Voor Nederlandse melkveehouders zijn er verschillende vormen van bedrijfsovername, in Frankrijk komen buitenfamiliale bedrijfsovernames vaker voor dan in Nederland, dit biedt kansen voor Nederlandse melkveehouders. Omdat de grondprijzen in Frankrijk lager liggen dan in Nederland is Frankrijk aantrekkelijk voor melkveehouders met weinig eigen vermogen. Banken rekenen met een eigen vermogen van ongeveer 25%. Dit is afhankelijk van de hoeveelheid grond die bij het melkveebedrijf hoort. Grond pachten is een veel voorkomende manier om grond te verwerven.

Voor Nederlanders kan Frankrijk vrij bureaucratisch zijn. Zo zijn er veel partijen en organisaties die toestemming moeten geven voor de overname van een melkveebedrijf of de aankoop van landbouwgrond. Voor Nederlanders die een melkveebedrijf willen overnemen in noordwest Frankrijk is het belangrijk om overzichtelijk te hebben met welke partijen zakengedaan moet worden. Om hierin overzicht te bewaren is het aan te raden om gebruik te maken van een emigratieadviseur. Emigratiebegeleiders weten de weg in een bepaald landbouwgebied en kennen vaak de te koop staande bedrijven goed.

Het integreren in de gemeenschap is belangrijk om jezelf snel thuis te voelen in Frankrijk. Het leren van de taal en het kennen van de cultuur zijn hier belangrijke onderdelen in. Daarnaast zijn Fransen erg behulpzaam en bereid om te helpen op het bedrijf of om advies te geven.

Résumé

L'émigration est de tous les temps, au fil des siècles les Pays-Bas ont connu plusieurs vagues d'émigration. La plus grande vague d'émigration connue a commencé après la Seconde Guerre mondiale et a été stimulée par le gouvernement.

Il peut y avoir diverses motivations pour émigrer en tant que producteur laitier. Les raisons les plus courantes sont le manque d'espace pour le développement, l'introduction de divers droits de production, les investissements coûteux, les prix élevés des terrains et le manque de vision du gouvernement pour l'avenir. La France n'a jamais été un pays d'émigration majeur pour les Néerlandais dans le passé. Ces dernières années, les producteurs laitiers néerlandais ont vu de plus en plus d'avantages à émigrer vers le nord-ouest de la France.

La France est un grand pays agricole. Le gouvernement français attache une grande importance à l'agriculture et à la production alimentaire. Cela se traduit par diverses mesures visant à encourager les jeunes à devenir agriculteurs.

Il y a beaucoup de place pour les producteurs laitiers néerlandais, en particulier dans le nord-ouest de la France. On s'attend à ce que de nombreuses fermes laitières soient mises en vente dans les années à venir et le grand nombre de bouchons libérera de l'espace pour ceux qui resteront pour produire du lait supplémentaire. Pour les jeunes agriculteurs qui s'installent en France, les laiteries proposent également des quotas laitiers supplémentaires pour permettre la croissance.

Il existe différentes formes de reprises d'entreprises pour les éleveurs laitiers néerlandais. En France, les reprises d'entreprises extra-familiales sont plus fréquentes qu'aux Pays-Bas, ce qui offre des opportunités aux éleveurs laitiers néerlandais. Parce que les prix des terres en France sont inférieurs à ceux des Pays-Bas, la France est attrayante pour les éleveurs laitiers avec peu de fonds propres. Les banques calculent avec une équité d'environ 25%. Cela dépend de la superficie des terres appartenant à la ferme laitière. Le bail foncier est un moyen courant d'acquérir un terrain.

Pour les Néerlandais, la France peut être assez bureaucratique. Par exemple, de nombreuses parties et organisations doivent autoriser l'acquisition d'une ferme laitière ou l'achat de terres agricoles. Pour les Néerlandais qui souhaitent reprendre une ferme laitière dans le nord-ouest de la France, il est important d'avoir une vue d'ensemble claire des parties avec lesquelles faire affaire. Pour en garder une vue d'ensemble, il est conseillé de faire appel à un conseiller en émigration. Les conseillers en émigration connaissent bien une certaine zone agricole et connaissent souvent bien les entreprises à vendre.

S'intégrer dans la communauté est important pour se sentir rapidement chez soi en France. Apprendre la langue et connaître la culture en sont des éléments importants. De plus, les Français sont très serviables et prêts à aider à la ferme ou à prodiguer des conseils.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	1
1.1	Aanleiding.....	2
1.2	Relevantie.....	3
1.2.1	Emigratie in de periode tot 1945	5
1.2.2	Emigratie in de periode 1945 - 1980	5
1.2.3	Emigratie in de periode vanaf 1980 tot heden.....	7
1.3	Agrarische sector in Frankrijk	8
1.3.1	Feiten en cijfers over de Franse agrarische sector	8
1.3.2	Melkveehouderij in Frankrijk	10
1.3.3	Bedrijfsovername in Frankrijk	12
1.3.4	Melkquotumsysteem in Frankrijk	12
1.4	Belangrijke instanties en organisaties voor de landbouw in Frankrijk.....	13
1.4.1.	Association Départementale pour l'Aménagement des Structures des Exploitations Agricole (ADASEA).....	13
1.4.2.	Banken.....	13
1.4.3.	Chambre d'Agriculture	13
1.4.4	Coopérative d'Utilisation de Matériel Agricole (CUMA)	14
1.4.5	Fédération Nationale des Syndicats d'Exploitants Agricoles (FNSEA).....	14
1.4.6	Jeunes Agriculteurs (JA).....	14
1.4.7.	Makelaar.....	14
1.4.8	Mairie	15
1.4.9	Mutualité Sociale Agricole (MSA).....	15
1.4.10	Société d'Aménagement Foncier et d'Etablissement Rural (SAFER)	15
1.5	Knowledge gap.....	16
1.6	Hoofdvraag.....	16
1.7	Deelvragen	16
1.8	Doelstelling.....	16
2	Aanpak.....	17

3	Resultaten.....	19
3.1	Wat is de invloed van de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?.....	25
3.2	Wat zijn de ontwikkelingen van de Franse zuivelmarkt voor de komende 10 jaar?	26
3.3	Wat zijn de kansen voor de melkveesector in noordwest Frankrijk?	30
3.4	Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?.....	37
3.5	Hoe integreren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?.....	39
4	Discussie	44
4.1	Onderzoeksmethode	44
4.1.1	Enquête.....	44
4.1.2	Interviews.....	44
4.1.3	Literatuurstudie	45
4.2	Resultaten	45
5	Conclusies en aanbevelingen	46
5.1	Conclusies deelvragen	46
5.1.1	Deelvraag 1: “Welke invloed heeft de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?”	46
5.1.2	Deelvraag 2: “Wat zijn de ontwikkelingen voor de Franse zuivelmarkt voor de komende 10 jaar?”	47
5.1.3	Deelvraag 3: “Wat zijn de kansen de melkveesector in noordwest Frankrijk?”	47
5.1.4	Deelvraag 4: “Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?”	48
5.1.5	Deelvraag 5: “Hoe integreren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?”	49
5.2	Conclusie hoofdvraag	50
5.3	Aanbevelingen.....	50
	Bibliografie	51
	Bijlagen	57
	Bijlage 1 – Checklist Schriftelijk Rapporteren.....	57
	Bijlage 2 – Enquête: emigratie naar noordwest Frankrijk.....	58
	Bijlage 3 – Resultaten enquête: emigratie naar noordwest Frankrijk.....	66
	Bijlage 4 – Interview deskundigen	75
	Bijlage 5 – Uitwerking Interview deskundige 1.....	77
	Bijlage 6 – Uitwerking Interview deskundige 2.....	80

1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het hoofdonderwerp, wat de succesfactoren zijn voor Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk succesvol, behandeld. Allereerst wordt de aanleiding beschreven met daaropvolgend de relevantie van het onderwerp. Hierna volgen het theoretisch kader en de knowledge gap van het onderwerp. De hoofd- en deelvragen worden hierna beschreven en tot slot wordt de doelstelling van het afstudeerwerkstuk beschreven.

Het onderwerp richt zich tot de succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders die zich willen vestigen op een melkveebedrijf naar noordwest Frankrijk. Op de onderstaande figuur is noordwest Frankrijk zwart omlijnd.

Figuur 1 - Ligging van Normandië en Bretagne (omlijnd) t.o.v. de rest van Frankrijk (Frankrijk, sd)

Met de zwarte lijn in figuur 1 is noordwest Frankrijk aangegeven. Onder noordwest Frankrijk vallen de regio's Normandië en Bretagne met de departementen : Seine-Maritime, Orne, Calvados, Eure, Manche, Ile-et-Vilaine, Côtes-d'Armor, Morbihan en Finistère.

1.1 Aanleiding

Dit rapport wordt geschreven voor agrarisch ondernemers die overwegen om in noordwest Frankrijk een melkveebedrijf over te nemen. De aanleiding voor het schrijven van dit afstudeerwerkstuk komt grotendeels voort uit de persoonlijke interesse en de ambitie van de auteur om op termijn een melkveebedrijf te runnen in Frankrijk.

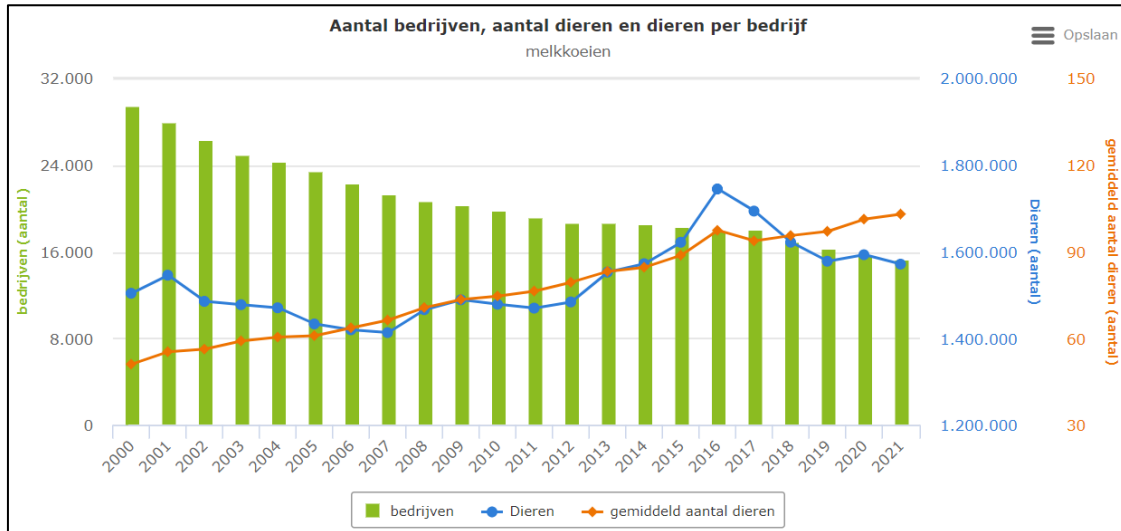
Voorafgaand aan de studie Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij aan de Aeres Hogeschool te Dronten had de auteur al de passie om agrarisch ondernemer te worden. Over de thema's 'ondernemerschap' en 'bedrijfsovername' wordt binnen de opleiding Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij veel aandacht aanbesteed. Gedurende de studie is de droom van de auteur om agrarisch ondernemer almaar groter geworden. Melkveehouder worden in Nederland zonder thuisbedrijf is lastig, en zal in de toekomst alleen maar moeilijker worden vanwege toenemende regelgeving, stijgende grondprijzen en hoge productiekosten.

Dat het lastig wordt om een melkveebedrijf buiten de familie over te nemen, was tijdens de MBO-opleiding Dier- en Veehouderij aan het Helicon te Boxtel al bekend. Tijdens deze studie zijn er meerdere mogelijkheden voorbij gekomen om een kijkje te nemen in het buitenland door middel van buitenlandstages. Denemarken en Canada zijn toen bezocht, maar bij terugkomst bleken deze landen niet bij de auteur te passen. Vervolgens kwam tijdens de HBO-opleiding nog een keer de kans om op buitenlandstage te gaan, deze keer naar Frankrijk. Tijdens deze stage is gebleken dat dit land beter past bij iemand met weinig eigen kapitaal die toch zelfstandig melkveehouder wil worden. Ondernemen met weinig eigen kapitaal is één van de succesfactoren van de melkveehouderij in noordwest Frankrijk. Daarnaast zijn er nog meer succesfactoren, deze succesfactoren worden in het afstudeerwerk beschreven.

1.2 Relevantie

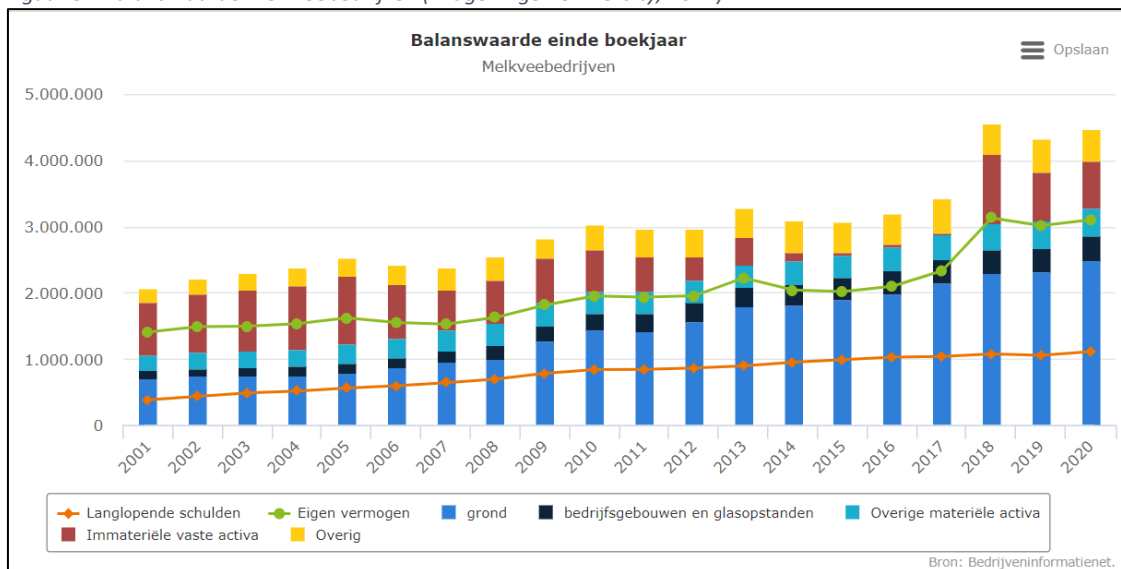
De agrarische sector in Nederland staat voor grote en ingrijpende veranderingen. Het aantal melkveebedrijven neemt af, en de melkveebedrijven die overblijven groeien omvang. De onderstaande figuur van Wageningen Universiteit toont aan de het aantal melkveebedrijven sinds 2000 met 48% is afgenomen en het gemiddeld aantal dieren per melkveebedrijf sinds 2000 is verdubbeld (Wageningen University, 2022).

Figuur 2 - Aantal melkveebedrijven en melkkoeien per melkveebedrijf (Wageningen University, 2022)

De balanswaarde van het gemiddelde melkveebedrijf is tussen 2001 en 2021 gestegen, dit is te zien in de onderstaande figuur van Wageningen University.

Figuur 3 - Balanswaarde melkveebedrijven (Wageningen University, 2022)

De waardeestijging is vooral toe te schrijven aan de stijgende grondprijzen in Nederland en het fosfaatrechtenstelsel wat in 2018 ingevoerd werd. Door de waardeestijging is de overnamesom dusdanig hoog dat een gezonde bedrijfsexploitatie voor de opvolger moeilijker wordt of soms zelfs niet meer mogelijk is.

Van alle bedrijfsovernames in de agrarische sector is slechts 2 tot 3% buiten familiair en is al jaren stabiel. Om een agrarisch bedrijf over te nemen buiten de familie is de gunfactor belangrijk. Hiermee gaat de overdrager vaak akkoord met een lagere overnamesom (Jansze & Veenstra, 2020). Daarnaast vinden bedrijfsoverdragers het lastig om te kiezen voor een bedrijfsovername buiten de familie vanwege de samenwerking met de overdrager en de wens om het bedrijf voort te zetten (Straathof, 2019). Deze redenen maken een buiten familiale bedrijfsovername lastig.

Daarnaast neemt de druk op landbouwgrond toe. Zo vindt er natuurontwikkeling plaats, komt er meer ruimte voor recreatie, moeten er tot en met 2030 900.000 extra woningen gebouwd worden en industrie en infrastructuur leggen ook druk op de landbouwgrond. Daarnaast zorgen maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan en de opwekking van duurzame energie ook steeds meer druk op landbouwgrond (NOS, 2022) (Food Agri Business, 2021). Door de druk op landbouwgrond in Nederland en met de hoogste grondprijs van Europa wordt groeien in omvang lastiger in Nederland. De ruimte om agrarisch ondernemer te worden is er vaak in het buitenland wel (Eurostat, 2022) (Kadaster, 2022) (BoerenBusiness.nl, 2022).

De keuzes die een (jonge) ondernemer maakt om melkveehouder te worden zijn vaak voor de rest van zijn of haar werkzame leven en moeten toekomstgericht zijn. Het mogelijk maken van deze plannen hangt af van verschillende factoren.

Eén van deze factoren zijn politieke keuzes. Hieronder staan enkele van deze gebeurtenissen uit het recente verleden;

- Invoering van het fosfaatrechtenstelsel in 2018 als gevolg van de groei van het aantal melkkoeien in Nederland (Schouten, 2017);
- Vernietiging van vergunningen van PAS-melders door de Raad van State in 2019 (Raad van State, 2019);
- Stikstofcrisis in 2022 en eventuele gevolgen hiervan voor de agrarische sector (Vee en Gewas, 2022).

Al deze gebeurtenissen en crises hebben invloed op de bestaanszekerheid van melkveebedrijven in Nederland en de opvolging hiervan. Enkele factoren die het lastig maken om in Nederland een melkveebedrijf over te nemen zijn de hoge grondprijzen in Nederland ten opzichte van andere Europese landen (BoerenBusiness.nl, 2022). Een hoge kostprijs met geproduceerde kilogram melk (Melkvee100plus, 2020) en het gebrek aan toekomstvisie vanuit de Nederlandse overheid (BoerenNatuur.nl, 2022).

Emigratiebegeleiders van Farms4sale, Interfarms en Agri Team International geven aan dat zij een duidelijke stijging zien in belangstelling voor emigratie. Arjen Jorritsma van Farms4sale denkt dat hij ongeveer 40 procent meer aanmeldingen heeft, voornamelijk melkveehouders (Radersma, 2019). Deze toename kwam op gang na de invoering van het fosfaatrechtenstelsel. Het probleem rondom de stikstof kan nu het laatste zetje zijn om te gaan emigreren, na de opeenstapeling van onder andere regelgevingen en opgelegde beperkingen in de afgelopen jaren. Volgens Jorritsma is naast Frankrijk ook Denemarken in trek, het grootste verschil tussen deze twee landen is dat Denemarken beter geschikt voor melkveehouders die groter willen worden en is Frankrijk vooral in trek voor ondernemers die een familiebedrijf willen tussen de 100 en 200 melkkoeien (Radersma, 2019).

1.2.1 Emigratie in de periode tot 1945

Al eeuwenlang emigreren Nederlanders naar alle uithoeken van de wereld. Dit gebeurde vaak in golfbewegingen en iedere golfbeweging heeft een eigen achtergrond. Ten tijde van de Gouden Eeuw (1575-1675) trokken vele duizenden mensen de wereldzeeën over om zich elders te vestigen veelal in dienst van de VOC om daar handelsposten en kolonies te stichten.

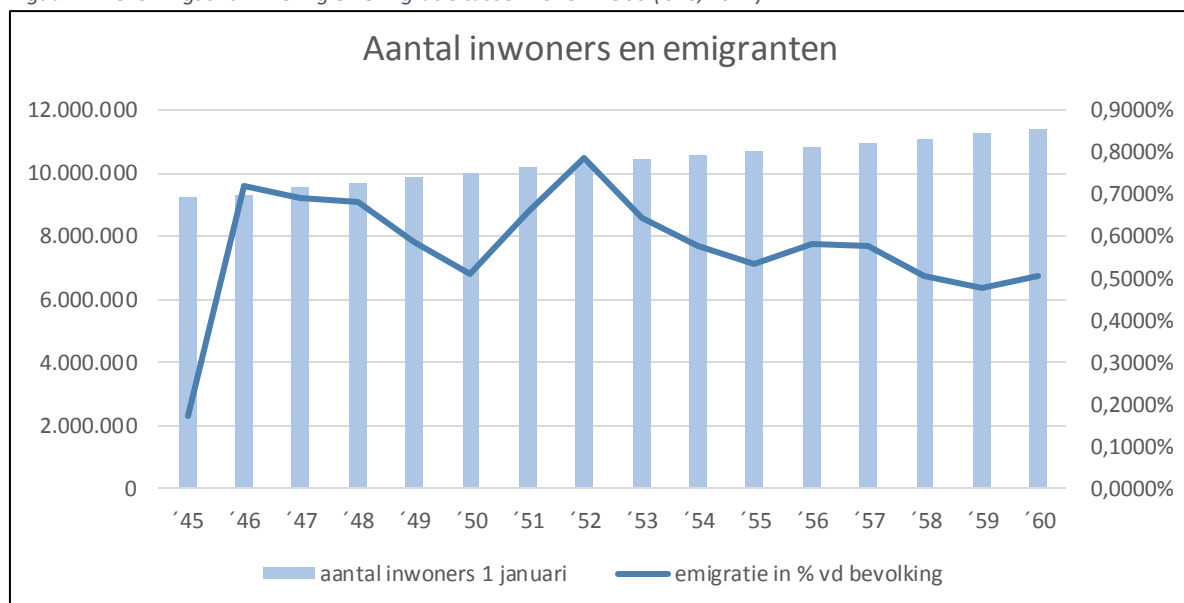
Bij de afsplitsing van de Nederlands Hervormde Kerk in 1834 ontstond er een kleine emigratiegolf. Hier hebben ontevreden dominees destijds gebruik van gemaakt om in de Amerikaanse staten Michigan en Iowa nederzettingen te stichten. Tot op heden hebben deze gebieden een sterke band met Nederland. Uit Amerikaanse volkstellingen van 2000 blijkt dan ook dat zo'n 4,5 miljoen Amerikanen Nederlands voorouders hebben. Voor Canada geldt dat zo'n 923.000 Canadezen Nederlands bloed hebben (Van Dalen & Henkens, 2008).

Tegen het eind van de 19^e eeuw heerste er een grote landbouwcrisis in Europa. De emigratiegolf in deze periode bestond hoofdzakelijk uit Friese, Groningse en Zeeuwse landarbeiders die naar de Verenigde Staten vertrokken om daar een bestaan in de landbouw op te bouwen (Karel, 2013). Naast de Verenigde Staten zochten ook vele duizenden Nederlanders hun geluk in Zuid-Afrika (Boerderij.nl, 2016).

1.2.2 Emigratie in de periode 1945 - 1980

Tussen 1945 en 1960 emigreerde ongeveer 1 op 20 Nederlanders naar het buitenland (CBS, 2021). De lichtblauwe kolommen in de onderstaande figuur geven het aantal inwoners van Nederland weer in de periode 1945-1960 en de donkerblauwe lijn geeft aan hoeveel procent van de bevolking per jaar emigreerde in de periode 1945-1960.

Figuur 4- Bevolkingsontwikkeling en emigratie tussen 1945 - 1960 (CBS, 2021)

De emigratiegolf tussen 1945 en 1955 kwam op gang vanwege de hoge werkloosheid, woningnood, gebrek aan middelen, trage landbouwontwikkeling en gebrek aan perspectief voor boerenzonen. Tot slot was er in de jaren '50 de dreiging van de Koude Oorlog (Isgeschiedenis.nl, sd).

In de beginjaren '50 voerde Nederland onder leiding van de regering Drees I een actief emigratiebeleid. Een bekende uitspraak van premier Drees was dan ook: *'Een deel van ons volk zal het moeten aandurven zoals in vroeger eeuwen zijn toekomst te zoeken in grotere gebieden dan in eigen land'* (Elsevier, 1950). De eerste plannen voor groepsemigratie van boerenzonen werden in de jaren '30 gemaakt en tijdens de oorlogsjaren heeft de toenmalige Nederlandse regering in Londen een studiegroep ingesteld die zich moest buigen over de emigratieproblematiek in de landbouw. De studiegroep pleitte voor een actieve rol van de overheid in bemiddeling en begeleiding van emigranten. Deze studiegroep zag de grootste kans van slagen voor groepsemigratie, waarbij kleine groepen zoals families en burens nieuwe gemeenschappen zouden stichten in het buitenland (Karel, 2013).

Als gevolg van de uitkomsten van de studiegroep werd door de Commissie Landbouw Emigratie nauwkeurig bijgehouden wat het arbeidsoverschot in de landbouw was. Het landbouwoverschot zijn de hoeveelheid arbeidskrachten in de landbouw die geen werk konden vinden in de sector. Een deel van dit overschot kon in de industrie geplaatst worden. Het geschatte overschot bleef zo'n 15.000 arbeidskrachten per jaar. Dit overschot werd vermeerderd met de gezinsleden wat betekende dat er een overschot ontstond van 40.000 mensen die zouden moeten emigreren (Karel, 2013). Daarnaast vond oud-politicus De Quay in de jaren '50 dat Nederland te dichtbevolkt was en dat emigratiepropaganda gerechtvaardigd was. Men maakte zich zorgen over de werkgelegenheid in een periode van laagconjunctuur als Nederland in de jaren '80 waarschijnlijk 14 miljoen inwoners zou tellen (Van Dalen & Henkens, 2008).

Om overbevolking in Nederland te voorkomen en het arbeidsoverschot te verkleinen sloot de Nederlandse regering verdragen met de Verenigde Staten, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, Brazilië, Chili en Zuid-Afrika. Veelal kregen deze mensen in Nederland cursussen om succesvol te worden in het land waar zij naartoe emigreerden. Vanuit de Ministeries van Landbouw en Sociale Zaken werden attachés aangesteld die ervoor moesten zorgen de werving en emigratie soepel en verliep. In deze periode hebben vele duizenden boerenzonen Nederland verlaten voor een betere toekomst. Voor velen leek emigreren een mooi avontuur, maar in werkelijkheid bleek dat erg tegen te vallen vanwege gebrek aan voorlichting, ook omdat men de taal niet beheerste en men zich moest aanpassen aan een nieuwe cultuur. Dit resulteerde in de nodige heimwee. Van de emigranten die naar Canada en Australië emigreerden keerde ongeveer 20% terug naar Nederland (Van Dalen & Henkens, 2008).

In de jaren '60 wierp de wederopbouw van Nederland zijn vruchten af en kwam de emigratiegolf ten einde. Er was in Nederland voldoende werk en economisch ging het goed, veel Nederlanders hadden weer vertrouwen in de toekomst in eigen land. Daarnaast kwam er vanuit de politiek steeds meer kritiek op het emigratiebeleid en dit beleid werd dan ook in de jaren '60 gestaakt (Van Dalen & Henkens, 2008). Vanaf eind jaren '60 ontstond er zelfs een tekort aan arbeidskrachten in met name de agrarische sector. Dit tekort aan arbeidskrachten in de land- en tuinbouw kwam mede door het actieve emigratiebeleid en door betere opleidingsmogelijkheden en voldoende werkzekerheid in andere sectoren (Silvis, Jonker, de Bont, van Wijk, & Wolfswinkel, 2002). Dit leidde tot immigratie van gastarbeiders uit met name Zuid-Europa.

1.2.3 Emigratie in de periode vanaf 1980 tot heden

Door de val van de Berlijnse Muur en het IJzeren Gordijn 1989 en de uitbreiding van de Europese Unie werden grote delen van Europa toegankelijker voor Nederlanders. Men werd in de jaren '80 en '90 steeds mobieler wat leidde tot meer globalisering. Daarnaast ontstonden er andere vormen emigratie. Enkele voorbeelden hiervan zijn overwinteren in Spanje of Portugal en de remigratie van gastarbeiders (Karel, 2013).

Omdat de overheid zich niet meer bemoeide met emigratie werden gegevens over emigratie minder bijgehouden door de overheid. Redenen waarom boeren in de jaren '80 en '90 emigreerde was de invoering van het melkquotum in 1984, knellende wet- en regelgeving, meer administratieve verplichtingen, verstedelijking en de ontwikkeling van de Ecologische Hoogstructuur (Silvis, Jonker, de Bont, van Wijk, & Wolfswinkel, 2002). In 2001 heeft Landbouw Economisch Instituut (LEI) het onderzocht dat lagere grondprijzen in het buitenland, gunstigere productievooraanstanden en klimatologische omstandigheden. Rond de eeuwwisseling emigreerden jaarlijks zo'n 250 tot 300 boeren om zich in het buitenland te vestigen. In deze periode vertrokken boeren niet met hun bedrijf naar het buitenland, maar werden er bedrijven in het buitenland gestart of overgenomen terwijl het bedrijf in Nederland in bezit bleef (Karel, 2013).

Uit een trendonderzoek van Nieuwe Oogst uitgevoerd in januari 2022 blijkt dat 19% van de boeren en tuinders overweegt om te emigreren (Nieuwe Oogst, 2022). De ontevredenheid komt doordat veel Nederlandse boeren en tuinders tegen de grenzen van hun omvang aanlopen. Daarnaast maken de toenemende regeldruk, invoering van beperkende maatregelen, kleine marges en weinig toekomstperspectief het voor boeren en opvolgers aantrekkelijker om het bedrijf voort te zetten in het buitenland (Boerderij.nl, 2016). Daarnaast zijn daar de afgelopen jaren ook de stikstofcrisis en de fosfaatproblematiek bijgekomen. Uit gegevens van het CBS blijkt dat tussen 2010 en 2015 100 boeren(gezinnen) zijn geëmigreerd (CBS, 2017). Emigratiebegeleiders en andere marktpartijen spreken van een hoger aantal geëmigreerde boeren(gezinnen). De laatste jaren komt er ook meer interesse onder melkveehouders om naar Frankrijk te emigreren. Bij het Ministerie van LNV is niet bekend hoeveel boeren en bedrijfsopvolgers emigratie overwegen (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2020).

1.3 Agrarische sector in Frankrijk

In het hoofdstuk theoretisch kader zal worden beschreven dat er al bekend is over Frankrijk en de landbouw in noordwest Frankrijk.

1.3.1 Feiten en cijfers over de Franse agrarische sector

Frankrijk is 13,5 keer groter dan Nederland, en is daarmee één van de belangrijkste landbouwlanden van Europa. Met een landbouwareaal van 26,7 miljoen hectare bestaat bijna 50% van het Franse grondgebied uit landbouwgrond. In totaal werken ruim 750.000 mensen permanent op een agrarisch bedrijf. Daarnaast werken er nog 298.000 mensen in de zuivelindustrie. Frankrijk telde eind 2021 389.000 agrarische bedrijven met een gemiddelde oppervlakte van 69 hectare per bedrijf. Het aantal agrarische bedrijven zal de komende 10 jaar met ruim 12% dalen omdat momenteel meer dan 25% van de agrariërs ouder is dan 60 jaar (Agroberichten Buitenland, 2021).

Op de agrarische bedrijven in Frankrijk is een verschuiving van arbeid zichtbaar. In het verleden hielpen gezinsleden wat vaker mee, deze gezinsleden kiezen tegenwoordig vaker voor een baan buiten het bedrijf en deze arbeidsplaatsen worden opgevuld door vaste medewerkers. De Franse agrarische sector kent een toenemende professionalisering, het opleidingsniveau neemt structureel toe, zo is het aantal bedrijfshoofden met een hoger onderwijsdiploma in de afgelopen 10 jaar gestegen van 17% naar 27% (Agroberichten Buitenland, 2021).

De Franse minister van Landbouw en Voedselvoorziening, Julien Denormandie, gaf tijdens de landbouwtelling in 2021 aan dat er zorgen zijn over de bedrijfsopvolging vanwege de enorme vergrijzing. Het aantal agrariërs onder de 40 jaar is al jarenlang stabiel, wat aantoont dat de sector nog wel aantrekkelijk en dynamisch is. De Franse overheid zet de komende jaren volop in om jonge agrariërs in de sector te houden, omdat zij bij kunnen dragen aan de transities waar de Franse agrarische sector mee te maken zal krijgen. De inzet van de Franse overheid moet bijdragen aan de toevoeging van zowel economische waarde als maatschappelijke waarde voor het Franse platteland. Het Franse ministerie van Landbouw verwacht dat de sector een sterke en belangrijke rol speelt in transitie en landbouw bedreven zal blijven worden op menselijke schaal waarbij kwaliteitsvolle en gediversifieerde producten op een toekomstbestendige manier geproduceerd zullen worden (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2021).

In september 2022 heeft de Franse president, Emmanuel Macron, een pact getekend om de zelfvoorzieningsgraad voor voedsel te waarborgen. Dit pact zal zich gaan richten op het vestigen van nieuwe boeren, hiermee wordt ook bedoeld op immigratie en toetreders van buiten de sector, de overname van agrarische bedrijven, klimaatverandering en ecologische vraagstukken, de toekomstbestendigheid en levensvatbaarheid van agrarische bedrijven en de grondpolitiek.

In de EGAlim-wetten is vastgelegd dat agrariërs gegarandeerd eerlijke prijzen moeten krijgen voor hun producten. In het volgende kopje wordt toegelicht wat de EGAlim-wet inhoudt. Zonder deze garantie neemt het animo voor de nieuwe generatie boeren in snel tempo afkomt de voedselzekerheid in gevaar. Daarnaast krijgen startende boeren hulp van de Chambre d'Agriculture om te kunnen omschakelen naar duurzamere bedrijfstypen.

Etats Généraux de l'Alimentation (EGAlim)

Bij het aantreden van president Macron in 2017 is er een begin gemaakt om het inkomen van agrariërs te verbeteren. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een participatieproces over de landbouw, voedsel en voedselzekerheid. De nieuwe EGAlim-2 wet bestaat uit vier punten (Agroberichten Buitenland, 2021).

- Agrariërs sluiten met afnemers en de verwerkende industrie contracten af met een duur van minimaal 3 jaar. Deze contractprijzen moeten minimaal de kostprijs dekken en kunnen herzien worden gelang de ontwikkeling van de kostprijs.
- De afnemer en de verwerkende industrie moeten op een transparante wijze onderhandelen met de groothandels over de prijs de te betalen prijs voor deze agrarische producten. Daarnaast moeten de afnemers en verwerkende industrie voor alle groothandels dezelfde prijs hanteren.
- Wanneer stap 1 en 2 voltooid zijn wordt de prijs, op een transparante wijze bepaald die de consument uiteindelijk betaald, waarbij de winst voor de agrariër gegarandeerd blijft.
- Bij geschillen bepaalt het ministerie van Landbouw en Voedselvoorziening welke maatregelen getroffen zullen worden. Daarnaast biedt dit de consument de kans om te achterhalen wat de oorsprong van het product is.

1.3.2 Melkveehouderij in Frankrijk

Frankrijk is na Duitsland de grootste zuivelproducent van de Europese Unie. Frankrijk telde in 2020 50.259 melkveebedrijven met een gemiddelde van 68 melkkoeien per bedrijf en een melkproductie van 7.071 kg melk per koe per jaar. Het aantal melkveebedrijven is in de afgelopen 20 jaar met ruim 58% afgenomen en de melkproductie per melkkoe is met 32% gestegen. Dit komt neer op een totale melkproductie van zo'n 24 miljard kilogram melk per jaar. Ongeveer 5% van de zuivel is biologisch geproduceerd. In de onderstaande tabel zijn de verschillen in omvang en productie tussen 2000 en 2020 weergegeven aan de hand van de gegevens van het Franse Nationaal Interprofessioneel Centrum voor de Zuiveleconomie (CNIEL) (CNIEL, 2022).

Tabel 1 - Cijfers over de Franse melkveehouderij Bron: (CNIEL, 2022)

	2000	2020
<i>Aantal melkveebedrijven Normandië</i>	17.313	7.100
<i>Aantal melkveebedrijven Bretagne</i>	22.097	9.981
<i>Aantal melkveebedrijven Frankrijk</i>	120.406	50.289
<i>Gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf</i>	36	68
<i>Hectares per melkveebedrijf</i>	63	99
<i>Gemiddelde leeftijd bedrijfshoofd</i>	45	51
<i>Melkproductie/koe/jaar</i>	5.358	7.071
<i>Totale melkproductie Frankrijk (x1.000L)</i>	23.169.000	23.941.653
<i>Aandeel biologische melk</i>	2,4%	5,1%

De melkprijs is over het algemeen erg stabiel, met 34 á 35 cent per liter in 2020. In mei 2022 lag de melkprijs op 41,9 cent per kg melk voor gangbare melk, tegenover 40,3 cent per kg biologische melk (Lentz, 2022). In de top 25 zuivelverwerkers staan 5 Franse zuivelondernemingen. Als gevolg van de lage melkprijzen in 2016 zijn veel Franse melkveehouders omgeschakeld naar biologisch maar vanaf 2021 zijn consumenten zich meer gaan richten lokaal geproduceerde zuivel, hierdoor ontstond een overschot aan biologische zuivel. Inmiddels worden melkveehouders ontmoedigd om over te schakelen op een biologische bedrijfsvoering en door de hoge vraag naar gangbare zuivel wordt 25% van de biologisch geproduceerde zuivel als gangbare zuivel verkocht (Baan, 2021).

Frankrijk is een groot zuivelland. In de wereldwijde top-25 zuivelverwerkers staan 5 Franse zuivelverwerkers.

Tabel 2 - Ranglijst Franse zuivelondernemingen 2021 Bronnen: (Eekeres, 2021) & (Filliere Laitiere, sd)

Plek top 25 zuivelbedrijven	Zuivelverwerker	Omzet in miljard euro
1	Lactalis	20,2
4	Danone	15,2
14	Groupe Savencia	5,2
17	Sodiaal	4,8
24	Bel	3,5
7	FrieslandCampina	11,1

In de bovenstaande tabel zijn de grootste Franse zuivelondernemingen weergegeven. De eerste kolom is de plaats op de ranglijst, tweede kolom de zuivelonderneming en bij de derde kolom omzet in 2021 weergegeven. Tot slot is FrieslandCampina toegevoegd aan de tabel om aan te geven hoe groot de Franse zuivelmarkt is (Eekeres, 2021).

Het gebied ‘Le Grand Ouest’, het grote westen, met de regio’s Normandië en Bretagne is verantwoordelijk voor één derde van de totale Franse melkproductie. In Frankrijk zijn 762 zuivel verwerkende bedrijven. 54% van deze bedrijven zijn coöperaties en 46% zijn private ondernemingen. Lactalis en Danone, respectievelijk de nummers 1 en 4 op de wereldmarkt zijn Franse zuivelondernemingen. De totale omzet van de zuivelindustrie bedroeg in 2019 €30 miljard. De kleinere coöperaties produceren over het algemeen vaker streekproducten, maar in grootschalige meerwaardecreatie blijven deze kleinere coöperaties achter. Een deel van deze streekproducten zijn door middel van een Europees keurmerk beschermd vanwege de oorsprong van het product of de geografische aanduiding van een zuivelproduct. Deze producten hebben het AOP-keurmerk, wat aangeeft dat deze producten een beschermde status hebben. Het overgrote deel van de zuivel wordt verwerkt in bulkproducten zoals boter, melkpoeder, yoghurt, verse zuivel en kaas (Melkveebedrijf, 2019). Het land kent geen fosfaatrechtenstelsel, maar wel een systeem met leveringscontracten wat soms gecompliceerd kan zijn, en regio- en fabriek gebonden is (Farms4sale.nl, sd).

1.3.3 Bedrijfsovername in Frankrijk

Ruim 25% van de Franse agrariërs is 60 jaar of ouder en dit zal de komende 10 jaar toenemen tot 30%. Het percentage agrariërs onder de 40 jaar is de afgelopen 10 jaar stabiel gebleven, maar ondanks dat is er jaarlijks een tekort van 7.000 bedrijfsopvolgers in de agrarische sector. De gemiddelde leeftijd van Franse agrariër is 51,4 jaar, agrariërs in Normandië zijn gemiddeld ouder en agrariërs in Bretagne gemiddeld jonger dan het landelijk gemiddelde. Bijna 70% van de melkveehouders op middelgrote en grote melkveebedrijven in Frankrijk denkt dat het bedrijf in de toekomst wordt overgenomen door een familielid. In 10% van de gevallen denkt het bedrijfshoofd dat het bedrijf wordt overgenomen door een zijinstromer. Van de nieuwe generatie boeren die een agrarisch bedrijf overneemt kiest slechts 19% ervoor een melkveebedrijf over te nemen en zo'n 40% voor de overname van een tuinbouw of akkerbouwbedrijf. Dit geeft aan dat de melkveehouderij minder aantrekkelijk is over te nemen (Agreste, sd).

1.3.4 Melkquotumsysteem in Frankrijk

Tot 1 april 2015 hadden melkveehouders te maken met het Europese melkquotumsysteem. Na 1 april 2015 kregen Franse melkveehouders te maken met een fabrieksquotum. In dit contract stond beschreven hoeveel kilogram melk een melkveehouder jaarlijks aan de zuivelfabriek mag leveren. In de beginjaren resulteerde dit in flinke prijsverschillen tussen Frankrijk en bijvoorbeeld Nederland. Nederlandse zuivelverwerkers investeerde flink in verwerkingscapaciteit, terwijl de Franse zuivelverwerkers zich meer focuste op bestaanszekerheid en niet zo zeer op schaalvergroting. Per zuivelverwerker verschillen de contracten, hoeveelheden en de melkprijssystematiek.

Omdat Frankrijk hoofdzakelijk voor de eigen (lokale) markt produceert kan de melkprijs tussen de verschillende regio's tot wel €0,10 per liter verschillen. Des te groter de exportafhankelijkheid van de zuivelverwerker, des te lager de gemiddelde melkprijs. Kleinere coöperaties die zich richten op een nichemarkt of een bepaald gewild product keren een hogere melkprijs uit dan grotere zuivelverwerkers als Lactalis of Danone.

Wanneer je als jonge boer een melkveebedrijf overneemt kan het zijn dat de zuivelverwerker deze jonge boer extra rechten geeft om meer melk te mogen leveren. Dit kan oplopen tot 100.000 - 150.000 liter per persoon. Ook als er melkveehouders bij een bepaalde zuivelverwerker stoppen met leveren dan deze ruimte onderverdeeld worden onder andere melkveehouders (Quatuor Transactions, 2022).

1.4 Belangrijke instanties en organisaties voor de landbouw in Frankrijk

Bij de overname van een melkveebedrijf in Frankrijk zijn diverse partijen en organisaties betrokken over het overnameproces en bij de bedrijfsvoering na de bedrijfsovername. De belangrijkste partijen en organisaties worden hieronder beschreven.

1.4.1. Association Départementale pour l'Aménagement des Structures des Exploitations Agricole (ADASEA)

Association Départementale pour l'Aménagement des Structures des Exploitations Agricole. ADASEA is een overheidsinstantie die het doel heeft om de landbouw in Frankrijk naar een hoger niveau te brengen. ADASEA adviseert, informeert en ondersteunt bij de modernisering van agrarische bedrijven en de ontwikkeling van het platteland. Daarnaast ondersteunt de ADASEA jonge boeren met de overname en installatie van een agrarisch bedrijf en begeleidt het stoppende agrariërs (ADASEA, sd).

1.4.2. Banken

Er zijn in Frankrijk meerdere banken die zich bezighouden met financiering van agrarische bedrijven. De onderstaande banken hebben van de Franse overheid toestemming om leningen te verstrekken aan agrarische bedrijven die van de Franse overheid ook subsidie ontvangen.

- Crédit Agricole
- Crédit Mutuel
- Banques Populaires
- Crédit Lyonnais
- Banque National de Paris (BNP)

De banken in Frankrijk verstrekken leningen op basis van de rentabiliteit van de boerderij. Financieringen worden verleend op basis van een bedrijfsplan en een bedrijfsbegroting. In tweede instantie kijkt de bank naar zekerheden (Kregel, 2012). Voor een rendabel melkveebedrijf financieren banken ongeveer €0,70 tot €0,80 per kilogram melkquotum. Dit bedrag is afhankelijk van de hoeveelheid grond dat behoort tot het bedrijf, wanneer er meer bij het bedrijf zit kan dit bedrag hoger uitvallen, omdat de bank dit ziet als onderpand (Droogh, 2022).

1.4.3. Chambre d'Agriculture

De Chambre d'Agriculture heeft twee hoofdtaken, en dat zijn;

- Vertegenwoordigen van de belangen van de agrariërs in een bepaald departement. Ieder departement heeft zijn eigen Chambre d'Agriculture. Een deel van het bestuur bestaat uit agrariërs.
- Het zorgen voor ontwikkeling op economisch en technisch gebied van de landbouw in het betreffende departement. Iedere Chambre d'Agriculture beschikt over juristen, boekhouders en adviseurs. De Chambre d'Agriculture zorgt onder andere voor bedrijfsvoorlichting op economisch, administratief en juridisch gebied.

De Chambre d'Agriculture wordt gefinancierd door contributie van de eigen leden, Franse overheid en de Europese Unie (Chambre d'Agriculture, sd).

1.4.4 Coopérative d'Utilisation de Matériel Agricole (CUMA)

CUMA staat voor Coopérative d'Utilisation de Matériel Agricole. De CUMA is een landbouwwerktuigencoöperatie. Het doel van deze coöperaties is om gezamenlijk machines aan te schaffen. Voorbeelden van machines zijn maaidorser, balenpers of zaaimachine. Alle natuurlijke en/of rechtspersonen met landbouwbelangen in het werkgebied van de coöperatie kunnen lid worden van de plaatselijke CUMA. Leden betalen een vergoeding voor de tijd dat zij een machine nodig hebben of betalen een bedrag per hectare. Leden zijn daardoor efficiënter en innovatiever. De CUMA is ook een plek voor het uitwisselen van ervaringen en het verspreiden van nieuwe praktijken, permanente opleiding, lokale ontwikkeling op zijn grondgebied, sociale banden en solidariteit (CUMA, sd).

1.4.5 Fédération Nationale des Syndicats d'Exploitants Agricoles (FNSEA)

De FNSEA staat voor Fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles en behartigt de belangen van de agrariërs. Vergelijkbaar met de LTO in Nederland. Werkenden in Frankrijk vaak aangesloten bij een sectororganisatie, een Association Spécialisée (AS). Zo is er voor melkveehouders een AS, deze gespecialiseerde bonden zijn op hun beurt weer aangesloten bij de FNSEA. Op deze manier is het mogelijk om in een groot land als Frankrijk, met zeer uiteenlopende belangen in de diverse agrarische sectoren toch met één centrale landbouworganisatie te werken (FNSEA, sd).

1.4.6 Jeunes Agriculteurs (JA)

JA staat voor Jeunes Agriculteurs, vergelijkbaar met de Nederlandse NAJK. De JA richt zich op jonge agrariërs tot 38 jaar. Het doel van de JA is om te zorgen voor een levensvatbare agrarische sector met eerlijke opbrengstprijzen, ruimte voor de ontwikkeling van jonge boeren, het steunen van bedrijfsovernames en begeleiden van jonge boeren in de installatiefase. Daarnaast communiceren zij door middel van reclamespots naar de Franse burger over wat jonge boeren doen om het platteland leefbaar te houden, te zorgen voor goed en gezond voedsel. Daarnaast werkt de JA samen met ketenpartijen, banken, verzekeraars en de regionale en landelijke politiek. De JA is ook verbonden aan de CEJA, Europese overkoepelende organisatie voor jonge boeren. (Jeunes Agriculteurs, sd)

1.4.7. Makelaar

In Nederland zijn meerdere emigratiebegeleiders en makelaars actief die emigranten begeleiden bij de aankoop van een agrarisch bedrijf in Frankrijk. Hieronder staan enkele van deze partijen:

- Interfarms
- Farms4sale
- Agriteam Internationaal
- Boersma Agro BV
- AVS-Europe (Van der Slikke)

De bovengenoemde partijen hebben kennis over land en de regio waarin de agrarische bedrijven te koop staan. De adviseurs en begeleiders spreken vaak Nederlands, dit maakt communiceren makkelijk. Zeker in de beginfase waarin de emigrant de Franse taal nog niet volledig beheerst kan dit als positief ervaren worden. Het is ook mogelijk om een agrarisch bedrijf aan te kopen via een Franse makelaar. Quatuor Transactions is een Frans agrarisch makelaarskantoor die 2 Nederlandssprekende medewerkers in dienst heeft om Nederlandse en Vlaamse emigranten te begeleiden met de aankoop van een bedrijf en de nazorg in het eerste jaar. Iedere professionele makelaar is in het bezit van de Carte Professionnelle. Deze Carte Professionnelle is het bewijs van inschrijving van de Franse makelaar bij het hooftbureau van de politie. Onderhandelen over het tarief van de makelaar is in Frankrijk heel normaal, dit ligt rond de 5% van de aankoopprijs (Kregel, 2012) (Wal, 2020).

1.4.8 Mairie

Mairie staat voor gemeentehuis. Omdat Frankrijk een bureaucratisch land is, kan het verstandig zijn om snel na de installatie langs te gaan bij de mairie. Hierbij kan men kennismaken met de burgemeester van het dorp. Dit wordt in kleine dorpen zeer op prijs gesteld. Hierdoor weet de burgemeester meteen wie de boerderij heeft overgenomen, en weet de agrariër bij wie hij of zij terecht kan bij de aanvraag van vergunningen (Info Frankrijk, 2017).

1.4.9 Mutualité Sociale Agricole (MSA)

MSA staat voor Mutualité Sociale Agricole en biedt sociale voorzieningen voor iedereen die werkzaam is in de agrarische sector. Agrariers en medewerkers betalen premie aan de MSA. Men betaald premie voor;

- Pensioen
- Ziektekostenverzekering (voor medewerker, agrariër en gezin)
- Arbeidsongevallen- en beroepsziekten verzekering
- Arbeidsongeschiktheid
- Zwangerschapsverlof

5,3 miljoen mensen maken gebruik van de MSA, met een jaarlijkse uitkering van 27 miljard euro per jaar (MSA, 2022).

1.4.10 Société d'Aménagement Foncier et d'Etablissement Rural (SAFER)

SAFER staat voor Société d'Aménagement Foncier et d'Etablissement Rural. Dit is een organisatie die door de Franse overheid is opgericht om bij te dragen aan verbeteringen van de Franse landbouw. Notarissen, makelaars en andere bemiddelaars zijn wettelijk verplicht om transacties in onroerend goed te melden bij de SAFER. De SAFER dient elke transactie goed te keuren. De SAFER kan onder bepaalde wettelijke voorgeschreven regels gebruik maken van haar voorkeursrecht voor de aankoop van een stuk onroerend goed als hiermee het belang van de structuur van agrarische bedrijven en van de lokale landbouwbevolking gediend is. Vervolgens kan de SAFER de boerderij weer verkopen aan gegadigden via een bepaalde voorkeur. Zo hebben jonge boeren voorrang op de aankoop van een agrarisch bedrijf of losse grond. Ook kan de SAFER prijs bepalend optreden. Het doel van deze maatregelen is om de landbouw te reorganiseren, zodat de grote bedrijven niet te groot en te machtig worden, dat jonge boeren ruimte krijgen om te ontwikkelen en dat buitenlandse investeerders geen grond aan kunnen kopen voor hun investering. Tegenwoordig houdt de SAFER zich ook bezig met het beschermen van het milieu, omgeving en landschappen (SAFER, sd).

1.5 Knowledge gap

De regio's Normandië en Bretagne zijn verantwoordelijk voor 31% van de totale zuivelproductie in Frankrijk. Het is niet bekend hoeveel melkveebedrijven er te koop staan in Frankrijk, hiermee is het ook onduidelijk hoeveel van deze te koop staande bedrijven zich bevinden in Normandië en Bretagne.

In de afgelopen 20 jaar is de gemiddelde van de Franse agrariër gestegen van 45 naar 51,4 jaar. Voor de relevantie van het onderzoek is het belangrijk om te weten te komen wat de ontwikkeling is van de gemiddelde leeftijd van de agrariër in Normandië en Bretagne de komende 20 jaar.

Ongeveer 70% van de Franse agrarische bedrijven worden overgenomen door een familielid. 10% van de bedrijfsovernames is buiten familiaal. Daarnaast is er nog 20%, het is nog onduidelijk op welke manier deze bedrijven overgenomen worden of dat op deze bedrijven de bedrijfsvoering gestaakt wordt.

Het is nog onbekend hoeveel melkveebedrijven er tussen 2022 en 2040 te koop worden aangeboden en op welke manier Nederlandse melkveehouders deze melkveebedrijven kunnen overnemen.

1.6 Hoofdvraag

Het onderwerp gaat over de emigratie van Nederlandse melkveehouders naar noordwest Frankrijk. Door beantwoording van de hieronder geformuleerde deelvragen en het afgebakend theoretisch kader zal de hoofdvraag beantwoord worden. Vanuit de informatie uit het theoretisch kader is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Wat zijn de succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?

1.7 Deelvragen

De deelvragen zijn zo geformuleerd dat deze bijdragen aan het beantwoorden van de hoofdvraag.

1. Welke invloed heeft de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?
2. Wat zijn de ontwikkelingen voor de Franse zuivelmarkt voor de komende 10 jaar?
3. Wat zijn de kansen de melkveesector in noordwest Frankrijk?
4. Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?
5. Hoe integreren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?

1.8 Doelstelling

Het doel van dit afstudeerwerkstuk is om melkveehouders die de intentie hebben om naar noordwest Frankrijk te emigreren een handleiding te bieden. In deze handleiding staan aanbevelingen beschreven die de potentiële emigrant als handvat kan gebruiken om een emigratie goed voor te bereiden en om weloverwogen keuzes te maken.

Deze aanbevelingen worden gegeven door middel van literatuurstudie met als aanvulling enquêtes die door geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk worden ingevuld. Doormiddel van de enquêtes en literatuuronderzoek wordt antwoord gegeven op de deelvragen, die vervolgens de hoofdvraag "Wat zijn de succesfactoren voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?" zo compleet mogelijk te kunnen beantwoorden.

2 Aanpak

In het hoofdstuk Aanpak is beschreven op welke manier de informatie en de data is verzameld voor het afstudeerwerkstuk. In het eerste deel van het hoofdstuk staat beschreven wat nodig was om de juiste data te verzamelen en daarna werd beschreven op welke manier de data is verwerkt.

Om de deelvragen, en daarmee de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, is er gebruik worden gemaakt van het online-enquêteprogramma Google Formulieren. Omdat de enquêtes online werd afgenomen hadden de respondenten voldoende tijd gehad rustig over de antwoorden na te denken. Daarnaast was het afnemen van een online enquête het meest praktisch omdat de doelgroep woonachtig en werkzaam was in noordwest Frankrijk. De enquête is opgenomen in het rapport en terug te vinden in bijlage 2.

De enquête is gemaakt met het online-enquêteprogramma van Google Formulieren. Dit was een gebruiksvriendelijk programma voor zowel de maker van de enquête als de geënquêteerden. De doelgroep voor de enquête waren Nederlandse melkveehouders die geëmigreerd zijn naar noordwest Frankrijk. Onder noordwest Frankrijk vallen de regio's Normandië en Bretagne met de departementen ; Seine-Maritime, Orne, Calvados, Eure, Manche, Ile-et-Vilaine, Côtes-d'Armor, Morbihan en Finistère. In figuur 1 op pagina 3 zijn de regio's weergegeven ten opzichte van de rest van Frankrijk.

Voorafgaand aan het onderzoek was niet bekend hoeveel Nederlandse melkveehouders actief zijn in noordwest Frankrijk. Als aanname werd uitgegaan van 500 Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk. Voor de berekening van het minimumaantal deelnemers werd uitgegaan van een betrouwbaarheid van 95% met een foutmarge van 10%. Dat betekende dat de steekproefgrootte 81 ingevulde enquêtes van Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk moest bedragen. Dat wil zeggen dat minimaal 81 Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk deel hebben moeten nemen om een betrouwbare uitkomst te genereren (SurveyMonkey, sd).

De enquête zal werd uitgezet op de Facebook-pagina's "*Koeien*", "*Boeren in het buitenland*", "*Nederlandse boeren in Frankrijk*" en "*Le page des producteurs de lait*". Daarnaast werd Willem Hospel benaderd om de enquêtes onder zijn netwerk uit te zetten. De heer Hospel is de eigenaar van la Ferme du Bois en is in 1999 geëmigreerd vanuit Nederland en heeft jarenlang gewerkt als emigratiebegeleider voor Nederlandse emigranten naar Frankrijk. Tot werd Quatuor Transactions benaderd om de enquête onder hun eigen netwerk uit te zetten. Quatuor Transactions is een agrarisch makelaarskantoor die daarnaast Nederlandse emigranten ondersteunt en begeleidt bij het gehele emigratieproces (Quatuor Transactions, 2022).

Om de deelvragen "Welke invloed heeft de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?", "Hoe ziet de toekomst van de Franse zuivelmarkt eruit?", "Wat zijn de kansen de melkveesector in noordwest Frankrijk?", "Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?" en "Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?" beantwoord te krijgen is er literatuuronderzoek uitgevoerd, wat werd aangevuld met de uitkomsten van de enquête.

Beantwoording van deelvraag 1 “Welke invloed heeft de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?”: Online enquête via Google Formulieren werd uitgezet onder geëmigreerde Nederlandse boeren in noordwest Frankrijk. De verspreiding van de enquête geschiedde door middel van de netwerken van Quatuor Transactions en door middel van verspreiding op de hierboven genoemde Facebookpagina's. Daarnaast werden interviews afgenomen met experts op het gebied van de Franse grondmarkt en vond er literatuurstudie plaats.

Beantwoording van deelvraag 2 “Hoe ziet de toekomst van de Franse zuivelmarkt eruit?”: Online enquête via Google Formulieren werd uitgezet onder geëmigreerde Nederlandse boeren in noordwest Frankrijk. De verspreiding geschiedde door middel van de netwerken van Quatuor Transactions en door middel van verspreiding op de hierboven genoemde Facebookpagina's. Daarnaast werden interviews afgenomen met experts op het gebied van de Franse zuivelmarkt en vond er literatuurstudie plaats.

Beantwoording van deelvraag 3 “Wat zijn de kansen de melkveesector in noordwest Frankrijk?”: Online enquête via Google Formulieren werd uitgezet onder geëmigreerde Nederlandse boeren in noordwest Frankrijk. De verspreiding geschiedde door middel van de netwerken van Quatuor Transactions en door middel van verspreiding op de hierboven genoemde Facebookpagina's. Daarnaast werden interviews afgenomen met experts op het gebied van de Franse zuivelmarkt en vond er literatuurstudie plaats.

Beantwoording van deelvraag 4 “Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?”: Beantwoording vond plaats doormiddel van interviews met emigratiebegeleiders en experts en vond er literatuurstudie plaats voor de beantwoording van deelvraag 4.

Beantwoording van deelvraag 5 “Hoe integreren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?”: Online enquête via Google Formulieren werd uitgezet onder geëmigreerde Nederlandse boeren in noordwest Frankrijk. De verspreiding geschiedde door middel van de netwerken van Quatuor Transactions en door middel van verspreiding op de hierboven genoemde Facebookpagina's. Daarnaast vond er literatuurstudie plaats voor de beantwoording van deelvraag 5.

De uitgezette enquête in Google Formulieren is een vorm van kwalitatief onderzoek. Hiermee wordt informatie verzameld om uiteindelijk de hoofdvraag te beantwoorden.

Voor de beantwoording van de deelvragen werden interviews afgenomen met 4 deskundigen en emigratiebegeleiders van internationale makelaarskantoren. 3 van deze interviews zijn telefonisch als face-to-face afgenomen. Bij 1 deskundige is vanwege tijdgebrek de vragenlijst via de mail opgestuurd, en ingevuld teruggestuurd. De vragen van het interview zijn opgenomen in het rapport en terug te vinden in bijlage 4. Er is gekozen om 4 deskundigen en emigratiebegeleiders te interviewen omdat de kans bestaat dat wanneer er meer deskundigen en emigratiebegeleiders worden geïnterviewd er weinig tot geen extra informatie vergaard zal worden.

Het afnemen van enquêtes onder geëmigreerde Nederlandse melkveehouders, het afnemen van interviews met deskundigen en emigratiebegeleiders en het doen van literatuuronderzoek is een vorm van methodische triangulatie. Hierbij wordt gebruik gemaakt van meerdere dataverzamelmethode om een zo volledig mogelijk antwoord op de deelvragen te krijgen.

Voor het uitwerken van de resultaten in hoofdstuk 3 worden de uitkomsten uit de Google Formulieren enquête beoordeeld aan de hand van de bijbehorende figuur. Omdat de steekproefgrootte niet behaald is en het voor dit onderzoek lastig was om codering te geven aan de uitkomsten, zijn de resultaten op het oog beoordeeld en in hoofdstuk 5 zijn conclusies getrokken aan de hand van de uitkomsten van de enquête, interview en literatuuronderzoek.

3 Resultaten

Zoals in het hoofdstuk Aanpak is beschreven is er een enquête uitgezet onder Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk. De resultaten van de uitgezette enquêtes zullen hieronder gedetailleerd beschreven worden. Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn er 5 deelvragen geformuleerd. De resultaten van de enquête worden per deelvraag behandeld. In dit hoofdstuk zullen er nog geen conclusies getrokken worden. Conclusies worden in hoofdstuk 5 beschreven.

Voor het onderzoek is de enquête uitgezet onder Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk. Deze enquêtes zijn verspreid onder de volgende Facebook-pagina's "*Koeien*", "*Boeren in het buitenland*", "*Nederlandse boeren in Frankrijk*" en "*Le page des producteurs de lait*". Daarnaast is dhr. Hospel gevraagd om deze enquête uit te zetten onder zijn netwerk.

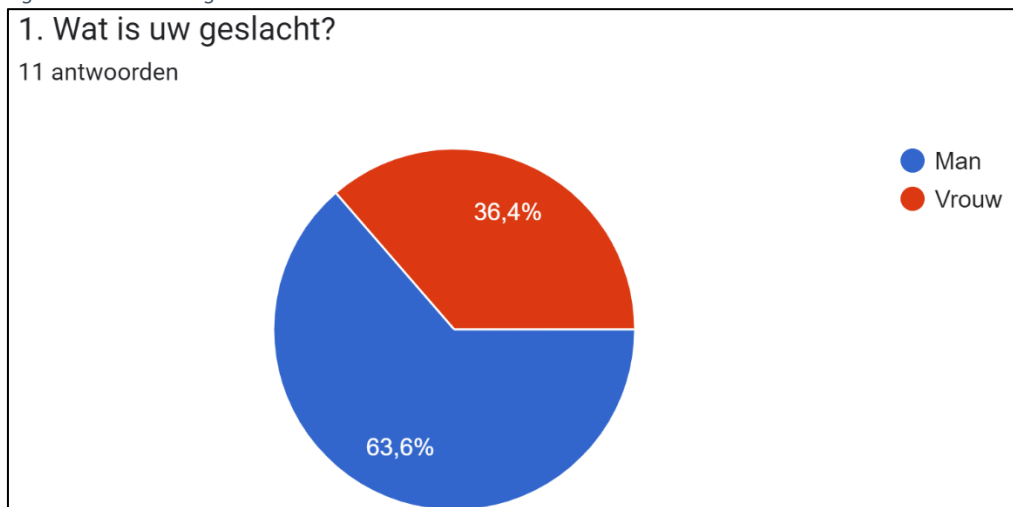
Op dinsdag 6 december 2022 is de enquête online gekomen, en woensdag 4 januari 2023 is de enquête offline gehaald. De reden om de enquête op 4 januari offline te halen is omdat er de laatste week geen nieuwe respondenten meer bij zijn gekomen en omdat er tijd nodig is om voor de dataverwerking.

De enquête is door 11 respondenten ingevuld. Deze respondenten hebben allen een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk. Als eerst worden de algemene gegevens zoals verhouding man-vrouw, leeftijd, regio, interesse van de respondenten geanalyseerd. De resultaten die behoren bij de deelvragen worden later in het hoofdstuk geanalyseerd.

De eerste 9 vragen uit de enquête zijn algemene vragen over de respondenten en zijn niet toe te schrijven aan een bepaalde deelvraag.

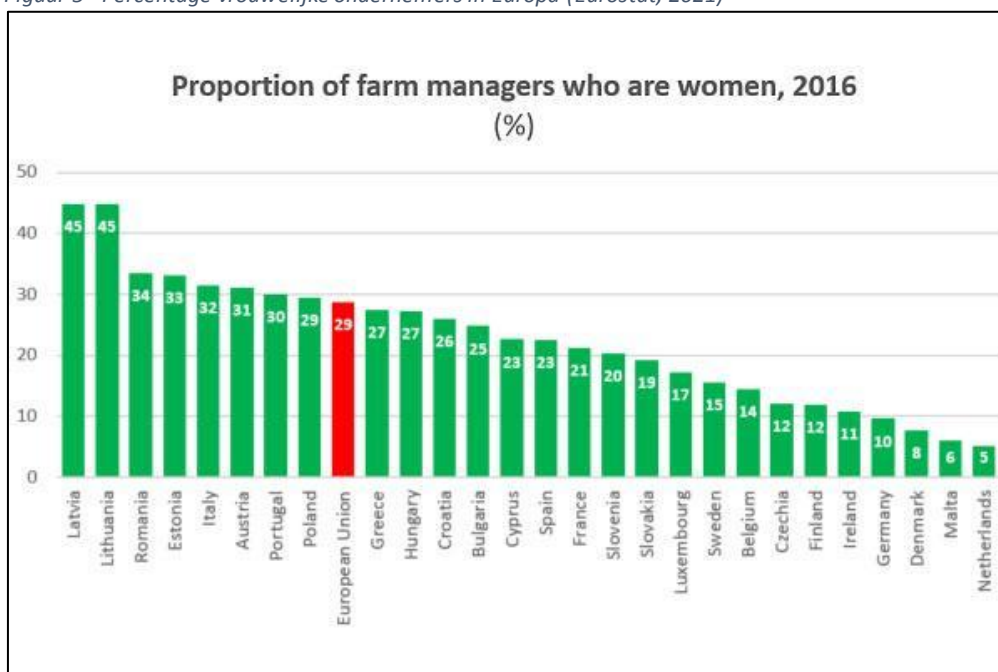
Enquêtevraag “Wat is uw geslacht?”. Respondenten hadden 2 antwoordmogelijkheden, waarbij de respondenten verplicht waren om één van de voorgeprogrammeerde antwoorden te kiezen. In figuur 4 is weergegeven welk aandeel van de respondenten man of vrouw is.

Figuur 4 - Wat is uw geslacht

Uit figuur 4 blijkt dat 1/3 van de respondenten vrouw is en 2/3 van de respondenten man. Het is niet bekend of de persoon die de enquête heeft ingevuld ook daadwerkelijk de ondernemer is, of de partner van de ondernemer is. In de onderstaande figuur is weergegeven hoeveel procent van de agrarische ondernemers in Europa vrouw is.

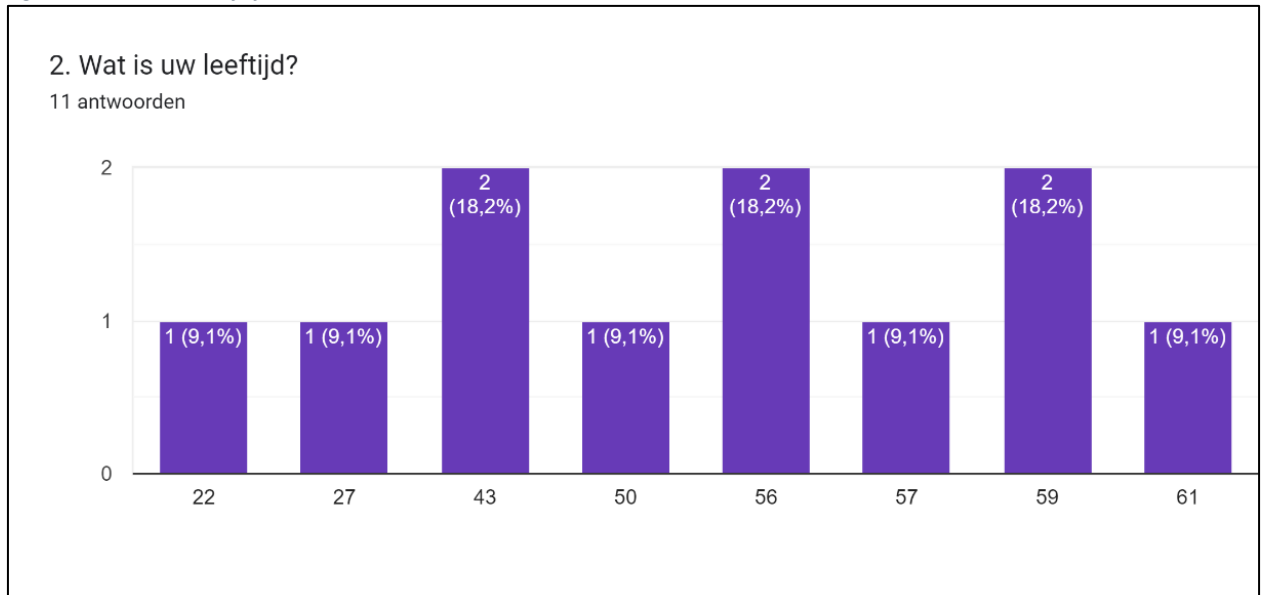
Figuur 5 - Percentage vrouwelijke ondernemers in Europa (Eurostat, 2021)

De cijfers uit de bovenstaande figuur komen van het Europese statistiekbureau Eurostat en stammen uit 2016. In Frankrijk is 21% van de agrarisch ondernemers vrouw. Europees gemiddelde is 29%. Nederland bungelt onderaan met 5% vrouwelijke agrarische ondernemers.

Enquêtevraag “Wat is uw leeftijd?” is een openvraag, waarbij de respondenten hun leeftijd in konden vullen. De respondenten waren verplicht om deze vraag te beantwoorden. De uitkomsten van deze vraag zijn in de onderstaande figuur weergegeven door middel van een staafdiagram met daarbij in absolute cijfers van de hoeveelheid personen met de desbetreffende leeftijd.

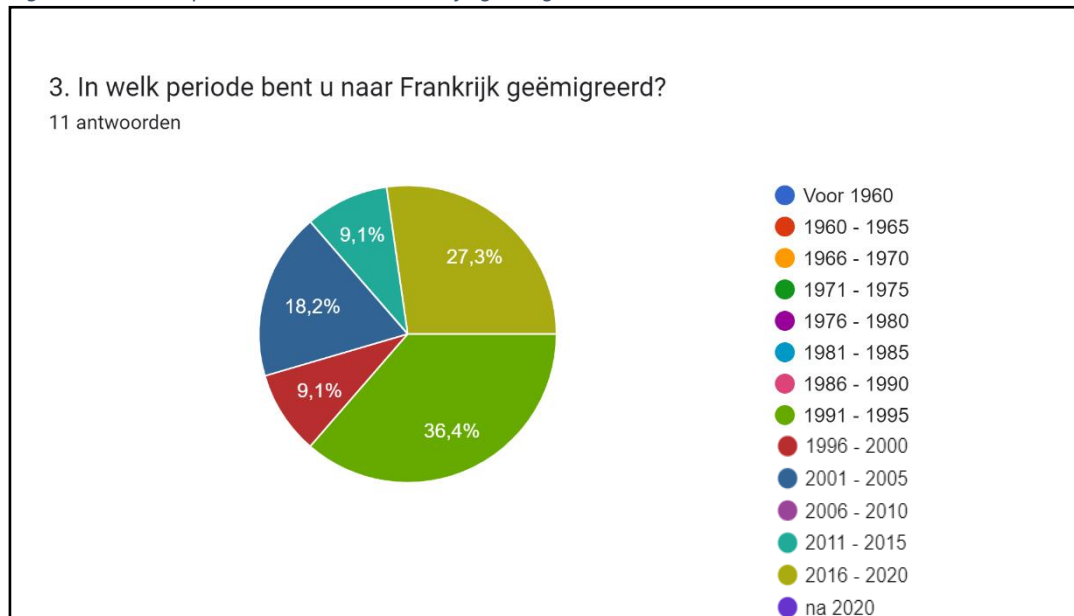
Figuur 6 - Wat is uw leeftijd

De jongste respondent is 22 jaar en de oudste respondent 61 jaar. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 48,5 jaar. De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden in Frankrijk is 50 jaar, zie tabel 1 op pagina 11.

Enquêtevraag “In welke periode bent u naar Frankrijk geëmigreerd?”. Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een reeks voorgeprogrammeerde antwoorden. De antwoorden zijn opgedeeld in periodes van 5 jaar, lopende vanaf 1960 tot en met 2020. Met daarna één antwoordmogelijkheid voor personen die voor 1960 zijn geëmigreerd, en één antwoordmogelijkheid voor personen die na 2020 zijn geëmigreerd. Respondenten waren bij deze vraag verplicht om één antwoord te kiezen. De antwoorden zijn in figuur 7 met een cirkeldiagram weergegeven.

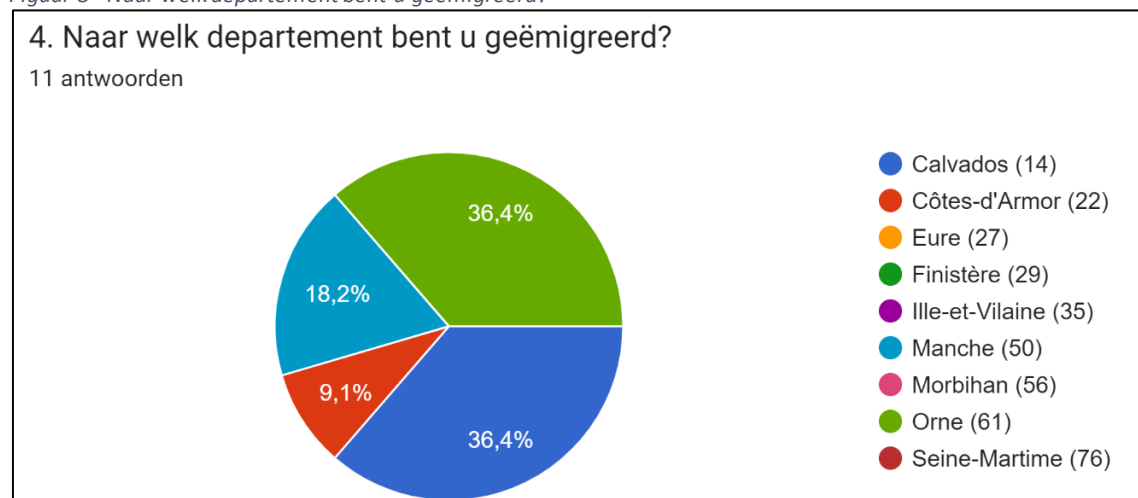
Figuur 7- In welke periode bent u naar Frankrijk geëmigreerd?

45% van de respondenten is tussen 1991 en 2000 naar Frankrijk geëmigreerd. De overige 55% tussen 2001 en 2020. De laatste jaren neemt de interesse voor emigratie naar Frankrijk toe.

Enquêtevraag “Naar welk departement bent u geëmigreerd?”. Bij deze vraag kregen de respondenten de keuze uit één van de voorgeprogrammeerde antwoorden. De antwoordopties zijn alle departementen in de regio's Normandië en Bretagne. Respondenten waren verplicht om één van de antwoorden te kiezen. De antwoorden zijn in de onderstaande figuur weergegeven in een cirkeldiagram.

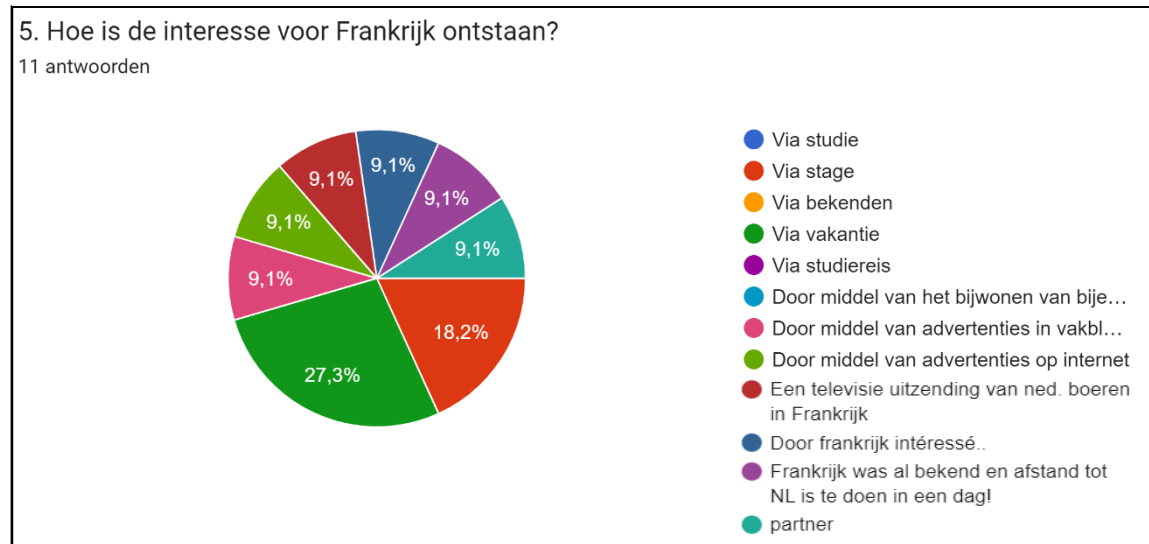
Figuur 8- Naar welk departement bent u geëmigreerd?

Uit de enquête is gebleken dat 10 melkveehouders zijn gevestigd in Normandië, in de departementen Orne, Calvados en Manche. Eén melkveehouder heeft zich gevestigd in Bretagne.

Enquêtevraag “Hoe is de interesse voor Frankrijk ontstaan?”. Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast hadden de respondenten de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven op deze vraag. Het geven van een antwoord was bij deze vraag verplicht. De antwoorden zijn in onderstaande cirkeldiagram weergegeven.

Figuur 9 - Hoe is de interesse voor Frankrijk ontstaan?

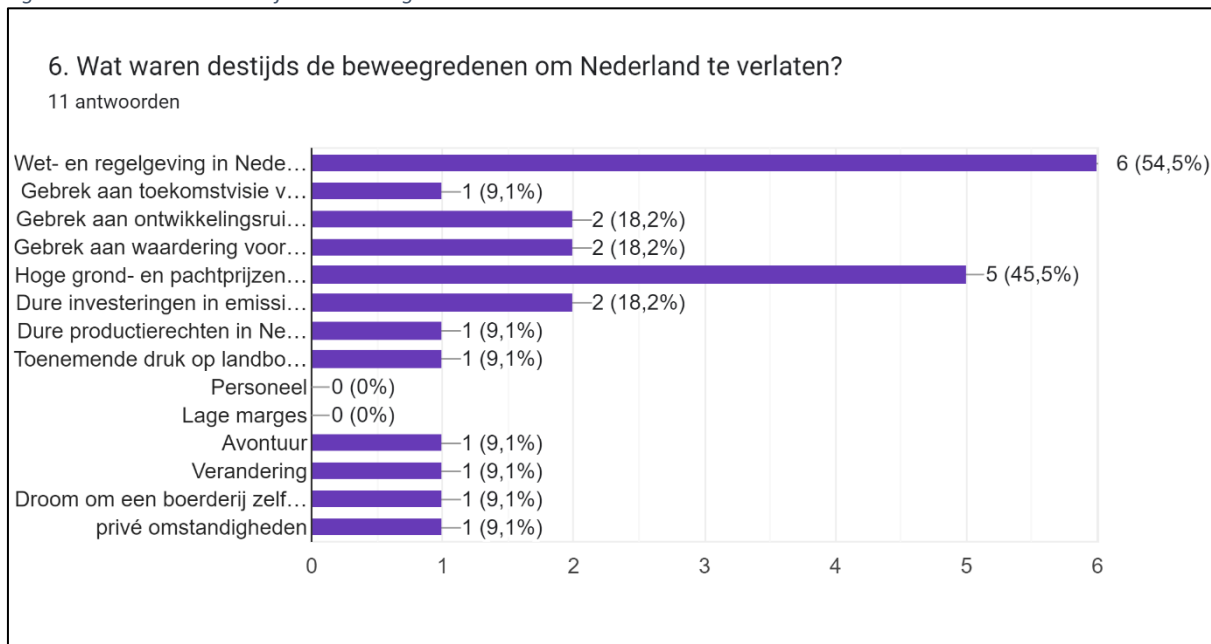

In de bovenstaande figuur zijn 8 voorgeprogrammeerde keuzemogelijkheden gegeven. Daarnaast hadden de respondenten ook de optie om zelf een antwoord te geven op de vraag. 4 respondenten hebben gebruik gemaakt van de optie ‘anders’. De antwoorden op de bovengenoemde vraag lopen erg uiteen. Enkele respondenten zijn overtuigd geraakt door middel van een vakantie die zij hebben gehad in Frankrijk. Daarnaast zijn er enkele respondenten die aangegeven hebben te zijn overtuigd nadat zij in Frankrijk stage hebben gelopen. De overige antwoorden die gegeven zijn op de vraag “Hoe is de interesse voor Frankrijk ontstaan?” zijn;

- Doormiddel van het lezen van advertenties in vakbladen
- Doormiddel van zien en lezen van advertenties op internet
- Televisie-uitzendingen die gaan over Nederlandse boeren in Frankrijk
- Interesse in Frankrijk
- De interesse voor Frankrijk die er al was en de relatief korte afstand tot Nederland
- Doormiddel van een partner

Enquêtevraag “Wat waren destijds de beweegredenen om Nederland te verlaten?”. Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast had men de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven. De respondenten konden maximaal 3 antwoorden geven die hen het meest relevant waren. In de onderstaande figuur zijn door middel van een horizontale staafdiagram de antwoorden weergegeven.

Figuur 10 - Wat waren destijds de beweegredenen om Nederland te verlaten?

Uit de enquête is gebleken dat de wet- en regelgeving en de hoge grond- en pachtprizen in Nederland de voornaamste redenen zijn om Nederland te verlaten en om in het buitenland te gaan ondernemen. Daarnaast spelen het gebrek aan ruimte, ontwikkeling en waardering ook mee om niet in Nederland een melkveebedrijf te runnen. Tot slot zijn er nog meerder redenen waarom de respondenten niet kiezen om in Nederland te blijven. Gebrek aan toekomstvisie, dure investeringen en dure productierechten en de toenemende druk op landbouwgrond zijn voor een deel van de respondenten redenen om Nederland te verlaten en in het buitenland te gaan ondernemen. Twee respondenten geven aan om het avontuur aan te willen gaan en hun droom waar te willen maken op een boerderij in het buitenland. Eén respondent geeft aan dat vanwege privéomstandigheden het niet mogelijk is om in Nederland te ondernemen.

3.1 Wat is de invloed van de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?

Alle grondtransacties in Frankrijk moeten door de SAFER worden goedgekeurd. De SAFER staat voor Sociétés d'Aménagement Foncier et d'Etablissement Rural, vertaald naar het Nederlands betekent dat maatschappijen voor structuurverbetering en landinrichting. In iedere Franse regio bevindt zich een SAFER en deze staan direct onder toezicht van de ministeries van Landbouw en Financiën. Per regio bepaald de SAFER alle projecten voor landinrichting, bouw en transacties van landbouwgrond.

De belangrijkste opdracht van de SAFER is om de agrarische bedrijfsstructuren te verbeteren, wat neerkomt op het in standhouden van of zelfs verbeteren van de levensvatbaarheid van met name agrarische gezinsbedrijven en de installatie van jonge boeren aanmoedigen en vergemakkelijken. Daarnaast heeft de SAFER het doel om ervoor te zorgen dat grondprijzen niet te ver stijgen en jonge boeren voorrang te geven aan de transactie van landbouwgrond.

Het is alleen mogelijk om grond aan te kopen wanneer men kan aantonen als zij een geldig landbouwdiploma kunnen overhandigen en als zij actief zijn in de landbouw. Hierdoor wordt het voor (buitenlandse) investeerders ontmoedigd om in grond te investeren.

Wanneer een agrariër grond aan wil kopen moet men eerst een aanvraag indienen bij de SAFER. Deze aanvraag moet door het technisch comité van de SAFER worden goedgekeurd. In het technisch comité zitten afvaardigingen van de lokale landbouwkamers, banken, verzekeringsmaatschappijen, landbouwvakbonden, burgemeesters, lokale autoriteiten, milieuverenigingen en notarissen. Wanneer het technisch comité de aanvraag goedkeurt beslist de Raad van Bestuur van de SAFER of de grondtransactie in overeenstemming is met de geldende wetten. In de Raad van Bestuur zitten afvaardigingen van de landbouworganisaties en plaatselijke overheidsfunctionarissen.

Op het moment dat de Raad van Bestuur een grondtransactie goedkeurt bekrachtigt een regeringscommissarissen de grondtransactie. Deze regeringscommissarissen zijn werkzaam onder het ministerie van Landbouw en Financiën en zij controleren de genomen beslissingen of deze in overeenstemming zijn met de door de overheid gestelde afspraken betreft ruimtelijke ordening.

De SAFER kan gebruik maken van het “Droit de Préemption” dat is het afnamerecht dat de SAFER heeft. Hierbij koopt de SAFER de grond voor een marktconforme prijs om deze grond vervolgens aan te bieden aan aanvragers die voldoen aan voorwaarden die in een bepaald gebied gelden. Aanvragers die voorrang krijgen bij de aankoop van grond zijn onder andere jonge boeren en biologische boeren. Wanneer er meerdere aanvragers zijn wordt de grond toegewezen aan diegene met de beste uitgangssituatie voor zijn of haar bedrijf. Op deze manier koopt de SAFER jaarlijks ongeveer 100.000 hectare grond, om deze later door te verkopen aan de beste kandidaat. Al deze transacties worden openbaar gepubliceerd (Agroberichten Buitenland, 2021).

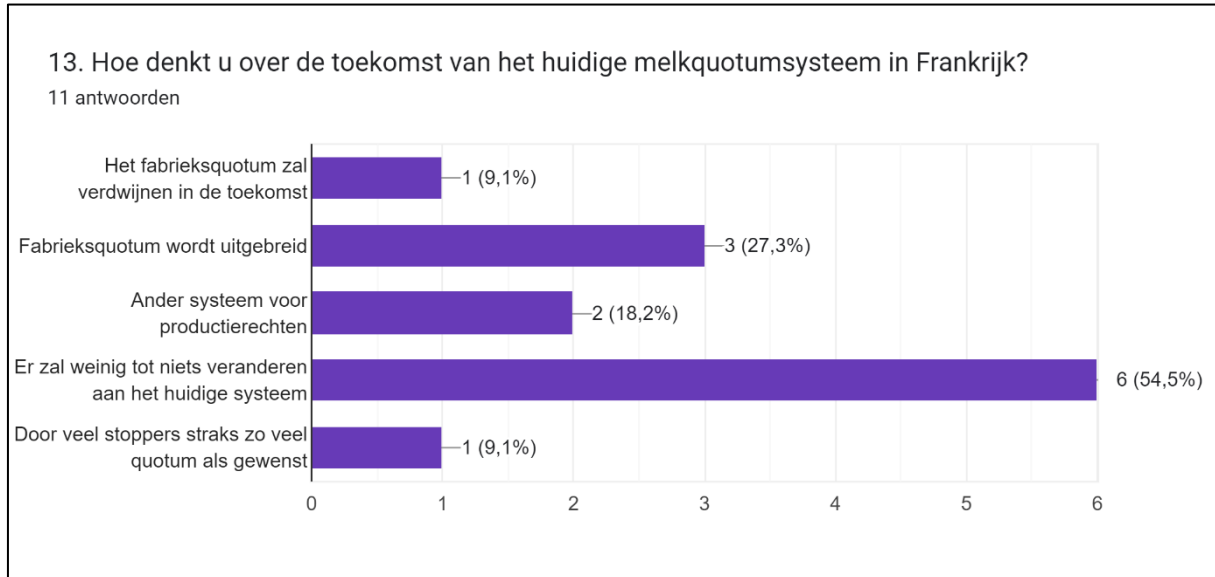
Naast grond aankopen is het ook mogelijk om grond te pachten. In Frankrijk geldt een strenge pachtwet. Zo heeft een pachter voorrang om de grond te kopen. Binnen de huidige pachtwet worden pachter goed beschermd. Boeren die stoppen behouden vaak hun gronden, bij overlijden erven de kinderen deze grond. Bij het maken van nieuwe afspraken moeten agrariërs in plaats van naar de oude boer de erfgenamen opzoeken voor het maken van nieuwe afspraken.

Er zijn meerdere pachtconstructies mogelijk in Frankrijk. Reguliere pacht heeft een duur van 9 jaar, deze kan verkort worden als beide partijen hiermee akkoord gaan. Er zijn ook pachtcontracten die 18 jaar geldig zijn, en steeds met 9 jaar verlengd kan worden. Men kan ook kiezen voor een pachtcontract van 25 jaar, deze kan stilzwijgend verlengd worden wanneer beide partijen de verlengingsclausule opnemen in het contract. Tot slot is er een loopbaanpachtcontract, deze pacht wordt afgesloten voor minimaal 25 jaar en duurt tot wanneer de pachter de pensioengerechtigde leeftijd van 62 jaar heeft bereikt (Entreprendre Service Public, 2022).

3.2 Wat zijn de ontwikkelingen van de Franse zuivelmarkt voor de komende 10 jaar?

Enquêtevraag “Hoe denkt u over de toekomst van het huidige melkquotumsysteem in Frankrijk?”. De respondenten hadden op deze vraag vier voorgeprogrammeerde keuzemogelijkheden. Dat zijn de eerste vier antwoorden die weergegeven zijn de onderstaande figuur. Daarnaast was er nog een keuzeoptie ‘anders’. De respondenten waren verplicht om één antwoord te kiezen.

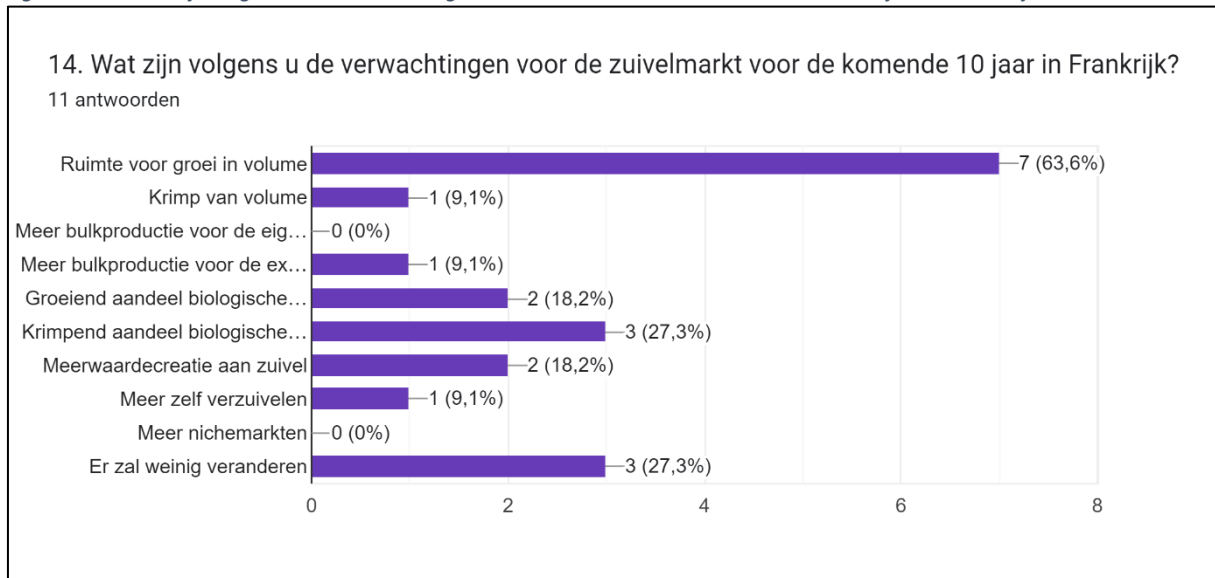
Figuur 11 - Hoe denkt u over de toekomst van het huidige melkquotumsysteem in Frankrijk?

De helft van de respondenten denkt dat er weinig tot niks zal veranderen aan het huidige melkquotumsysteem in Frankrijk. Op pagina 13 bij punt 1.3.4 Melkquotumsysteem in Frankrijk is beschreven hoe het huidige melkquotumsysteem Frankrijk hanteert. Een deel van de respondenten denkt dat het huidige melkquotumsysteem wordt uitgebreid. Enkele respondenten geven aan dat zij denken dat er een ander soort quotumsysteem gaat komen in de toekomst. Een enkeling denkt het huidige melkquotumsysteem in Frankrijk zal verdwijnen. Eén respondent heeft bij ‘anders’ aangegeven dat men zoveel stoppers verwacht dat de melkveehouders die overblijven zoveel melkquotum als gewenst kunnen krijgen.

Enquêtevraag “Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?”. Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast had men de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven. Deze vraag was verplicht om in te vullen en de respondenten konden maximaal 3 antwoorden geven die hen het meest relevant waren. Op deze vraag heeft geen van respondenten gekozen voor de optie ‘anders’

Figuur 112 - Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?

Het overgrote deel van de respondenten die mee hebben gedaan aan het onderzoek geven aan dat er ruimte zal zijn voor groei in de totale hoeveelheid zuivel die in Frankrijk wordt geproduceerd. Enkele respondenten denken dat er weinig zal veranderen op de Franse zuivelmarkt, terwijl een andere groep denkt dat juist de biologische zuivelmarkt zal krimpen. Op pagina 11 bij punt 1.3.2 Franse melkveehouderij is beschreven waarin de biologische melkveehouderij zich momenteel verkeert. Ook zijn er enkele respondenten die aangeven dat er meer ruimte komt voor de biologische melkveehouderij. Daarnaast zijn er enkele respondenten die aangeven meer ruimte te zien in het zelf verzuivelen van de melk en hierdoor waarde toevoegen aan het eigen product. Tot slot één respondent dat de zuivelmarkt zal krimpen terwijl een andere respondent aangeeft dat de bulkproductie richting het buitenland zal groeien de komende 10 jaar.

Laurens Stevelink emigratieadviseur van Agri-Plaza geeft aan dat de melkprijs in Frankrijk over het algemeen erg stabiel is. Hierdoor kunnen er verschillen ontstaan in groei- en ontwikkelingsmogelijkheden per zuivelverwerker.

Uit de vergelijkingscijfers van ZuivelNL blijkt dat de gemiddelde melkprijs tussen november 2021 en november 2022 van diverse Franse zuivelverwerkers lager is dan bijvoorbeeld FrieslandCampina (FC) en het Europees gemiddelde (ZuivelNL, 2023). Voor de vergelijking is FrieslandCampina meegenomen in het vergelijk, omdat FrieslandCampina de grootste zuivelverwerker van Nederland is. Als Nederlandse melkveehouders naar Frankrijk emigreren krijgen zij te maken met lagere melkprijzen dan men in Nederland gewend is. In de onderstaande grafiek is weergegeven wat de melkprijs bij diverse grote Franse zuivelverwerkers is vergeleken met FrieslandCampina en het Europees gemiddelde tussen november 2021 en november 2022.

Tabel 3 - Gemiddelde melkprijzen in Frankrijk vergeleken met FrieslandCampina en EU-gemiddeld

Zuivelconcern	Gem. melkprijs nov'21 - nov'22	Vershil in % t.o.v. FC (€51,83)	Vershil in % t.o.v. EU gem. (€48,14)
<i>Savencia</i>	€43,30	-19,7%	-11,2%
<i>Danone</i>	€40,93	-26,6%	-17,6%
<i>Lactalis</i>	€43,09	-20,3%	-11,7%
<i>Sodiaal</i>	€41,63	-24,5%	-15,6%

16,5% van de opgehaalde melk wordt in Frankrijk verwerkt tot streekproducten. Voor de productie van streekproducten betalen zuivelverwerkers gemiddeld 8,8% meer melkgeld uit dan voor de productie van reguliere zuivel zoals boter, bulkkaas en melkpoeder (Nieuwe Oogst, 2022).

Het is lastig om te voorspellen hoe de zuivelmarkt er over 10 jaar uitziet. De Franse melkproductie kende tussen januari 2021 en september 2022 maandelijks een daling in melkproductie ten opzichte van het jaar daarvoor, tot wel een daling van 0,9% tussen januari 2022 en september 2022.

De melkproductie is in Frankrijk seizoensgebonden. In de zomermaanden ligt de melkproductie tot wel 10 tot 15% lager dan in het voorjaar. Daarnaast kent februari traditioneel een dip in de melkproductie omdat veel Franse melkveehouders een voorjaars kalvende veestapel hebben.

De melkproductie in Frankrijk is erg afhankelijk van het weer. De afgelopen zomers waren erg droog waardoor weidende koeien weinig gras tot hun beschikking hadden, en melkveehouders die de koeien opgesteld houden hadden te maken met kleinere ruwvoervoorraden.

Door de sterk gestegen melkprijzen in de gehele Europese Unie kunnen Franse zuivelverwerkers niet achterblijven met het verhogen van de melkprijzen. Voor veel Franse melkveehouders is deze verhoging van de melkprijs niet hoog genoeg om de kosten voor de verhoogde productiekosten te dekken. Vanwege de geldende EGAlim-wet lijken op dit moment nog weinig verschil te maken om de machtspositie van retail in te perken. Zo zijn veel zuivelverwerkers momenteel niet in staat om de gehele productiekosten voor zuivel door te berekenen naar de retail (Web-agri, 2022).

Frankrijk exporteert jaarlijks voor 5,1 miljard euro aan zuivelproducten. 50% hiervan blijft binnen de Europese Unie en 50% wordt wereldwijd verkocht. Hierdoor heeft Frankrijk te maken met eventuele schommelingen op de internationale zuivelmarkt. Hierbij moet rekening gehouden worden met productiestijgingen en/of productiedalingen op andere continenten of een lagere import uit onder andere China en landen in Afrika (Reussir, 2022).

De druk vanuit milieu- en natuurorganisaties wordt in Frankrijk groter. Er komt steeds meer aandacht voor de gevolgen van de veehouderij op onder andere natuur, landschap, bodem en water. Franse melkveehouders gaan hier in de toekomst steeds meer mee te maken krijgen. Om in de toekomst aan milieu- en natuurregels te voldoen zullen Franse melkveehouders investeringen moeten doen in hun bedrijf, waarvan het de vraag is of deze investeringen terugbetaald zullen worden door de markt (Roy & Chapelle, 2014).

Eind 2022 heeft Rabobank een voorspelling gedaan voor de ontwikkeling van de zuivelmarkt in Europa en de wereld. Omdat Frankrijk ook actief is op de internationale zuivelmarkt zal Frankrijk ook hiervan de gevolgen merken. Ondanks het historisch hoge melkprijzen verwacht Rabobank een daling van de melkprijs. Vanwege de huidige energie- en gascrisis in Europa staan de kostprijs voor de melkveehouders en de verwerkingsprijs voor de zuivelverwerkers onder druk. De hele keten merkt hier de gevolgen van en zullen uiteindelijk doorberekend worden aan de consument met als gevolg dat de afname terugloopt (Duijndam & Dekkers, 2022).

De import van melkpoeder door China zal minder worden, omdat melkpoeder uit Nieuw-Zeeland niet langer meer alleen in het 3^e en 4^e kwartaal kunnen worden ingekocht. Daarnaast neemt de zelfvoorzieningsgraad in China toe, waardoor melkpoeder in de toekomst elders afgezet moet worden. Chinese vraag naar boter en kaas zal in de nabije toekomst nog groot blijven (Melkveebedrijf, 2022).

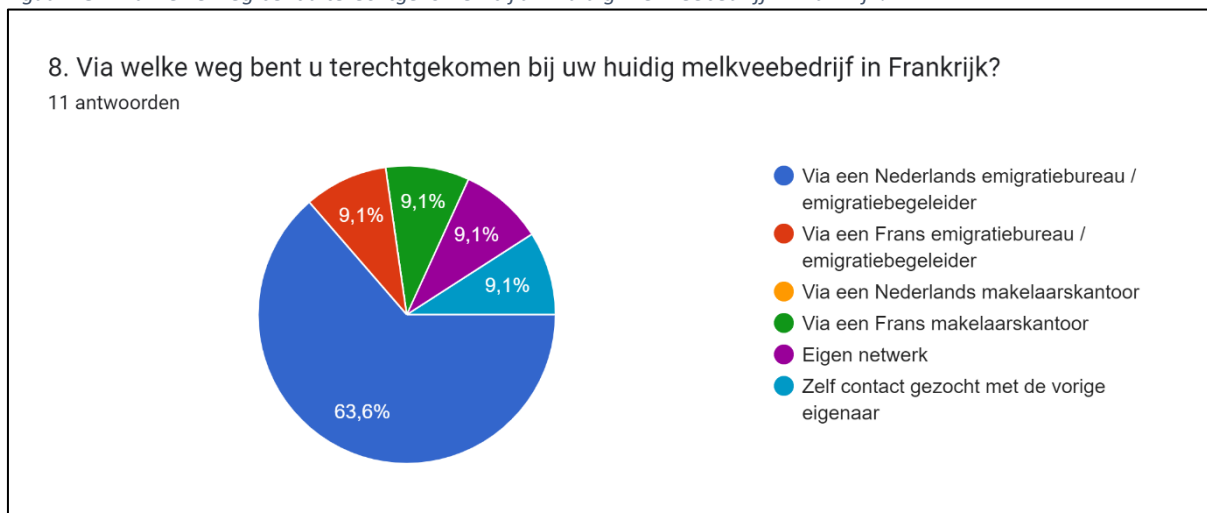
Om de inflatie in de Europese Unie te verminderen hebben centrale banken over de hele wereld de rentetarieven verhoogd. Geld lenen wordt hierdoor duurder en consumenten zullen uiteindelijk minder besteden met als gevolg een recessie. De kostprijs voor zuivel is momenteel al hoog door tegenvallende oogsten, hogere kosten voor arbeid, brandstoffen, kunstmest en machines en daar komen de verhoogde rentetarieven nog bovenop. Het gevolg hiervan is dat de kostprijs nog verder stijgt.

Wereldwijd zal de zuivelproductie toenemen, met name in de Verenigde Staten en Europa als gevolg van een hogere productie per koe en de gestegen melkprijs. De werkelijke productie is moeilijk te voorspellen en is voornamelijk afhankelijk van het weer (Duijndam & Dekkers, 2022).

3.3 Wat zijn de kansen voor de melkveesector in noordwest Frankrijk?

Enquêtevraag “Via welke weg bent u terechtgekomen bij uw huidig melkveebedrijf in Frankrijk?”. Op deze vraag hebben de respondenten de keuze gekregen uit één de voorgeprogrammeerde antwoorden. De respondenten waren verplicht om één antwoord te geven. De uitkomsten zijn verwerkt in een cirkeldiagram in de onderstaande figuur.

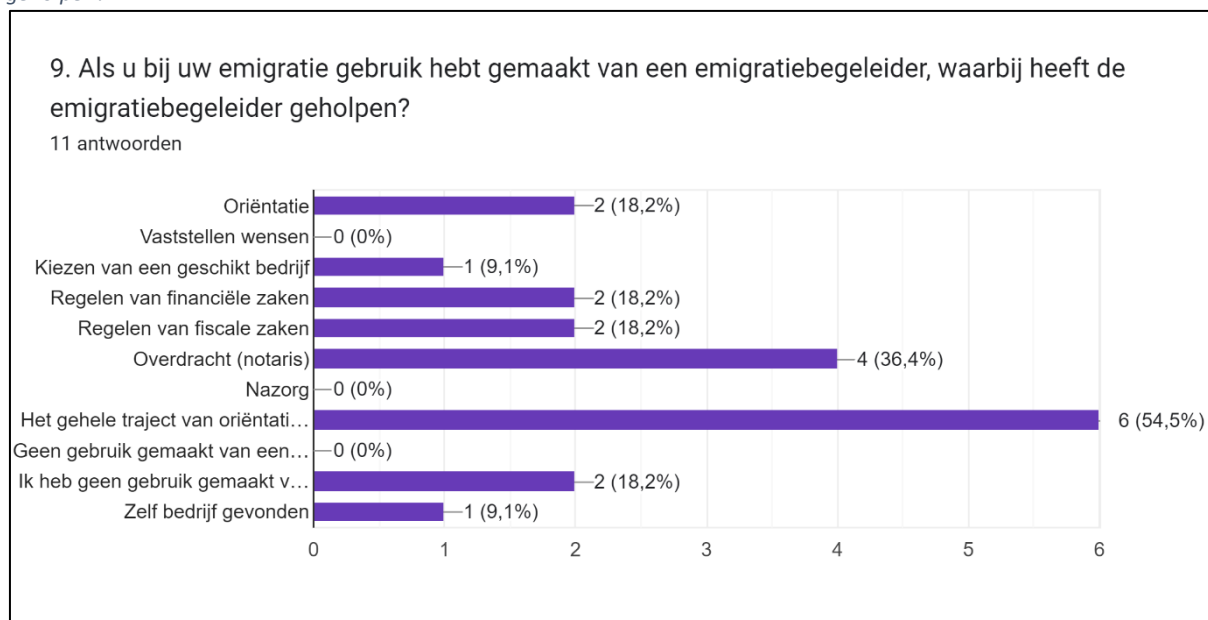
Figuur 13 - Via welke weg bent u terechtgekomen bij uw huidig melkveebedrijf in Frankrijk?

Het overgrote deel van de respondenten geeft aan dat zij door middel van een Nederlandse emigratiebegeleider terecht zijn gekomen bij hun huidig melkveebedrijf in Frankrijk. Daarnaast zijn er meerder respondenten geweest die door middel van een Frans makelaars- en emigratiekantoor terecht zijn gekomen op hun huidig melkveebedrijf. Eén respondent heeft zelfstandig contact gezocht met de vorige eigenaar om het bedrijf over te nemen en tot is er nog één respondent die via het eigen netwerk een melkveebedrijf heeft gevonden in Frankrijk.

Enquêtevraag “Als u bij uw emigratie gebruik hebt gemaakt van een emigratiebegeleider, waarbij heeft de emigratiebegeleider geholpen? Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast had men de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven. De respondenten konden maximaal 3 antwoorden geven die hen het meest relevant waren. In de onderstaande figuur zijn de antwoorden in een horizontale staafdiagram weergegeven.

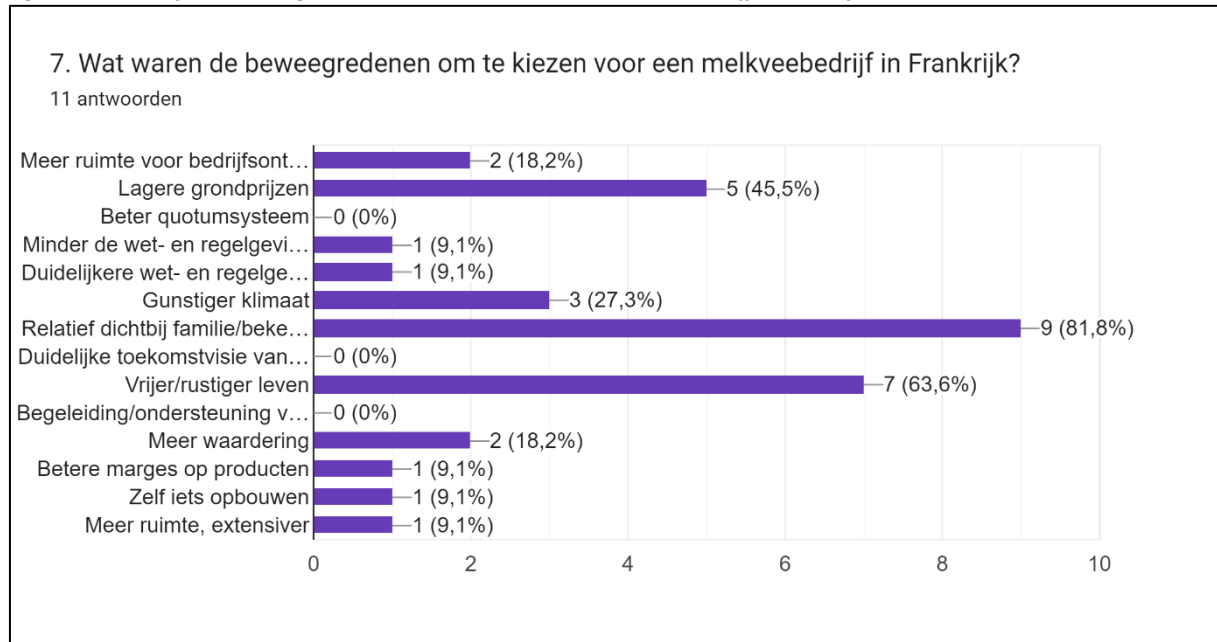
Figuur 14 - Als u bij uw emigratie gebruik hebt gemaakt van een emigratiebegeleider, waarbij heeft de emigratiebegeleider geholpen?

De helft van de respondenten gaf aan dat een emigratiebegeleider hen het gehele traject heeft begeleid van oriëntatie tot en met de nazorg. Een deel van de respondenten gaf aan dat zij de emigratiebegeleiding nodig hebben gehad voor het regelen van de notariële zaken rondom de overdracht. Enkele respondenten gaven aan dat de emigratiebegeleider hen heeft geholpen met de oriëntatie naar een geschikt melkveebedrijf in Frankrijk en met het regelen van de financiële en fiscale zaken rondom de bedrijfsovername. Tot slot zijn er enkele respondenten geweest die geen gebruik hebben gemaakt van emigratiebegeleiding en zelf alle zaken rondom de bedrijfsovername in Frankrijk hebben geregeld.

Enquêtevraag “Wat waren de beweegredenen om te kiezen voor een melkveebedrijf in Frankrijk?”. Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast had men de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven. Deze vraag was verplicht om in te vullen en de respondenten konden maximaal 3 antwoorden geven die hen het meest relevant waren.

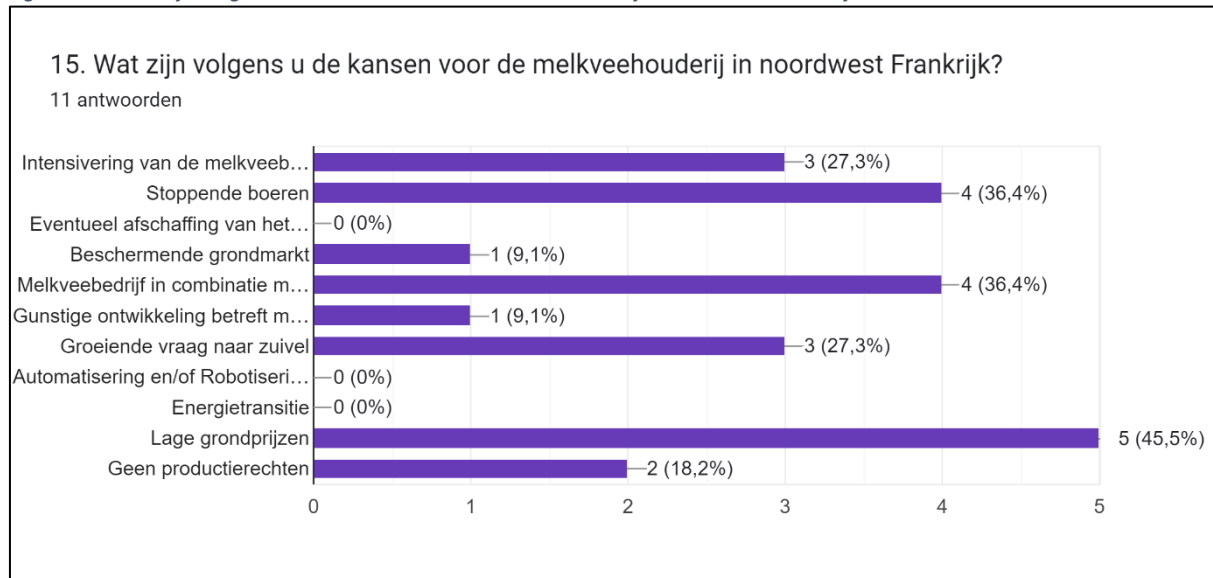
Figuur 12 - Wat zijn de beweegredenen om te kiezen voor een melkveebedrijf in Frankrijk?

Op de vraag wat de beweegredenen zijn om te kiezen voor een melkveebedrijf in Frankrijk zijn de meest voorkomende antwoorden uit figuur 15 dat Frankrijk, in vergelijking tot andere populaire emigratielanden, relatief dichtbij familie en bekenden in Nederland ligt. Respondenten ervaren dat hebben van een melkveebedrijf in Frankrijk een rustiger en vrijer leven geeft dan het hebben van een melkveebedrijf in Nederland. Voor ongeveer de helft van de respondenten geldt dat de lage grondprijzen van belang zijn geweest om te kiezen voor een melkveebedrijf in Frankrijk. Ook ruimte voor bedrijfsontwikkeling meer ruimte, betere marges op producten, een gunstiger klimaat en meer waardering zijn voor respondenten redenen geweest om te vestigen in Frankrijk. Ook ervaren enkele respondenten minder en duidelijkere wet- en regelgeving vanuit de overheid.

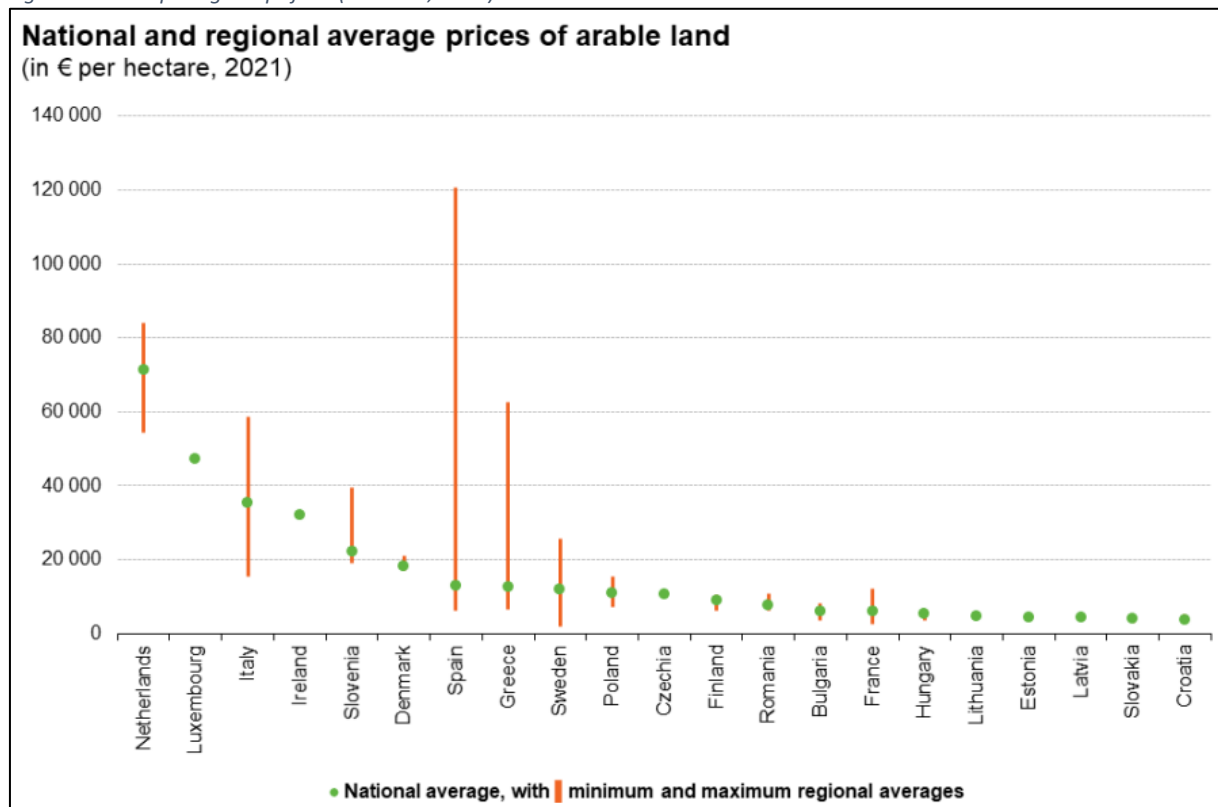
Enquêtevraag “Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?” Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast had men de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven. Deze vraag was verplicht om in te vullen en de respondenten konden maximaal 3 antwoorden geven die hen het meest relevant waren.

Figuur 13 - Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Respondenten zien de lage grondprijzen in Frankrijk als een grote kans voor de melkveehouderij. De grondprijzen liggen in Frankrijk aanmerkelijk lager dan in Nederland, zie onderstaande figuur.

Figuur 14 - Europese grondprijzen (Eurostat, 2023)

Volgens het Europese statistiekbureau Eurostat lag de gemiddelde grondprijs in Nederland in 2020 op €71.225,- per hectare, met een gemiddelde regionale spreiding tussen €55.000,- en €85.000,- per hectare. De grondprijs voor een hectare landbouwgrond in Frankrijk lag in 2020 op €5.940,-. Waarbij de regionale spreiding ligt tussen de €2.500,- en €15.000,- per hectare. De spreiding in Frankrijk is een stuk kleiner vergeleken met Nederland.

Respondenten geven aan de stoppende boeren een kans kan zijn voor de melkveehouderij in Frankrijk, hierdoor komen grond en melkquotum vrij voor de overblijvers. Op pagina 12 onder kopje 1.3.3. Bedrijfsovername in Frankrijk wordt beschreven dat men in Frankrijk jaarlijks een tekort aan bedrijfsovernamekandidaten heeft, omdat er meer agrariërs met pensioen gaan dan dat er jonge boeren bij komen.

Omdat melkveebedrijven in Frankrijk extensiever zijn vergeleken met Nederland is het mogelijk om een melkveebedrijf te combineren met akkerbouw, dit wordt door een deel van de respondenten als een kans voor de melkveehouderij in Frankrijk gezien.

Een deel van de respondenten geeft aan dat intensivering en een groeiende vraag naar zuivel kansen zijn voor de melkveehouderij in Frankrijk. Daarnaast is er één respondent die aangeeft dat de melkprijs in de toekomst zal stijgen als gevolg van de vraag naar zuivel.

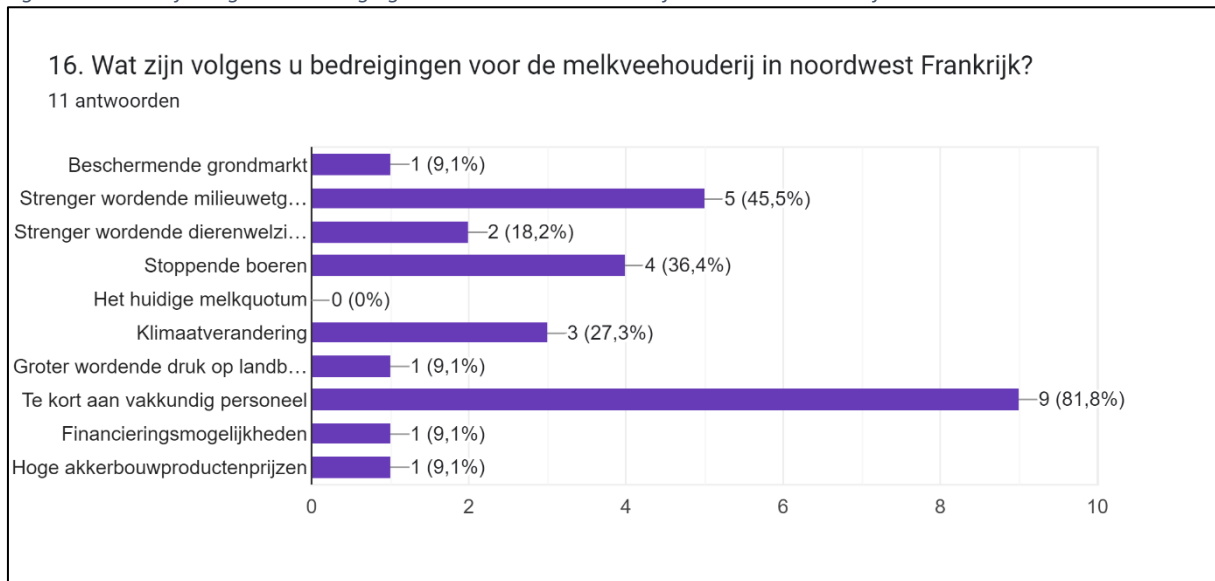
Twee respondenten geven aan dat het niet hebben van productierechten een kans kan zijn voor de melkveehouderij. Momenteel kent Frankrijk productierechten in de vorm van een fabrieksquotum. Hierbij heeft de melkveehouder een contract met de zuivelfabriek waarin beschreven staat hoeveel kilogram melk een melkveehouder jaarlijks mag leveren aan de desbetreffende fabriek.

De beschermende grondmarkt in Frankrijk wordt gezien als een kans voor de ontwikkeling van de melkveehouderij.

Naast de kansen voor de melkveehouderij zien de respondenten ook bedreigingen voor de melkveehouderij in Frankrijk. Deze bedreigingen worden in figuur 18 weergegeven.

Enquêtevraag “Wat zijn volgens u bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk? ”Bij deze vraag hadden de respondenten de keuze uit een aantal voorgeprogrammeerde antwoorden. Daarnaast had men de keuze om ‘anders’ te kiezen en zelf een antwoord te geven. Deze vraag was verplicht om in te vullen en de respondenten konden maximaal 3 antwoorden geven die hen het meest relevant waren. Eén respondent heeft gekozen voor ‘anders’ en aangegeven dat de hoge akkerbouwproductprijzen een bedreiging kunnen zijn voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk.

Figuur 15 - Wat zijn volgens u bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Het overgrote deel van de respondenten geeft aan dat het gebrek aan vakkundig personeel de grootste bedreiging voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk zal worden in de toekomst. Naast het gebrek aan personeel worden stoppende boeren ook gezien als bedreiging voor de melkveehouderij. Deze boerderijen kunnen worden opgekocht door mensen uit grotere dorpen of steden, dit kan de leefbaarheid verbeteren en aan de andere kant kan dit ook zorgen voor meer overlast die ervaren wordt.

Omdat men in Frankrijk momenteel minder druk vanuit de overheid verwacht qua wet- en regelgeving zijn een deel van de respondenten bang dat de wet- en regelgeving in Frankrijk in de toekomst strenger zal worden. Naast strenger wordende wet- en regelgeving wordt door twee respondenten aangegeven dat de strenger wordende dierenwelzijnseisen een bedreiging kunnen zijn voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk.

Door een deel van de respondenten wordt klimaatverandering gezien als bedreiging voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk. Het gevolg van klimaatverandering zal in het ene gebied duidelijker zichtbaar dan in het andere gebied. Een regio als Bretagne heeft nu een gunstig klimaat voor de melkveehouderij, de temperaturen liggen hier lager dan in andere gebieden in Frankrijk en daarnaast valt er jaarlijks meer neerslag.

Naast dat de beschermende grondmarkt een kans kan zijn voor de melkveehouderij kan de beschermende grondmarkt ook een bedreiging zijn. Zo geven één respondent aan. Dit wordt bevestigd door Laurens Stevelink van Agri-Plaza. Uit de vragenlijst die rondgestuurd is naar emigratiebegeleiders en deskundigen is naar voren gekomen dat de concurrentie op landbouwgrond groot kan zijn als daar veel akkerbouw of veel melkveehouderij in een bepaald gebied zit (Stevelink, 2023). Daarnaast kunnen akkerbouwers en melkveehouders een goede combinatie zijn door middel van grondrotatie en vruchtwisseling (Melkveebedrijf, 2022)

Tot slot zijn er respondenten die aangaven dat de groter wordende druk op landbouwgrond, financieringsmogelijkheden en hoge akkerbouwprijzen bedreigingen zijn voor de melkveehouderij.

Frankrijk staat bekend als een bureaucratisch land. Voor de overname van een melkveebedrijf, de aanvraag van vergunningen moeten veel formulieren worden ingevuld. Vaak moeten deze formulieren door meerdere personen of instanties worden beoordeeld. Dit kost veel tijd en vertraagd de ontwikkeling van het bedrijf (Droogh, 2022). Voorbeelden van bureaucratie is bij de aankoop van grond via de SAFER, zoals bij hoofdstuk 3.1 op pagina 26 is uitgelegd. En bij de overname van een bedrijf door een jonge boer, dit wordt uitgelegd bij hoofdstuk 3.4.1.3 op pagina 38.

3.4 Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?

In dit deel wordt beschreven wat banken maximaal financieren en waar dit op gebaseerd is. Welke eisen banken stellen aan het eigen vermogen van de ondernemer. Tot slot wordt beschreven welke regelingen er zijn voor jonge boeren.

3.4.1.1 *Eigen vermogen*

Frankrijk heeft te maken met een vergrijzing van de agrarische sector en Franse jongeren zijn minder bereid om een melkveebedrijf over te nemen. De Franse overheid stimuleert daarom jonge agrariërs, omdat zo de nationale voedselproductie veilig te stellen en het platteland leefbaar te houden.

Voor de overname van een agrarisch bedrijf in Frankrijk wordt als uitgangspunt 35% eigen vermogen aangehouden. Afhankelijk van de hoeveelheid grond die bij het bedrijf zit kunnen banken ook akkoord gaan met een lager percentage eigen vermogen. De richtlijn voor de financiering door banken is €0,80 per kilogram melk. Van deze richtlijn kan worden afgeweken als er relatief gezien veel grond bij het melkveebedrijf zit en de gebouwen en installaties van goede kwaliteit zijn (Droogh, 2022). Wanneer men niet voldoet aan de eis van 35% eigen vermogen kan men kiezen om de losse grond te pachten van de vorige eigenaar. Dit kan voor zowel de afgaande als de nieuwe ondernemer een gunstige constructie zijn. Hierdoor kan de nieuwe ondernemer toch het bedrijf financieren met minder eigen vermogen en betaalt de afgaande ondernemer minder belasting. De pacht prijzen liggen tussen de €150,- en €300,- per hectare per jaar.

Naast hebben inbrengen van eigen vermogen kan de bedrijfsovername gefinancierd worden door middel van een lening bij de bank, door middel van overheidssteun en externe financieringen bijvoorbeeld familieleningen of een externe investeerder. De overnamesom wordt bepaald door de toestand en leeftijd van bedrijfsgebouwen en machines, hoeveelheid gronden de waarde van de grond, de aanwezige voorraden en veestapel. Frankrijk kent een financieringsvorm met annuïteiten. Een annuïteitenhypotheek is een vorm van financiering waarbij het maandelijks af te lossen bedrag de hele looptijd gelijk. In het begin betaalt men meer rente en weinig aflossing en naarmate de looptijd vordert betaalt men meer aflossing en minder rente. In Frankrijk worden grote financieringen zoals die op gebouwen doorgaans in 15 of 20 jaar afgelost. De Franse wet verbiedt hypotheek waarbij de maandelijks aflossing meer is dan 1/3 van het bruto-inkomen (Gillissen, 2022).

3.4.1.2 *L'excédent Brut d'Exploitation (EBE)*

EBE is vergelijkbaar met de EBITDA die in Nederland vaak gebruikt wordt. EBE is het bedrag wat beschikbaar is voor privé-uitgaven, vervangingsinvesteringen en rente en aflossing. Banken kijken met de overname van een melkveebedrijf naar de EBE van de afgelopen jaren. Hiermee beoordeeld of er voldoende potentie is om het melkveebedrijf voort te zetten. Een melkveebedrijf in Frankrijk dient een EBE van minimaal €0,17 per liter geproduceerde melk (Droogh, 2022) (W. Hospel, persoonlijke communicatie, juli 2019).

3.4.1.3 Regelingen voor jonge boeren

Voor jonge boeren zijn er speciale regelingen die de financiering van een agrarisch bedrijf in Frankrijk moeten vergemakkelijken. Om gebruik te mogen maken van deze regelingen dient men aan een aantal voorwaarden te voldoen;

- Men is tussen 18 en 40 jaar oud
- Men mag zich niet eerder hebben gevestigd als zelfstandig agrarisch ondernemer
- Men is in het bezit van een landbouwdiploma, minimaal MBO-niveau.

Wanneer men zich als Jeunes Agriculteur (jonge boer) in Frankrijk wil vestigen wordt er een Plan de Professionnalisation Personnalisé (PPP) opgesteld. Hierin wordt vastgesteld of de jonge boer voldoende kennis van zaken heeft en wordt bekeken of de landbouwdiploma voldoende is, of dat men nog extra bijscholing of stage nodig heeft. De duur van de PP, maximaal 6 maanden, is volledig afhankelijk van de ervaring, kennis en kunde van de jonge boer en zijn of haar partner.

Eén van de voorwaarden voordat men een agrarisch bedrijf kan overnemen is het schrijven van een bedrijfsbegroting (Plan de Développement de l'Exploitation) voor de eerste 5 jaar. Het schrijven van de bedrijfsbegroting wordt in de meeste gevallen geschreven door de ADASEA of door de eigen boekhouder.

De Dotation Jeunes Agriculteurs (DJA) is een jonge boeren schenking. De hoogte van deze schenking is afhankelijk van het gebied waar men boer is. Noordwest Frankrijk valt onder het gebied Zone de Plaine (vlak gebied) en voor een fulltime agrariër is de schenking tussen de €8.000,- en €15.000,- waarbij men 80% in het eerste jaar krijgt uitgekeerd en de overige 20% in het vijfde jaar (Kregel, 2012).

Jonge boeren die gebruik maken van de DJA komen ook in aanmerking voor belastingvrijstelling voor de eerste vijf jaar. In de onderstaande tabel is weergegeven welke vrijstelling van toepassing is bij een bepaalde winst.

Tabel 4 - Belastingvrijstelling eerste 5 jaar bij deelname DJA

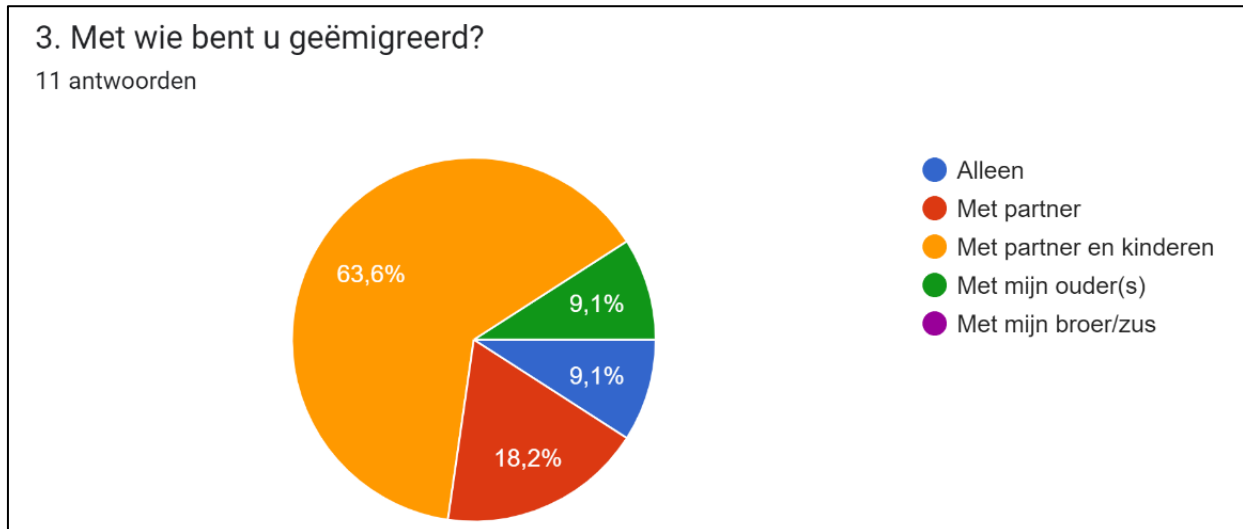
	Jaar 1	Jaar 2	Jaar 3	Jaar 4	Jaar 5
Winst tussen €0,- en €43.914,-	100%	50%	50%	50%	50%
Winst tussen €43.914,- en €58.552,-	60%	30%	30%	30%	30%
Winst meer dan €58.552,-	0%	0%	0%	0%	0%

Door de Franse overheid is er een regeling ingesteld voor het steunen van jonge boeren in Zone de Plaine. Doormiddel van deze regeling kunnen jonge boeren een lening krijgen voor de financiering van bedrijfsgebouwen of landbouwmachines met een verlaagd rentepercentage. Voor Zone de Plaine is dit verlaagde rentepercentage 2,5%. Voorbeeld: Wanneer de marktrente 5,5% is betaald de jonge boer 2,5% en betaald de Franse overheid de overige 3% rente. Het bedrag rente wat de Franse overheid betaald is maximaal €11.800,-.

3.5 Hoe integreren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?

Enquêtevraag “Met wie bent u geëmigreerd?”. De respondenten hadden bij deze vraag de keuze uit één van de voorgeprogrammeerde antwoorden. De respondenten waren bij deze vraag verplicht om één van de antwoorden te selecteren. De uitkomsten zijn in de onderstaande figuur in een cirkeldiagram weergegeven.

Figuur 16 - Met wie bent u geëmigreerd?

In de bovenstaande figuur is weergegeven met wie de melkveehouder of melkveehoudster naar noordwest Frankrijk is geëmigreerd. Ongeveer 2/3 van de respondenten geeft aan dat zij met partner en kind(eren) naar Frankrijk zijn geëmigreerd. 18% is met alleen een partner geëmigreerd. 9% is samen met ouder(s) geëmigreerd en ook 9% is alleen naar Frankrijk geëmigreerd om daar een melkveebedrijf over te nemen.

Wanneer men met (jonge) kinderen naar Frankrijk emigreert vereenvoudigt dit het integratieproces. Kinderen leren de Franse taal over het algemeen makkelijker en sneller dan wanneer men ouder is. Kinderen kunnen hierdoor ouders helpen in het nieuwe land. Daarnaast gaan kinderen naar school, hier maken zij contacten. Bij het ophalen van de kinderen bij school is het aangaan van een gesprek eenvoudiger dan wanneer men alleen emigreert. Daarnaast hebben de kinderen ook vrienden en vriendinnen (en ouders) die wel eens langskomen. Tot slot hebben kinderen de kans om bij een sportvereniging, muziekvereniging en of scouting te gaan. Dit levert contacten en netwerk op voor zowel kind als ouder (Verweire, sd).

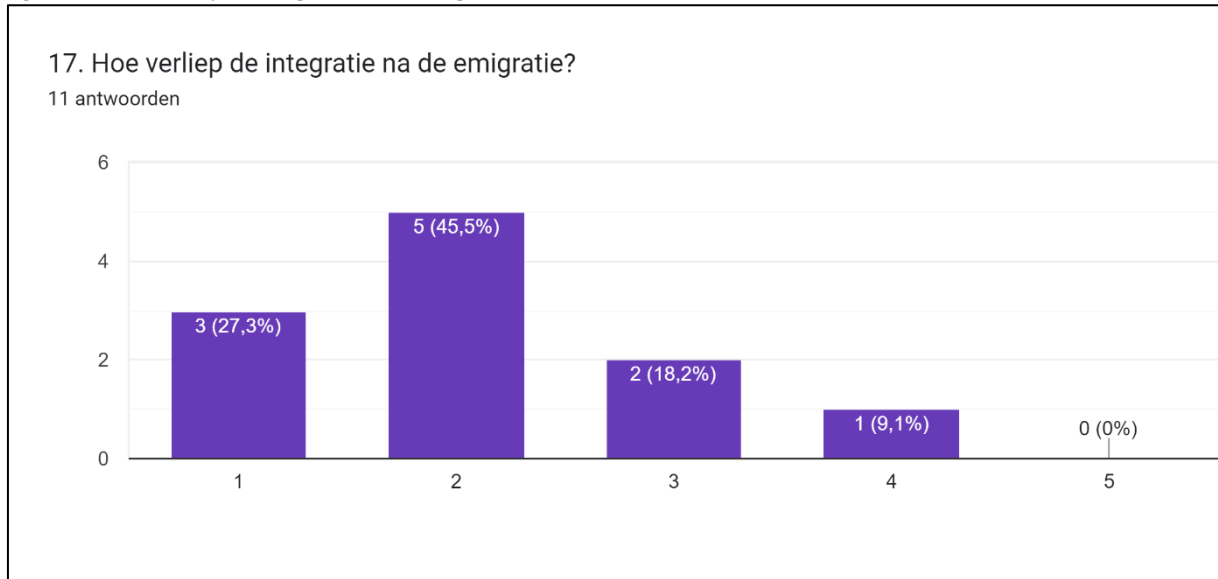
Wanneer men alleen emigreert is de netwerkkring over het algemeen kleiner. Vaak bestaat dit netwerk uit de buren, loonwerker, burgemeester, adviseurs, leveranciers en afnemers. Dit is vooral een zakelijk netwerk. Het opbouwen van een sociaal netwerk is lastiger, maar als een partner meegaat, worden contacten over het algemeen sneller gelegd. Maar men zal zich alsnog actief in moeten zetten om een sociaal netwerk in de gemeenschap op te bouwen (Habets, 2022).

Enquêtevraag “Hoe verliep de integratie na de emigratie?”. De respondenten hadden bij deze vraag de keuze uit één van de voorgeprogrammeerde antwoorden, de keuzemogelijkheden was een cijfer 1 tot en met 5.

1. Ik ben zeer tevreden over mijn integratie
2. Ik ben tevreden over mijn integratie
3. De integratie kon beter
4. Ik ben niet tevreden over mijn integratie
5. Ik ben zeer ontevreden over mijn integratie, verliep heel erg stroef

De respondenten waren bij deze vraag verplicht om één van de antwoorden te selecteren. De uitkomsten zijn in de onderstaande figuur in een staafdiagram weergegeven.

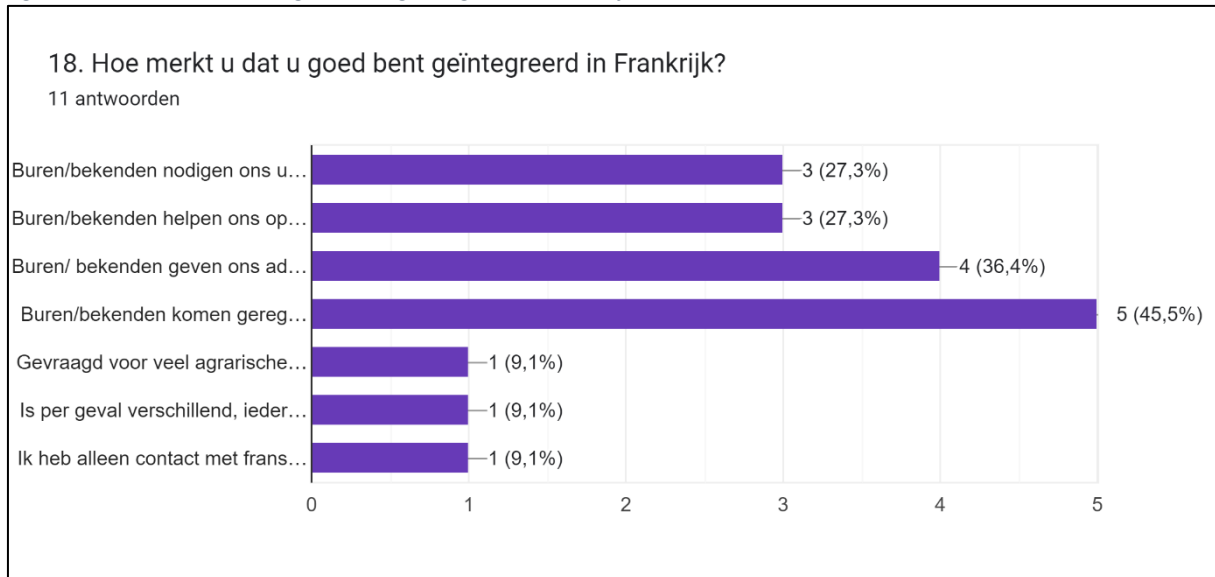
Figuur 17 - Hoe verliep de integratie na de emigratie?

Op de vraag hoe de integratie verliep nadat men naar Frankrijk was geëmigreerd reageert het overgrote deel van de respondenten dat zij de tevreden tot zeer tevreden zijn over hoe de integratie in Frankrijk verliep. Dit geldt niet voor alle respondenten, een paar respondenten gaven in de enquête aan dat de integratie beter had gekund en één respondent is helemaal niet tevreden over zijn of haar integratie.

Enquêtevraag: “Hoe merkt u dat u goed bent geïntegreerd in Frankrijk?”. Bij deze vraag hadden de respondenten keuze uit een viertal voorgeprogrammeerde antwoordmogelijkheden. Daarnaast hadden de respondenten de keuze om een eigen antwoord in te vullen. De respondenten waren verplicht om minimaal één antwoord te kiezen.

Figuur 18 - Hoe merkt u dat u goed bent geïntegreerd in Frankrijk?

Bij de vorige vraag is aan de respondenten gevraagd hoe men de integratie ervaarde op een schaal van 1 tot en met 5. Bij deze vraag geven de respondenten aan op welke manier zij de integratie hebben ervaren en waar dat uit blijkt. De meest voorkomende acties waardoor emigranten ervaren dat de integratie gelukt is, is dat wanneer de burens en nieuwe bekenden en kennissen op visite komen en advies geven over het reilen en zeilen op een melkveebedrijf in Frankrijk en over zaken rondom het werk en sociale leven. Een deel van de respondenten ervaart dat de integratie in de omgeving gelukt is omdat burens en bekenden de emigranten uitnodigen voor buurtfeestjes en of verjaardagen. Een aantal respondenten geeft aan burens en bekenden meehelpen op het melkveebedrijf of er zelfs in dienst zijn. Onder de antwoorden die de respondenten zelf in hebben gevuld is te lezen dat één respondent is gevraagd voor een agrarische bestuursfunctie. Weer een andere respondent geeft aan dat dit per geval verschillend kan uitpakken. Tot slot is er één respondent die aangeeft alleen maar met Fransen om te gaan.

In de onderstaande tabel zijn alle antwoorden weergegeven die zijn gegeven op de vraag “Wat kon beter bij uw integratieproces?”

Tabel 5 - Antwoorden op enquêtevraag "Wat kon beter bij uw integratieproces?"

Geen idee
Weet niet
France taalkennis
Taal voor mijn ouders omdat ze ouder zijn is het minder makkelijk om te leren
We hebben de tijd tegen gehad i.v.m. corona... Onze integratie heeft twee jaar stilgelegen
Het duurde lang voor het goede bedrijf te vinden maar beter zo dan iets snel kiezen en dan met vele problemen te maken krijgen
In 't begin was 't heel druk, daarna kwam de corona waardoor het sociale leven helemaal stil kwam te liggen. Dit was erg lastig
De begeleiding had beter gekund. We moesten echt alles zelf uitvinden of erop afstappen. En er was toen nog geen of slechte internetverbinding! Dat kan nu gelukkig wel anders!
Niet veel
Zich verdiepen in de plek, omgeving, cultuur van de mensen waar je naar toe gaat. Maar zoals ik al eerder schreef zal die informatie nu toegankelijker zijn via het internet

In de onderstaande tabel zijn alle antwoorden weergegeven die zijn gegeven op de vraag “Heeft u tips voor Nederlandse boeren die overwegen om naar noordwest Frankrijk te emigreren?”

Tabel 6 - Antwoorden op enquêtevraag "Heeft u tips voor Nederlandse boeren die overwegen om naar noordwest Frankrijk te emigreren?"

De Franse taal beheersen en de tijd nemen om bedrijf te zoeken
Probeer zo snel mogelijk de taal te spreken. Het is makkelijker om met partner en eventueel met jonge kinderen te komen
Gaan
Kom eerst een jaar werken op Franse boerderij om te kijken of dat goed voelt
Zo gauw mogelijk weg zijn uit nl
Weet goed waar je aan begint. Het hele gezin moet er voor meer dan 100% achterstaan. Het makkelijkste is het als de eventuele kinderen jonger zijn dan 10jaar.
Neem de tijd om goed bij andere mensen te gaan kijken je hoeft niet dezelfde fouten te maken
Luister naar je Franse burens in t begin. Die kennen de omgeving en grondsoort
Wat wel een pré is als je de taal spreekt en in elk geval kunt verstaan! De meeste Fransen spreken slecht tot geen Engels
Zoek een vlak stuk
Ga niet te ver van de "bewoonde wereld" zitten

De uitkomsten van de laatste twee enquêtevragen zijn verwerkt in tabellen 3 en 4 en worden hieronder samen behandeld.

Het antwoord dat het vaakst gegeven is, is dat het belangrijk is om de Franse taal te kennen voordat men naar Frankrijk emigreert. Daarnaast geven de respondenten aan dat het belangrijk is om goed te verdiepen in een bepaald gebied, om zo de grondsoort en omgeving te leren kennen. Het luisteren naar mensen die in de omgeving wonen wordt ook gezien als belangrijk, omdat zij het gebied en gebruiken kennen. Daarnaast kunnen de burens waardevol zijn in het leggen van de eerste contacten. Wanneer men kinderen heeft en wil emigreren naar Frankrijk wordt aangegeven om te emigreren wanneer de kinderen nog jong zijn. Het hebben van een netwerk wordt als heel belangrijk gezien. Zo kan men leren van Nederlanders die in het verleden zijn geëmigreerd en kunnen tips geven over hoe men de emigratie het beste kan aanpakken.

Voor Nederlanders die naar Frankrijk willen emigreren is het allerbelangrijkste dan men de taal leert en de Franse cultuur leert begrijpen. Het aanpassen aan de Franse cultuur wordt voor Nederlandse emigranten in enkele gevallen als moeilijk ervaren. Wanneer men plannen heeft om te emigreren wordt het aangeraden om het gebied meerdere keren per jaar te bezoeken om zo de verschillende seizoenen mee te maken. Fransen waarderen het als men zich aanpast en de taal goed beheerst.

Om de bedrijfsovername te laten slagen is het belangrijk om goed op te letten met wie de emigrant wil gaan samenwerken in Frankrijk. Buitenlanders met investeringsplannen zijn kwetsbaar en kunnen hierdoor sneller financieel misbruikt worden door kwaadwillende personen. Wanneer men een agrarisch bedrijf in Frankrijk wil overnemen is het belangrijk dat voorzieningen zoals scholen, winkels, bedrijven, huisarts en sportverenigingen in de nabije omgeving aanwezig zijn. Deze voorzieningen worden alsmaar belangrijker wanneer men met jonge kinderen emigreert of van plan is om een gezin te stichten in Frankrijk.

Het opstarten van een tweede tak kan financieel gunstig zijn voor het agrarisch bedrijf. De keuze voor een tweede tak moet passen de ondernemer en zijn of haar partner. Het hebben van een tweede tak kan interessant zijn wanneer de partner ook mee emigreert. Het hebben van een tweede tak kan extra inkomsten genereren, maar levert daarnaast ook extra arbeid op en uit de enquête is gebleken dat men het gebrek aan arbeid als bedreiging ziet voor de melkveehouderij.

Tussen Nederlanders en Fransen zitten grote verschillen als het gaat om directheid. Nederlanders staan bekend om hun directe houding en communicatie. Het is belangrijk dat men zich hierin aanpast tegenover Fransen. Men zal wat vaker dingen voor zich moeten houden en beleefder reageren (Wal, 2020).

Franse burgers hebben over het algemeen een positief beeld van de Franse landbouw. Zo denkt 85% van de Franse bevolking dat boeren agrariërs een belangrijke rol vervullen voor het land en de bevolking. Ongeveer de helft van de Fransen is zich bewust van de moeilijke financiële situatie waar veel agrariërs in verkeren en dat de sector een tekort aan opvolgers heeft. Bij alle ondervraagde Fransen wil in contact komen met boeren en hier ook zijn of haar boodschappen doen. Dit laat zien dat korte ketens in Frankrijk succesvol kan zijn voor het bedrijf en met band die men op kan bouwen met buurtbewoners of mensen uit het dorp. Fransen waarderen lokale producten en zijn door het gebrek aan opvolging bang dat zij steeds afhankelijker zullen worden van voedsel uit het buitenland en daardoor komen de korte ketens in het gedrang (Melkveebedrijf, 2021).

4 Discussie

In dit hoofdstuk wordt het onderzoek besproken. Met een reflectie op de gekozen onderzoeksmethode en een beantwoording op de vraag of de resultaten van de deelvragen toereikend zijn om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

4.1 Onderzoeksmethode

De methode die is gebruikt voor de beantwoording van de deelvragen is methodische triangulatie. Bij een methodische triangulatie wordt gebruikt gemaakt van verschillende methodes om de benodigde data te verzamelen.

4.1.1 Enquête

In het onderzoek naar ‘De succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk’ is onder andere gebruik gemaakt een enquête. Deze enquête is uitgezet onder Nederlandse melkveehouders die naar noordwest Frankrijk zijn geëmigreerd. De enquête heeft online gestaan van 6 december 2022 tot en met 4 januari 2023. De doelgroep van de enquête waren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk. Voorafgaand aan het onderzoek was onbekend hoe groot de doelgroep daadwerkelijk was. Om deze reden is een aanname gedaan van 500 geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in Frankrijk. Ook gedurende het onderzoek kwam er geen duidelijkheid over de hoeveelheid Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk. Na afloop van het onderzoek bleek dat de gestelde doelgroep grootte van 500 aan de hoge kant was. Dit bleek uit de respons op de verstuurde enquête. Uiteindelijk hebben 11 respondenten de enquête ingevuld. Dit is lager dan de gestelde doelstelling van 81 respondenten om een betrouwbare uitkomst te krijgen. Hierdoor zijn de uitkomsten niet betrouwbaar genoeg, maar geven wel een indicatie. Daarnaast wordt het gebruikte platform, Facebook, waarschijnlijk niet door de gehele doelgroep gebruikt. En tot slot is een groot deel van de doelgroep wie wel via Facebook bereikt is, niet getriggerd geraakt om deel te nemen aan het onderzoek.

De enquête bestond uit 20 enquêtevragen en de laatste vraag was bedoeld voor vragen en opmerkingen. De eerste 18 vragen van de enquête bestonden uit voorgeprogrammeerde antwoordmogelijkheden met daarbij de antwoordmogelijkheid ‘anders’, hierin konden respondenten een eigen antwoord invullen. Het voordeel van deze methode is dat er een overzichtelijk beeld is van de gegeven antwoorden. De enquête bestond uit twee openvragen, daarin werd de respondenten gevraagd naar hun ervaringen over het emigratieproces en integratie in Frankrijk. De respondenten waren verplicht alle vragen in te vullen. Bij enkele vragen zat een maximum aan het aantal antwoorden dat een respondent mocht geven.

4.1.2 Interviews

Naast de enquête via verschillende Facebook-pagina's zijn er diverse interviews afgenomen en is er een vragenlijst verstuurd. Door middel van deze onderzoeksmethode is de nodige aanvulling verworven als aanvulling op de al verzamelde data. Voor het interview zijn meerdere emigratiekantoren in Nederland benaderd via de mail. Gebleken is dat een deel van deze kantoren rond en tussen de feestdagen eind december dichtwaren waardoor ook deze respons lager was dan vooraf voorspeld. Op 19 december 2022 werd het vooronderzoek goedgekeurd, hierdoor was er te weinig tijd om voor de feestdagen de gewenste personen te bereiken. Ook na de feestdagen kwam er weinig respons op de interviews. Uiteindelijk hebben er vier interviews plaatsgevonden waarbij wel de nodige aanvullende informatie is verzameld.

4.1.3 Literatuurstudie

Gedurende het vooronderzoek vond er literatuurstudie plaats. Tijdens het vooronderzoek zijn er meerdere bronnen gevonden die informatie gaven over de mogelijke oorzaken waarom Nederlandse melkveehouders willen emigreren en hoe de verschillende emigratiegolven er door de eeuwen heen uit hebben gezien met tot slot een beeld van de agrarische sector in Frankrijk en dan specifiek de melkveehouderij in noordwest Frankrijk. Na het vooronderzoek heeft er een aanvulling van de data plaatsgevonden, zoals kopje 1.4 waarin de belangrijkste partijen en organisaties voor de landbouw in Frankrijk zijn beschreven.

Om naast de uitkomsten van de enquêtes en interviews een vollediger antwoord te krijgen vond er tijdens het uitwerken van de enquêtes ook nog literatuurstudie plaats. In enkele gevallen was het lastig om passende en bruikbare bronnen te vinden omdat deze bronnen aan moesten sluiten op al gestelde deelvragen en in het geheel van de enquêtes moesten passen. Om de gestelde deelvragen te beantwoorden was het nodig om gebruik te maken van Franstalige bronnen. Deze bronnen moesten eerst vertaald moesten worden voordat deze bruikbaar waren voor het onderzoek.

4.2 Resultaten

De literatuurstudie, het uitzetten van een enquête en het afnemen van enquêtes hebben uiteindelijk geleid tot de beantwoording van de gestelde deelvragen en daarmee de beantwoording van de hoofdvraag.

Met de uitkomsten van het onderzoek worden geïnteresseerden in staat gesteld om antwoorden te krijgen op voor voorkomende vragen bij horen bij emigratie. Onder geïnteresseerden vallen Nederlandse melkveehouders die overwegen om naar noordwest Frankrijk te emigreren. Het geeft potentiële emigranten een beeld wat zij kunnen verwachten als men de stap zet om naar noordwest Frankrijk te emigreren en waar zij rekening mee moeten houden als zij eenmaal de stap hebben gezet om naar noordwest Frankrijk te emigreren. Het onderzoek beperkt zich tot Nederlandse melkveehouders die naar noordwest Frankrijk willen emigreren maar ook melkveehouders uit andere landen die naar noordwest Frankrijk willen emigreren kunnen informatie halen uit dit afstudeerrapport. Het onderzoek beperkt zich tot Normandië en Bretagne omdat het gros van de melkveehouderij in Frankrijk zich concentreert tot deze regio's. Maar veel informatie uit het rapport is ook geschikt voor melkveehouders die naar andere regio's willen emigreren.

De enquête bestond uit 20 vragen. Uiteindelijk zijn niet alle vragen van de enquête verwerkt voor de beantwoording van de deelvragen omdat bij het analyseren van de resultaten bleek dat de data niet geschikt was voor de beantwoording van de desbetreffende deelvraag. De vragen uit de enquête die niet zijn gebruikt voor de beantwoording van de deelvragen zijn wel bijgevoegd als bijlage.

De beantwoording van deelvraag 2 *“Wat zijn de ontwikkelingen van de Franse zuivelmarkt voor de komende 10 jaar?”* is gebruik onder andere gebruik gemaakt van een voorspelling van de internationale zuivelmarkt en de interne markt. Afgelopen jaar was een dynamisch jaar voor de zuivelmarkt. De prijzen zijn in een jaar tijd flink gestegen. Omdat deze prijsstijging niet eindeloos is, maar het ook onduidelijk is hoe de internationale zuivelmarkt zich gaat gedragen kan er niet een eenduidig antwoord worden gegeven op deelvraag 2.

5 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk zullen de deelvragen worden beantwoord aan de hand van de resultaten uit het onderzoek. Aan de hand van de resultaten wordt per deelvraag een conclusie beschreven die uiteindelijk een antwoord geeft op de hoofdvraag:

“Wat zijn de succesfactoren van Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?”

5.1 Conclusies deelvragen

Hieronder zijn per deelvraag de conclusies beschreven die naar voren zijn gekomen gedurende het onderzoek.

Door de eeuwen heen hebben er meerdere emigratiegolven plaatsgevonden in Nederland. Iedere emigratiegolf had een eigen oorzaak. In de emigratiegolven uit het verleden hebben zich nooit grote aantallen emigranten in Frankrijk gevestigd. Nederlandse melkveehouders trokken vaker naar landen als Canada, Duitsland en Denemarken. Uit de enquête is gebleken dat de respondenten allen na 1990 zijn geëmigreerd. Emigratieadviseurs geven aan dat er de laatste jaren steeds meer animo komt voor emigratie naar Frankrijk. Het is onbekend hoeveel Nederlandse melkveehouders zich vestigen in Normandië, Bretagne of andere gebieden in Frankrijk.

5.1.1 Deelvraag 1: “Welke invloed heeft de grondmarkt op de ontwikkeling van de agrarische sector?”

De Franse overheid wil voorkomen dat buitenlandse investeerders grote hoeveelheden grond opkopen als investering. Daarom is de SAFER opgericht, de SAFER is dé organisatie in Frankrijk die alle grondtransacties controleert en goedkeurt. De aankoop van grond is een bureaucratisch proces. De aanvraag moet eerst door het regionale technisch comité worden goedgekeurd. Hierna gaat de aanvraag naar de Raad van Bestuur van de SAFER, zij controleren of de aanvraag voldoet aan de geldende natuur-, milieu- en omgevingsregels in een bepaald gebied. Op het moment dat de Raad van Bestuur de transactie goedkeurt, zijn er regeringsfunctionarissen van het ministerie van Landbouw en Financiën in Parijs controleren of de genomen beslissing in overeenstemming is met de geldende wetten en regels van de landelijke overheid.

Voor Nederlandse emigranten die deze manier van grond aankopen niet kennen, kan dit proces lang duren en misschien wel weerhouden om grond aan te kopen. Toch blijkt uit het onderzoek dat Nederlandse emigranten de grondprijzen in Frankrijk zien als een reden om zich te vestigen in Frankrijk.

Voor boeren jonger dan 40 jaar die nog niet eerder een bedrijf hebben gerund kan deze manier van grond aankopen een gunstige manier van werken zijn. Jonge boeren krijgen voorrang bij de aankoop van grond. Om dit voor elkaar te krijgen koopt de SAFER landbouwgrond op voor een marktconforme prijs waarna deze gronden worden aangeboden aan (jonge) boeren die aan de eisen voldoen om voorrang te krijgen bij het aankopen van grond.

5.1.2 Deelvraag 2: “Wat zijn de ontwikkelingen voor de Franse zuivelmarkt voor de komende 10 jaar?”

De gemiddelde leeftijd van de Franse boer neemt al jarenlang toe, en jaarlijks is er een te kort van zo'n 7.000 bedrijfsopvolgers in de agrarische sector in Frankrijk, dit geldt ook voor noordwest Frankrijk. Voor Nederlandse melkveehouders die zich in noordwest Frankrijk willen vestigen kan dit gunstig zijn. Er staan veel melkveebedrijven te koop, en gezien de gemiddelde leeftijd en gebrek aan opvolging zal het aantal te koop staande melkveebedrijven alsmat toenemen. Daarnaast komen buitenfamiliale bedrijfsovernames in Frankrijk vaker voor dan in Nederland. Emigranten hebben in de toekomst de bedrijven voor het uitkiezen. Dit biedt kansen voor emigranten met veel en met weinig eigen vermogen, omdat het aanbod groot is.

Het gebrek aan bedrijfsopvolging biedt kansen voor Nederlandse melkveeouders die zich in Frankrijk willen vestigen. Specifiek jonge melkveeouders, zij kunnen een uitbreiding van hun melkquotum krijgen. Per persoon kan dit 100.000-150.000 kg melk per jaar zijn. Melkfabrieken staan open voor extra melkveeouders omdat de nationale melkproductie onder druk zal komen te staan als te veel melkveeouders stoppen. Daarnaast produceert Frankrijk ongeveer de helft van de zuivel voor de internationale markt. Momenteel is de wereldwijde vraag naar zuivel hoog, met als gevolg hogere melkprijzen in heel Europa. Ook in Frankrijk, het land waar de melkprijs vaak achterblijft ten opzichte van Nederland.

5.1.3 Deelvraag 3: “Wat zijn de kansen de melkveesector in noordwest Frankrijk?”

Er zijn meerdere emigratiebegeleiders die Nederlandse emigranten kunnen begeleiden met de emigratie naar Frankrijk. Sommige begeleiders zijn gevestigd in Frankrijk, en anderen in Nederland met een netwerk in Frankrijk. Uit de enquête is gebleken dat het overgrote deel van de emigranten gebruik maakt van een emigratiebegeleider om een geschikt bedrijf te vinden en in de totale begeleiding tot aan de nazorg. Dit biedt kansen om in bij de start van het emigratieproces succesvol een melkveebedrijf te zoeken wat bij de ondernemer past.

Voor Nederlanders die naar noordwest Frankrijk willen emigreren zijn de hoofdredenen dat het relatief dichtbij familie en kennissen in Nederland is. Maar ook de lage grondprijzen, het rustigere leven en het gunstigere klimaat worden door emigranten gezien als pluspunten voor noordwest Frankrijk.

De intensivering van de melkveehouderij vraagt om meer arbeid. De respondenten geven aan dat het gebrek aan vakkundig personeel in de toekomst een probleem gaat worden. Deze groei zal daardoor gepaard gaan met meer automatisering en robotisering in de melkveehouderij.

Stoppende boeren kunnen naar een kans ook een bedreiging vormen. Deze bedrijven komen leeg te staan wat een negatief effect op de leefbaarheid van het platteland kan hebben. Daarnaast komt het in Frankrijk veel voor dat erfgenamen het bezit over de grond krijgen wanneer de eigenaar komt te overlijden. Pachters van deze gronden moeten met meer personen afspraken maken voor de pacht van de grond. Daarnaast kunnen de huizen worden opgekocht door mensen uit grotere dorpen of steden waardoor kans bestaat dat er meer overlast wordt ervaren. Afnemende leefbaarheid op het platteland kan zorgen voor overlast en burgers die deze boerderijen opkopen kan ook een impuls geven voor de leefbaarheid op het platteland.

Respondenten denken dat de wet- en regelgeving in Frankrijk de komende jaren strenger zal worden. Nederlandse emigranten zijn in meer of mindere mate gewend aan deze regels en zijn beter in staat om hun bedrijfsvoering aan te passen aan deze regels in plaats van een melkveeouder die niet gewend zijn om meer regels opgelegd te krijgen. Dit geldt ook voor regels betreft dierenwelzijn. Deze regels zullen de komende jaren ook strenger worden.

Klimaatverandering wereldwijd een proces dat gaande is en afhankelijk van het gebied invloed kan hebben op de huidige bedrijfsvoering. In Bretagne liggen de temperaturen gemiddeld gezien lager dan in andere streken in Frankrijk. Daarnaast valt er in Bretagne meer neerslag dan in andere regio's.

5.1.4 Deelvraag 4: “Wat zijn de financieringsmogelijkheden voor de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?”

Voor boeren die zich willen vestigen op een melkveebedrijf in Frankrijk verwachten Franse banken dat zij minimaal 35% eigen vermogen meenemen. Voor melkveehouders die in Nederland het melkveebedrijf en/of grond verkopen is dat in de meeste gevallen geen probleem. Melkveebedrijven in Frankrijk zijn goedkoper dan vergelijkbare melkveebedrijven in Nederland. Voor een financiering van de bank ligt het te financieren bedrag op zo'n €0,80 per kilogram melk. Van deze richtlijn kan afgeweken worden wanneer er meer of minder grond bij het bedrijf zit en wat het eigen vermogen van de ondernemers is.

De prijzen voor melkveebedrijven in Frankrijk zijn lager dan in Nederland, dit komt omdat de grondprijzen in Frankrijk lager zijn. De gemiddelde grondprijs ligt tussen de €2.500,- en €15.000,- per hectare, afhankelijk van de regio en bewerkbaarheid. Vaak is de grond die bij het melkveebedrijf hoort niet in de koop aangeboden. Afgaande eigenaren bezitten vaak deze gronden nog als vorm van pensioen en om minder belasting te betalen. Deze gronden worden in veel gevallen gepacht van de afgaande boer. Pachtprijzen liggen tussen de €150,- en €300,- per jaar. In de loop van de tijd is het mogelijk om deze gronden aan te kopen, omdat pachters een voorkeurspositie hebben wanneer gepachte grond verkocht wordt.

Voor de rentabiliteit van een melkveebedrijf kijken banken naar het EBE van de afgelopen jaren van een melkveebedrijf. Dit is vergelijkbaar met de EBITDA waar in Nederland veel mee gerekend wordt. EBE is het bedrag dat overblijft voor privé-uitgaven (salaris), vervangingsinvesteringen en rente en aflossing. Het EBE voor een melkveebedrijf moet minimaal €0,17 per kilogram melk zijn om een gezonde bedrijfsvoering te hebben. Hierbij is voldoende geld beschikbaar om de eigen arbeid te betalen, vervangingsinvesteringen te doen en om de leningen af te lossen.

Voor jonge boeren tot 40 jaar zijn er gunstige regelingen waar men gebruik van kan maken. Eén van deze regelingen is een schenking die de jonge boer krijgt, afhankelijk van het gebied waar hij of zij is gevestigd. Daarnaast is er een regeling voor jonge boeren waarin rentetarieven tijdelijk verlaagd wordt. Jonge boeren betalen 1% of 2,5% rente, afhankelijk van de regio en de Franse overheid betaald de rest van het rentebedrag tot aan marktrente.

5.1.5 Deelvraag 5: “Hoe integreren geëmigreerde Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?”

Uit de enquête is gebleken dat men over het algemeen tevreden is over hoe de integratie is verlopen. Dit kan mogelijk komen omdat de meeste emigranten met partner en kinderen naar Frankrijk zijn geëmigreerd, of met alleen partner. Het voordeel van wanneer men met kinderen emigreert is dat het netwerk waarmee men contact kan komen direct groter is. Zo gaan kinderen naar school, hierbij leert men de docenten kennen maar ook de ouders van andere kinderen. Deze ouders kunnen emigranten veel leren over bijvoorbeeld het onderwijssysteem, maar ook wegwijs in praktische dagelijkse zaken als het bezoek aan de huisarts of lokale winkel. Deze aanspraak is er niet of minder als je alleen zou emigreren. Daarnaast leren jonge kinderen over het algemeen een nieuwe taal sneller dan ouderen. Hierdoor kunnen kinderen helpen bij het begrijpen van brieven, websites en andere zaken waarbij men moet lezen en of schrijven.

Nederlanders die zich vestigen op een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk hebben vaak veel zakelijke contacten zoals de boekhouder, boeren in de buurt, loonwerker, adviseurs en afnemers. Dit zijn zakelijke contacten maar vaak geen sociale contacten.

Als men zich samen met een partner op een melkveebedrijf vestigt, kan het werk samengedaan worden en staat men erbij drukke of lastige momenten niet alleen voor. Samen is het makkelijker om ergens naar toe te gaan en contacten te leggen dan alleen.

Uit de enquête is gebleken dat de respondenten veel en goede contacten hebben met burens. Zo komen burens en buurtbewoners regelmatig op visite. Maar daarnaast worden deze contacten ook gebruikt op het melkveebedrijf, waarbij burens elkaar helpen of advies geven over de manier van werken, de grond en zaken die ertoe doen.

Een veelgehoorde tip is dat als men zich in Frankrijk wil vestigen, men de taal beheerst. Fransen waarderen het als men zijn of haar best doet om zich aan te passen aan de Franse cultuur.

Samenwerking is van groot belang als men succesvol melkveehouder wil worden in Frankrijk. Het luisteren van burens en adviseurs is belangrijk. Aan de andere kant is het ook belangrijk om alert te zijn, omdat mensen die nieuw zijn kwetsbaar zijn om opgelicht te worden.

Om een goed sociaal leven op te bouwen voor de melkveehouder zelf als voor de partner en eventueel kinderen is het belangrijk niet te ver van de bewoonde wereld te wonen. Grotere dorpen of steden in de omgeving zijn van groot belang voor de kinderen. Scholen, sportverenigingen, winkels en huisarts zijn dichtbij.

5.2 Conclusie hoofdvraag

De hoofdvraag luidt als volgt:

“Wat zijn de succesfactoren voor Nederlandse melkveehouders in noordwest Frankrijk?”

Uit de enquête, interviews en de literatuurstudie is gebleken dat de melkveehouderij in noordwest Frankrijk veel kansen biedt voor Nederlandse melkveehouders die willen emigreren. De succesfactoren voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk zijn:

- De beschermende grondmarkt is gunstig voor met name jonge boeren
- Veel aanbod van melkveebedrijven vanwege vergrijzing en gebrek aan bedrijfsopvolging
- Productiegroei en intensivering mogelijk, afhankelijk per zuivelverwerker
- Gunstig rentetarief voor jonge boeren
- Donatie voor jonge boeren
- Fransen zijn trots op hun agrarische sector, en consumeren vaak lokale producten
- Als men de Franse taal beheerst kan men snel integreren
- Franse burens zijn behulpzaam

5.3 Aanbevelingen

Op basis van de hierboven beschreven conclusies, volgen hieronder de aanbevelingen. De aanbevelingen zijn gericht op de doelgroep. De doelgroep zijn Nederlandse melkveehouders die overwogen om naar noordwest Frankrijk te emigreren.

Het is belangrijk om op tijd te beginnen met het leren van de Franse taal en het begrijpen van de Franse cultuur. Wanneer men de taal niet beheerst en niet aan kan passen aan de Franse cultuur zal het sociale leven lastig zijn en tegenvallen en zal men zich minder snel thuis voelen.

Voor Nederlandse melkveehouders interesse hebben in een melkveebedrijf in Frankrijk is het belangrijk om eerst meerdere keren en land en meerdere gebieden te bezoeken. Iedere regio heeft zijn eigen kenmerken, en het ene gebied is hierdoor beter geschikt voor de melkveehouderij ten opzichte van andere gebieden. Door het gebied meerdere keren te bezoeken ervaart men de verschillende seizoenen.

Er staan momenteel veel melkveebedrijven te koop in noordwest Frankrijk, en de verwachting is dat er in de toekomst alsnog meer melkveebedrijven te koop zullen komen staan. Maar niet ieder bedrijf is toekomstbestendig. Zo kan zijn dat de grond geschikt is voor veehouderij of dat de grond niet gegroepeerd is. Daarnaast kunnen de stallen verouderd zijn en zijn groeimogelijkheden onzeker. Een emigratiebegeleider kan hierin adviseren.

Emigranten tot 40 jaar die in noordwest Frankrijk een melkveebedrijf willen runnen en die nog niet eerder een agrarisch bedrijf hebben gerund kunnen gebruik maken van een gunstig rentetarief om zo investeringen in het bedrijf te doen.

Door de lage grondprijzen kunnen emigranten met weinig eigen vermogen toch een melkveebedrijf overnemen in noordwest Frankrijk. Men kan ervoor kiezen om de grond vervolgens van de oud-eigenaar te pachten, dit is een gunstige constructie wanneer men niet beschikt over genoeg eigen vermogen. Ook de SAFER kan jonge boeren helpen met het verwerven van grond. Deze grond wordt volgens marktconforme prijs aangeboden aan de jonge agrariër.

Voor een eventueel vervolgonderzoek kunnen bijvoorbeeld verschillende te koop staande melkveebedrijven met elkaar worden vergeleken op zowel landbouw technisch gebied als op economisch gebied. Met daarin verwerkt de maximale leencapaciteit inclusief de donaties voor jonge boeren.

Bibliografie

- ADASEA. (z.d.). *Accueil*. Geraadpleegd op 29 december 2022, van: www.adasea07.net:
<https://www.adasea07.net/>
- Agreste. (z.d.). *Leeftijd en toekomst van boerderijen*. Geraadpleegd op 16 november 2022, van:
<https://vizagreste.agriculture.gouv.fr/age-et-devenir-des-exploitations-agricoles.html>:
<https://vizagreste.agriculture.gouv.fr/>
- Agroberichten Buitenland. (2021, 22 december). *Anno 2020 beslaat de landbouw nog steeds de helft van het Franse oppervlak*. Geraadpleegd op 29 september 2022, van:
www.agroberichtenbuitenland.nl:
<https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2021/12/22/anno-2020-beslaat-de-landbouw-nog-steeds-de-helft-van-het-franse-oppervlak>
- Agroberichten Buitenland. (2021, 2 november). *Frankrijk: EGAlim 2, een wet ter verbetering van het inkomen van de boer*. Geraadpleegd op 29 september 2022, van:
www.agroberichtenbuitenland.nl:
<https://www.agroberichtenbuitenland.nl/landeninformatie/frankrijk/nieuws/2021/11/02/frankrijk-egalim-2-een-wet-ter-verbetering-van-het-inkomen-van-de-boer>
- Agroberichten Buitenland. (2021, 1 juni). *De Franse overheid bemoeit zich nog steeds graag met de grondmarkt*. Geraadpleegd op 9 januari 2023, van: www.agroberichtenbuitenland.nl:
<https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2021/06/01/frankrijk-de-overheid-bemoeit-zich-nog-steeds-graag-met-de-grondmarkt>
- Baan, W. (2021, 29 december). *Hoe Frankrijk verzuipt in biologische melk*. Geraadpleegd op 16 november 2022, van: www.foodbusiness.nl:
<https://www.foodbusiness.nl/grondstoffen/artikel/10895949/hoe-frankrijk-verzuipt-in-biologische-melk>
- Boerderij.nl. (2016, 12 april). *Waarom emigreren*. Geraadpleegd op 5 november 2022, van:
www.boerderij.nl: <https://www.boerderij.nl/waarom-emigreren#:~:text=Trekkers%2C%20melkmachines%20en%20maai balken%20hadden,genoeg%20het%20land%20te%20verlaten>.
- BoerenBusiness.nl. (2022, 1 april). *Nederlandse grondprijs veruith oogste van Europa*. Geraadpleegd op 16 november 2022, van: www.boerenbusiness.nl:
<https://www.boerenbusiness.nl/akkerbouw/artikel/10897597/nederlandse-grondprijs-veruit-hoogste-van-europa>
- BoerenNatuur.nl. (2022, 25 april). *'Het ontbreekt aan perspectief voor wie door wil boeren'*. Geraadpleegd op 16 november 2022, van: www.boeren Natuur.nl:
<https://www.boeren Natuur.nl/actueel/artikel-het-ontbreekt-aan-perspectief-voor-wie-door-wil-boeren/>
- CBS. (2017, 10 februari). *Emigratie boeren, 2010-2015*. Geraadpleegd op 17 juni 2022, van:
www.cbs.nl: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2017/06/emigratie-boeren-2010-2015>
- CBS. (2021, 9 april). *statline/#/CBS/nl/dataset/37556/table?ts=1652185988014*. Geraadpleegd op 5 oktober 2022, van: opendata.cbs.nl:
<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37556/table?ts=1652185988014>

- Chambre d'Agriculture. (z.d.). *Chambre d'Agriculture Normandie*. Geraadpleegd op 3 januari 2023, van: normandie.chambres-agriculture.fr: <https://normandie.chambres-agriculture.fr/>
- CNIEL. (2022, 16 juni) *L'Economie Laitiere en Chiffres - Edition 2022*. Geraadpleegd op 11 november 2022, van: <https://presse.filiere-laitiere.fr/assets/leconomie-laitiere-en-chiffres-edition-2022-f33b-ef05e.html?lang=fr>
- CUMA. (z.d.). *Quisommes-nous ?* Geraadpleegd op 3 januari 2023, van: [www.ouest.cuma.fr: http://www.ouest.cuma.fr/content/qui-sommes-nous-4](http://www.ouest.cuma.fr/content/qui-sommes-nous-4)
- Droogh, Y. (2022, 12 02). Interview Deskundigen. (S. v. Boomen, Interviewer)
- Duijndam, D., & Dekkers, M. (2022, 6 december). *Wereldwijde zuivelmarkt: een wankel evenwicht in 2023*. Geraadpleegd op 1 november 2022, van: www.rabobank.nl: <https://www.rabobank.nl/kennis/d011332240-wereldwijde-zuivelmarkt-een-wankel-evenwicht-in-2023>
- Eekeres, L. v. (2021, 25 augustus). *dit zijn de 20 grootste zuivelbedrijven ter wereld*. Geraadpleegd op 11 oktober 2022, van: www.foodbusiness.nl: <https://www.foodbusiness.nl/bedrijven/artikel/10893837/dit-zijn-de-20-grootste-zuivelbedrijven-ter-wereld>
- Elsevier. (1950).
- Entreprendre Service Public. (2022, 7 oktober). *Contrat de bail rural (ou bail a ferme)*. geraadpleegd op 6 januari 2023, van: [entreprendre.service-public.fr: https://entreprendre.service-public.fr/vosdroits/F31643](http://entreprendre.service-public.fr)
- Eurostat. (2022, september). *Agricultural land prices and rents - statistics*. Geraadpleegd op 27 september 2022, van: <https://ec.europa.eu/>: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agricultural_land_prices_and_rents_-_statistics#Agricultural_land_prices_and_rents_in_the_EU
- Eurostat. (2022, december). *Agricultural land prices and rents - statistics*. Geraadpleegd op 6 januari 2023, van: ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agricultural_land_prices_and_rents_-_statistics#Agricultural_land_prices_in_the_EU
- Eurostat. (2021, 8 maart). *Females in the field*. Geraadpleegd op 4 januari 2023, van: [agriculture.ec.europa.eu: https://agriculture.ec.europa.eu/news/females-field-2021-03-08_en](http://agriculture.ec.europa.eu)
- Farms4sale.nl. (z.d.). *Frankrijk*. Geraadpleegd op 26 september 2022, van: www.farms4sale.nl: <https://www.farms4sale.eu/landen/frankrijk/>
- Filiere Laitiere. (z.d.). *50 facts about french dairy industry*. Geraadpleegd op 11 november 2022, van: [www.filiere-laitiere.fr: https://www.filiere-laitiere.fr/en/key-figures/50-facts-about-french-dairy-industry](http://www.filiere-laitiere.fr)
- FNSEA. (z.d.). *Quisommes nous*. Geraadpleegd op 3 januari 2023, van: [www.fnsea.fr: https://www.fnsea.fr/qui-sommes-nous/](http://www.fnsea.fr)

- Food Agri Business. (2021, 14 januari). *300.000 ha minder landbouwgrond in 2050*. Geraadpleegd op 27 september 2022, van: Foodagribusiness.nl: <https://www.foodagribusiness.nl/300-000-ha-minder-landbouwgrond-in-2050/>
- Frankrijk, W. i. (z.d.). *Franse regio's en departementen*. Geraadpleegd op 21 november 2022, van: www.weginfrankrijk.nl: <https://weginfrankrijk.nl/franse-regios-en-departementen/>
- Gillissen, P. (2022). *Wonen en kopen in Frankrijk* (6e druk ed.). Guide-Lines. Geraadpleegd op 9 januari 2023
- Habets, G. (2022, 24 oktober). Interview Deskundige. (S. v. Boomen, Interviewer)
- Info Frankrijk. (2017, 22 mei). *Het gemeentehuis, la Mairie*. Geraadpleegd op 4 januari 2023, op: infofrankrijk.com: <https://infofrankrijk.com/204970-2/>
- Isgeschiedenis.nl . (z.d.). *Nederlandse emigranten op zoek naar geluk aan de andere kant van de oceaan*. Geraadpleegd op 5 oktober 2022, van: www.isgeschiedenis.nl: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/nederlandse-emigranten-op-zoek-naar-geluk-aan-de-andere-kant-van-de-oceaan>
- Jansze, H., & Veenstra, L. (2020, 1 september). *Overnemen buiten familie niet voor dromers*. Geraadpleegd op 15 november 2022, van: www.nieuweoogst.nl: <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2020/09/01/overnemen-buiten-familie-niet-voor-dromers>
- Jeunes Agriculteurs. (z.d.). *Quisommes-nous?* Geraadpleegd op 3 januari 2023, van: www.jeunes-agriculteurs.fr: <https://www.jeunes-agriculteurs.fr/decouvrir-ja/qui-sommes-nous/>
- Kadaster. (2022, 25 april). *Kwartaalbericht agrarische grondmarkt, 2022 - 1e kwartaal*. Geraadpleegd op 27 september 2022, van: www.kadaster.nl: <https://www.kadaster.nl/-/kwartaalbericht-agrarische-grondmarkt-2022-1e-kwartaal#:~:text=De%20gemiddelde%20agrarische%20grondprijs%20in,van%20%E2%82%AC%2069.400%20per%20ha.>
- Karel, E. (2013). *Boer en migratie; Van emigrant tot semigrant*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Kregel, A. (2012). *Met weinig kapitaal een eigen melkveebedrijf in Frankrijk*. Dronten: CAH.
- Lentz, J. (2022, 20 juli). *De biologische melkprijs in Frankrijk was afgelopen mei 1,6 procent lager dan de prijs die voor conventionele melk betaald werd*. Geraadpleegd op 29 september 2022, van: www.vakbladelite.nl: <https://www.vakbladelite.nl/2022/07/20/franse-biologische-melkprijs-lager-dan-conventioneel/>
- Melkvee100plus. (2020, 10 januari). *Nederland in top kostprijzen melk*. Geraadpleegd op 10 november 2022, van: [melkvee100plus](http://www.melkvee100plus.nl): <https://www.melkvee100plus.nl/Artikelen/Financieel/2020/1/Nederland-in-top-kostprijzen-melk-522778E/>
- Melkveebedrijf. (2019, 23 december). *Van het Grote Westen tot Champagne*. Geraadpleegd op 29 september 2022, van: www.melkveebedrijf.nl: <https://www.melkveebedrijf.nl/fokkerij-melkvee/holstein-friesian/van-het-grote-westen-tot-champagne/>

- Melkveebedrijf. (2021, 6 juli). *Agrarische sector populair bij Franse burgers*. Geraadpleegd op 9 januari 2023, van: www.melkveebedrijf.nl:
<https://www.melkveebedrijf.nl/marktprijzen/ondernemen/agrarische-sector-populair-bij-franse-burgers/>
- Melkveebedrijf. (2022, 21 juli). *Interessante teelten binnen samenwerking veehouderij en akkerbouw*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.melkveebedrijf.nl:
<https://www.melkveebedrijf.nl/veevoer-melkvee/grasland/interessante-teelten-binnen-samenwerking-veehouderij-akkerbouw/>
- Melkveebedrijf. (2022, 19 december). *Melkprijs China herstelt voor het eerst sinds 8 maanden*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.melkveebedrijf.nl:
<https://www.melkveebedrijf.nl/melkveebedrijf/melkprijs/melkprijs-china-herstelt-voor-het-eerst-sinds-8-maanden/>
- Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire. (2021, 10 december). *Landbouwtelling 2020: Julien Denormandie presenteert de eerste resultaten van de tienjarige volkstelling*. Geraadpleegd op 29 september 2022, van: agriculture.gouv.fr:
<https://agriculture.gouv.fr/recensement-agricole-2020-julien-denormandie-presente-les-premiers-resultats-du-recensement>
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2020). Beantwoording vragen bericht "‘Duidelijke toename’ van boeren die de stap naar het buitenland overwegen". Den Haag, Zuid-Holland, Nederland: Rijksoverheid.
- MSA. (2022, 17 juni). *De MSA, de maatschappelijke operator van de agrarische wereld*. Geraadpleegd op 4 januari 2023, van: www.msa.fr: https://www.msa.fr/lfp/identite/solidarite-responsabilite-democratie?p_p_id=com_liferay_journal_content_web_portlet_JournalContentPortlet_INSTANCE_VRdcAvanZufQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&_com_liferay_journal_content_web_portlet_Journal
- Nieuwe Oogst. (2022, 10 januari). *Trendonderzoek: een op vijf boeren en tuinders overweegt emigratie*. Geraadpleegd op 5 november 2022, van: www.nieuweoogst.nl:
<https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/01/10/trendonderzoek-een-op-vijf-boeren-en-tuinders-overweegt-emigratie>
- Nieuwe Oogst. (2022, 14 mei). *Ook in Frankrijk stijgt melkprijs, biologisch daalt*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.nieuweoogst.nl:
<https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/05/14/ook-in-frankrijk-stijgt-melkprijs-biologisch-daalt#:~:text=De%20melkprijs%20in%20Frankrijk%20lag,procent%20naar%2045%2C3%20cent.>
- NOS. (2022, 11 maart). *Kabinet komt met nationaal bouwplan, vanaf 2024 100.000 woningen extra*. Geraadpleegd op 27 september 2022, van: NOS.nl: <https://nos.nl/artikel/2420767-kabinet-komt-met-nationaal-bouwplan-vanaf-2024-100-000-woningen-extra>

- QuatuorTransactions. (z.d.). Geraadpleegd op 8 december 2022, van: www.quatuor-transactions.com: <https://www.quatuor-transactions.com/>
- Raad van State. (2019, 29 mei). *PAS mag niet als toestemmingsbasis voor activiteiten worden gebruikt*. Geraadpleegd op 28 oktober 2022, van: www.raadvanstate.nl: <https://www.raadvanstate.nl/@115651/pas-mag/>
- Radersma, S. (2019, 12 december). *Meer boeren willen emigreren vanwege stikstofprobleem*. (S. Radersma, Redacteur, R. Noord, Producent, & RTV Noord) Geraadpleegd op 11 november 2022, van: rtvnoord.nl: <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/216620/meer-boeren-willen-emigreren-vanwege-stikstofprobleem>
- Reussir. (27 december 2022). *Produits laitiers : reprise des exportations françaises*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.reussir.fr: <https://www.reussir.fr/lesmarches/produits-laitiers-reprise-des-exportations-francaises#:~:text=Les%20exportations%20de%20produits%20laitiers%20ont%20ramen%C3%A9%20plus%20de%205,la%20m%C3%A9me%20p%C3%A9riode%20de%202020>
- Roy, I. d., & Chapelle, S. (2014, 16 oktober). *La face cachée de l'industrie laitière : un coût de 7,1 milliards d'euros pour la société*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.basta.media.fr: <https://basta.media/Des-prairies-au-caddie-le-prix>
- SAFER. (z.d.). *quest ce qu'une safer*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.safer.fr: <https://www.safer.fr/les-safer/quest-ce-qu'une-safer/>
- Schouten, C. (2017, 20 december). Besluit van 20 december 2017, tot vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet van 29 mei 2017 tot wijziging van de Meststoffenwet in verband met de invoering van een stelsel van fosfaatrechten. Den Haag, Zuid-Holland, Nederland.
- Silvis, H., Jonker, T., de Bont, C., van Wijk, M., & Wolfswinkel, C. (2002). *'Boeren' op vreemde bodem; Over emigratie en semigratie*. Den Haag: LEI.
- Stevelling, L. (2023, 6 januari). Interview Vragenlijst Emigratie-experts. (S. v. Boomen, Interviewer)
- Straathof, M. (2019). *Bedrijfsovername: Scheiding van exploitatie en eigendom*. Dronten: Aeres Hogeschool.
- SurveyMonkey. (z.d.). *Steekproefcalculator*. Geraadpleegd op 22 november 2022, van: www.surveymonkey.com: <https://nl.surveymonkey.com/curiosity/how-many-people-do-i-need-to-take-my-survey/>
- Van Dalen, H. P., & Henkens, K. (2008). Waarom weg uit Nederland? - Hedendaagse emigratie verklaard. *Mens en Maatschappij*, 213-217.
- Vee en Gewas. (2022, 21 juni). *10 belangrijkste redenen waarom boeren protesteren*. Geraadpleegd op 29 september 2022, van: vee-en-gewas.nl: <https://www.vee-en-gewas.nl/artikel/484088-10-belangrijke-redenen-waarom-boeren-protesteren/>
- Verweire, E. (z.d.). *Waarom kinderen sneller taal leren*. Geraadpleegd op 4 januari 2023, van: www.eoswetenschap.eu: <https://www.eoswetenschap.eu/psych-e-brein/waarom-kinderen-sneller-taal-leren>

Wageningen University. (2022, 4 juli). *Balanswaarde melkveebedrijven stijgt licht*. Geraadpleegd op 15 november 2022, van: www.agrimatie.nl:
<https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2265&indicatorID=2009&sectorID=2245>

Wageningen University. (2022, 21 juni). *Bedrijven en dieren*. Geraadpleegd op 15 november 2022, van: www.agrimatie.nl:
<https://www.agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232&sectorID=2245>

Wal, T. v. (2020). *Installeren als agrarisch ondernemer in Frankrijk*. Dronten: Aeres Hogeschool.

Web-agri. (2022, 19 oktober). *La production française de lait est peut-être en train de rebondir*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.web-agri.fr: <https://www.web-agri.fr/prix-du-lait/article/221831/la-production-francaise-de-lait-est-peut-etre-en-train-de-rebondir>

ZuivelNL. (2023, 5 januari). *Internationale melkprijzen*. Geraadpleegd op 11 januari 2023, van: www.zuivelnl.org: <https://www.zuivelnl.org/marktinformatie/melkprijzen>

Bijlagen

Bijlage 1 – Checklist Schriftelijk Rapporteren

Checklist Schriftelijk Rapporteren

1. Het taalgebruik

- ☐ Voldoet aan de grammatica-, spellings- en stijlregels
- ☐ Kenmerkt zich door een actieve schrijfstijl
- ☐ Is zakelijk, formeel en objectief
- ☐ Is samenhangend (verwijs- en verbindingswoorden)
- ☐ Heeft een adequaat gebruik van persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden
- ☐ Is afgestemd op de doelgroep
- ☐ Heeft een uniforme stijl

2. De ordening

- ☐ Kenmerkt zich door een (inhoudelijk) logische opbouw
- ☐ Kenmerkt zich door juist opgebouwde thematische alinea's

3. Het rapport

- ☐ Heeft een uniforme opmaak
- ☐ Heeft een decimale hoofdstuk- en paragraafnummering met maximaal drie cijfers
- ☐ Heeft hoofdstukken/paragrafen met een passende titel
- ☐ Heeft een inleidende passage in alle hoofdstukken (m.u.v. hoofdstuk 1)
- ☐ Heeft een nieuw hoofdstuk op een nieuwe pagina
- ☐ Heeft genummerde bladzijden
- ☐ Is vrij van plagiaat

4. Figuren en tabellen

- ☐ Zijn zelfstandig te begrijpen
- ☐ Ondersteunen de tekst
- ☐ Hebben een passende titel (boven de illustratie)
- ☐ Zijn apart (door)genummerd
- ☐ Hebben een verwijzing in de tekst

Verslagopbouw

5. De omslag

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)
- ☐ Vermeldt eventueel opleiding of opdrachtgever

6. De titelpagina

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)
- ☐ Vermeldt de opdrachtgever(s)
- ☐ Vermeldt de plaats en de datum

7. Het voorwoord

- ☐ Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport
- ☐ Bevat persoonlijke bedankjes
- ☐ Beschrijft eventueel de taakverdeling binnen de groep en/of het opleidingskader

8. De inhoudsopgave

- ☐ Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport
- ☐ Vermeldt de samenvatting, bronnenlijst en de bijlage(n)
- ☐ Heeft een correcte paginaverwijzing

9. De samenvatting

- ☐ Is zelfstandig te begrijpen
- ☐ Is een beknopte versie van het rapport
- ☐ Bevat de conclusies en aanbevelingen
- ☐ Geeft suggesties voor verder onderzoek
- ☐ Bevat geen nieuwe informatie

10. De inleiding

- ☐ Is hoofdstuk 1
- ☐ Beschrijft de context en relevantie
- ☐ Bevat de hoofdvraag
- ☐ Bevat de deelvragen
- ☐ Vermeldt de doelstelling
- ☐ Bevat een leeswijzer

11. Materiaal en methode

- ☐ Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Motiveert de keuze voor deze onderzoeksmethode
- ☐ Beschrijft de variabelen en/of eenheden
- ☐ Beschrijft de methode van data-analyse

12. De resultaten

- ☐ Zijn gestructureerd weergegeven
- ☐ Zijn correct geanalyseerd

13. De discussie

- ☐ Vermeldt de interpretatie(s) van de resultaten
- ☐ Bevat een vergelijking met relevante literatuur
- ☐ Geeft de valide argumentatie weer
- ☐ Evalueert de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Bevat een kritische reflectie op de eigen bevindingen

14. De conclusies en aanbevelingen

- ☐ Bevatten antwoord(en) op de hoofdvraag
- ☐ Zijn gebaseerd op relevante feiten
- ☐ Bevatten geen nieuwe informatie

15. De APA-bronvermelding

- ☐ Is als verwijzing in de tekst correct vermeld
- ☐ Is als bronnenlijst op de juiste wijze vormgegeven

16. De bijlagen

- ☐ Ondersteunen de tekst
- ☐ Bevatten geen eigen analyse
- ☐ Hebben verwijzingen in de tekst
- ☐ Zijn voorzien van een passende titel en een letter
- ☐ Zijn overzichtelijk en leesbaar weergegeven

Emigratie naar noordwest Frankrijk

Voor mijn afstudeerwerkstuk, scriptie, ben ik onderzoek aan het doen naar de succesfactoren om als Nederlandse melkveehouder in noordwest Frankrijk een melkveebedrijf over te nemen.

Het doel van deze enquête is om een beeld te krijgen wat de succesfactoren zijn voor Nederlandse melkveehouders die in noordwest Frankrijk melkveehouder willen worden en vervolgens een handleiding te schrijven als houvast voor Nederlanders die emigratie naar noordwest Frankrijk overwegen.

De enquête bestaat uit 21 vragen waarvan de laatste vraag optioneel is. Het invullen van de enquête zal ongeveer tussen de 5 en 10 minuten duren en de gegevens zullen anoniem verwerkt worden. Mocht u vragen en/of opmerkingen hebben kunt u bij de laatste vraag uw naam, e-mailadres of telefoonnummer achter laten en dan neem ik spoedig contact met u op.

Alvast hartelijk dank voor het invullen van deze enquête!

Met vriendelijke groet,

Stefan van den Boomen

Student Agrarisch Ondernemerschap Dier- en Veehouderij

Aeres Hogeschool te Dronten (NL)

1. Wat is uw geslacht?

- ☐ Man
- ☐ Vrouw

2. Wat is uw leeftijd?

3. In welk periode bent u naar Frankrijk geëmigreerd?

- ☐ Voor 1960
- ☐ 1960 - 1965
- ☐ 1966 - 1970
- ☐ 1971 - 1975
- ☐ 1976 - 1980
- ☐ 1981 - 1985
- ☐ 1986 - 1990
- ☐ 1991 - 1995
- ☐ 1996 - 2000
- ☐ 2001 - 2005
- ☐ 2006 - 2010
- ☐ 2011 - 2015
- ☐ 2016 - 2020
- ☐ Na 2020

3. Met wie bent u geëmigreerd?

- ☐ Alleen
- ☐ Met partner
- ☐ Met partner en kinderen
- ☐ Met mijn ouder(s)
- ☐ Met mijn broer/zus
- ☐ Anders:

4. Naar welk departement bent u geëmigreerd?

- ☐ Calvados (14)
- ☐ Côtes-d'Armor (22)
- ☐ Eure (27)
- ☐ Finistère (29)
- ☐ Ille-et-Vilaine (35)
- ☐ Manche (50)
- ☐ Morbihan (56)
- ☐ Orne (61)
- ☐ Seine-Martime (76)

5. Hoe is de interesse voor Frankrijk ontstaan?

Gelieve 1 antwoord te kiezen.

- ☐ Via studie
- ☐ Via stage
- ☐ Via bekenden
- ☐ Via vakantie
- ☐ Via studiereis
- ☐ Door middel van het bijwonen van bijeenkomsten over emigratie
- ☐ Door middel van advertenties in vakbladen
- ☐ Door middel van advertenties op internet
- ☐ Anders:

6. Wat waren destijds de beweegredenen om Nederland te verlaten?

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Wet- en regelgeving in Nederland
- ☐ Gebrek aan toekomstvisie vanuit de overheid in Nederland
- ☐ Gebrek aan ontwikkelingsruimte in Nederland
- ☐ Gebrek aan waardering voor de agrarische sector in Nederland
- ☐ Hoge grond- en pachtprizen in Nederland
- ☐ Dure investeringen in emissiereductie
- ☐ Dure productierechten in Nederland
- ☐ Toenemende druk op landbouwgrond
- ☐ Personeel
- ☐ Lage marges
- ☐ Anders:

7. Wat waren de beweegredenen om te kiezen voor een melkveebedrijf in Frankrijk?

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Meer ruimte voor bedrijfsontwikkeling
- ☐ Lagere grondprijzen
- ☐ Beter quotumsysteem
- ☐ Minder de wet- en regelgeving t.o.v. Nederland
- ☐ Duidelijkere wet- en regelgeving t.o.v. Nederland
- ☐ Gunstiger klimaat
- ☐ Relatief dichtbij familie/bekenden/vrienden in Nederland
- ☐ Duidelijke toekomstvisie vanuit de overheid
- ☐ Vrijer/rustiger leven
- ☐ Begeleiding/ondersteuning voor jonge boeren
- ☐ Meer waardering
- ☐ Betere marges op producten
- ☐ Anders:

8. Via welke weg bent u terechtgekomen bij uw huidig melkveebedrijf in Frankrijk?

- ☐ Via een Nederlands emigratiebureau/ emigratiebegeleider
- ☐ Via een Frans emigratiebureau/ emigratiebegeleider
- ☐ Via een Nederlands makelaarskantoor
- ☐ Via een Frans makelaarskantoor
- ☐ Eigen netwerk
- ☐ Zelf contact gezocht met de vorige eigenaar
- ☐ Anders:

9. Als u bij uw emigratie gebruik hebt gemaakt van een emigratiebegeleider, waarbij heeft de emigratiebegeleider geholpen?

Heeft u geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider kies dan het antwoord ´ik heb geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider´.

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Oriëntatie
- ☐ Vaststellen wensen
- ☐ Kiezen van een geschikt bedrijf
- ☐ Regelen van financiële zaken
- ☐ Regelen van fiscale zaken
- ☐ Overdracht (notaris)
- ☐ Nazorg
- ☐ Het gehele traject van oriëntatie t/m nazorg
- ☐ Geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider
- ☐ Ik heb geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider
- ☐ Anders:

10. Raadt u anderen aan om gebruik te maken van een emigratiebegeleider?

Heeft u geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider, kies dan ´ik heb geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider´.

- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Ik heb geen gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider
- ☐ Anders:

11. Wat waren motieven om geen gebruik te maken van een emigratiebegeleider?

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Prijs
- ☐ Onnodig
- ☐ Voldoende kennis om zaken zelf te regelen
- ☐ Wij maken gebruik van ons eigen netwerk
- ☐ Wij hebben wel gebruik gemaakt van een emigratiebegeleider
- ☐ Anders:

12. Welke zaken zou u anders aanpakken als u terugkijkt naar uw emigratieproces?

Jouw antwoord

13. Hoe denkt u over de toekomst van het huidige melkquotumsysteem in Frankrijk?

Kies maximaal 2 opties.

- ☐ Het fabrieksquotum zal verdwijnen in de toekomst
- ☐ Fabrieksquotum wordt uitgebreid
- ☐ Ander systeem voor productierechten
- ☐ Er zal weinig tot niets veranderen aan het huidige systeem
- ☐ Anders:

14. Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Ruimte voor groei in volume
- ☐ Krimp van volume
- ☐ Meer bulkproductie voor de eigen markt
- ☐ Meer bulkproductie voor de export
- ☐ Groeiend aandeel biologische zuivel
- ☐ Krimpend aandeel biologische zuivel
- ☐ Meerwaardecreatie aan zuivel
- ☐ Meer zelf verzuivelen
- ☐ Meer nichemarkten
- ☐ Er zal weinig veranderen
- ☐ Anders:

15. Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Intensivering van de melkveebedrijven
- ☐ Stoppende boeren
- ☐ Eventueel afschaffing van het melkquotum
- ☐ Beschermende grondmarkt
- ☐ Melkveebedrijf in combinatie met akkerbouwtak
- ☐ Gunstige ontwikkeling betreft melkprijs
- ☐ Groeiende vraag naar zuivel
- ☐ Automatisering en/of Robotisering
- ☐ Energietransitie
- ☐ Lage grondprijzen
- ☐ Geen productierechten
- ☐ Anders:

16. Wat zijn volgens u bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Kies maximaal 3 opties.

- ☐ Beschermende grondmarkt
- ☐ Strenger wordende milieuwetgeving
- ☐ Strenger wordende dierenwelzijnsnormen
- ☐ Stoppende boeren
- ☐ Het huidige melkquotum
- ☐ Klimaatverandering
- ☐ Groter wordende druk op landbouwgrond
- ☐ Te kort aan vakkundig personeel
- ☐ Financieringsmogelijkheden
- ☐ Anders:

17. Hoe verliep de integratie na de emigratie?

Gelieve te kiezen tussen het cijfer 1 en 5.

- ☐ 1: Ik ben zeer tevreden over mijn integratie
- ☐ 2. Ik ben tevreden over mijn integratie
- ☐ 3. De integratie kon beter
- ☐ Ik ben niet tevreden over mijn integratie
- ☐ Ik ben zeer ontevreden over mijn integratie, verliep heel erg stroef

18. Hoe merkt u dat u goed bent geïntegreerd in Frankrijk?

- ☐ Buren/bekenden nodigen ons uit voor verjaardagen en (buurt)feestjes
- ☐ Buren/bekenden helpen ons op het bedrijf
- ☐ Buren/ bekenden geven ons advies
- ☐ Buren/bekenden komen geregeld op visite
- ☐ Anders:

19. Wat kon beter bij uw integratieproces?

Open vraag.

Jouw antwoord

20. Heeft u tips voor Nederlandse boeren die overwegen om naar noordwest Frankrijk te emigreren?

Jouw antwoord

21. Heeft u nog vragen of opmerkingen over de enquête of over het onderzoek?

In het tekst vak mag kunt u uw opmerkingen plaatsen

Heeft u vragen dan mag u uw vraag stellen met daarbij uw emailadres, dan neem ik na afloop van de enquête spoedig contact met u op!

Jouw antwoord

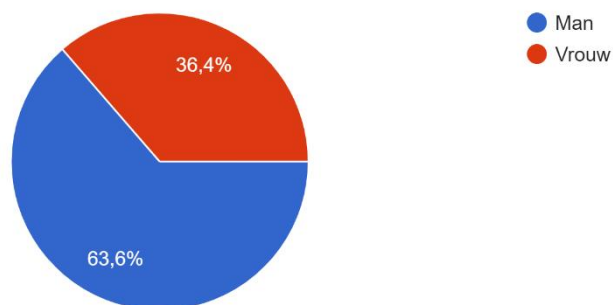
Bedankt!

Hartelijk bedankt voor deelname aan deze enquête!

Bijlage 3 – Resultaten enquête: emigratie naar noordwest Frankrijk

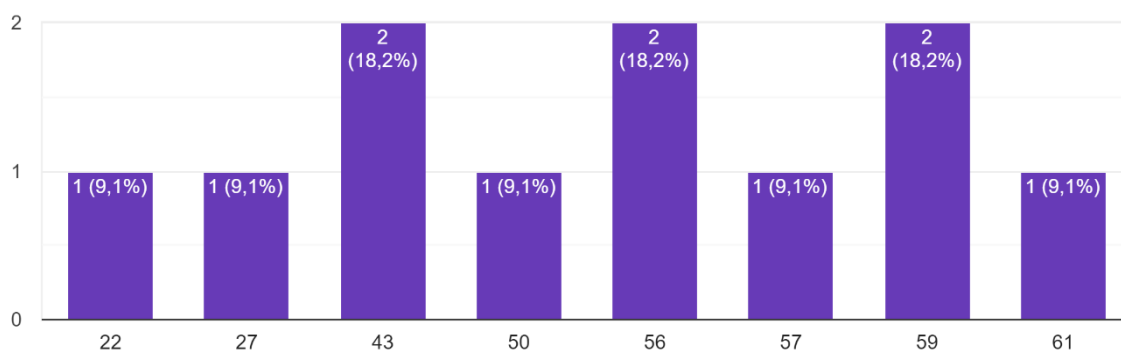
1. Wat is uw geslacht?

11 antwoorden

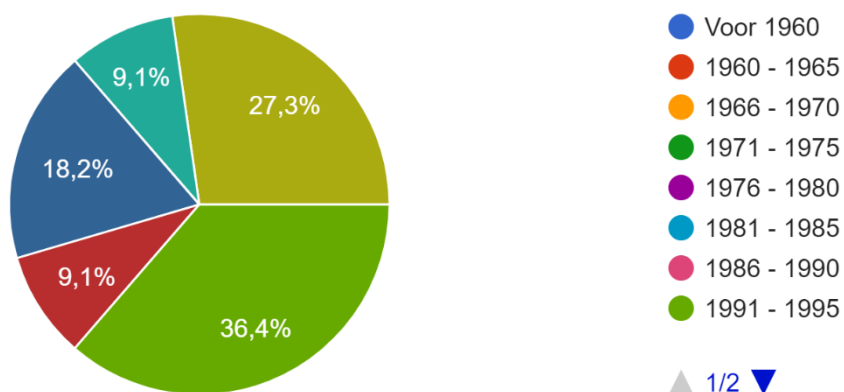
2. Wat is uw leeftijd?

11 antwoorden

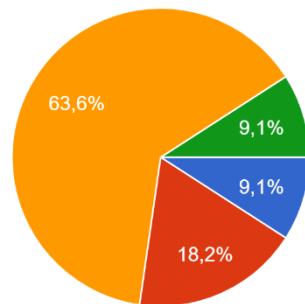
3. In welk periode bent u naar Frankrijk geëmigreerd?

11 antwoorden

3. Met wie bent u geëmigreerd?

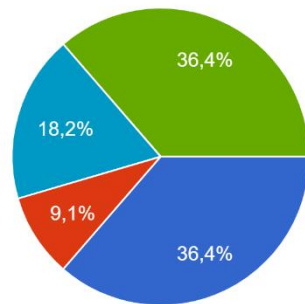
11 antwoorden

- Alleen
- Met partner
- Met partner en kinderen
- Met mijn ouder(s)
- Met mijn broer/zus

4. Naar welk departement bent u geëmigreerd?

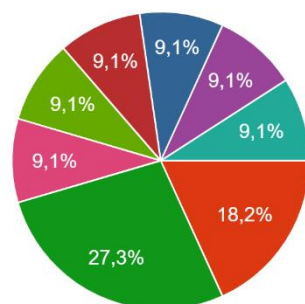
11 antwoorden

- Calvados (14)
- Côte-d'Armor (22)
- Eure (27)
- Finistère (29)
- Ille-et-Vilaine (35)
- Manche (50)
- Morbihan (56)
- Orne (61)
- Seine-Martime (76)

5. Hoe is de interesse voor Frankrijk ontstaan?

11 antwoorden

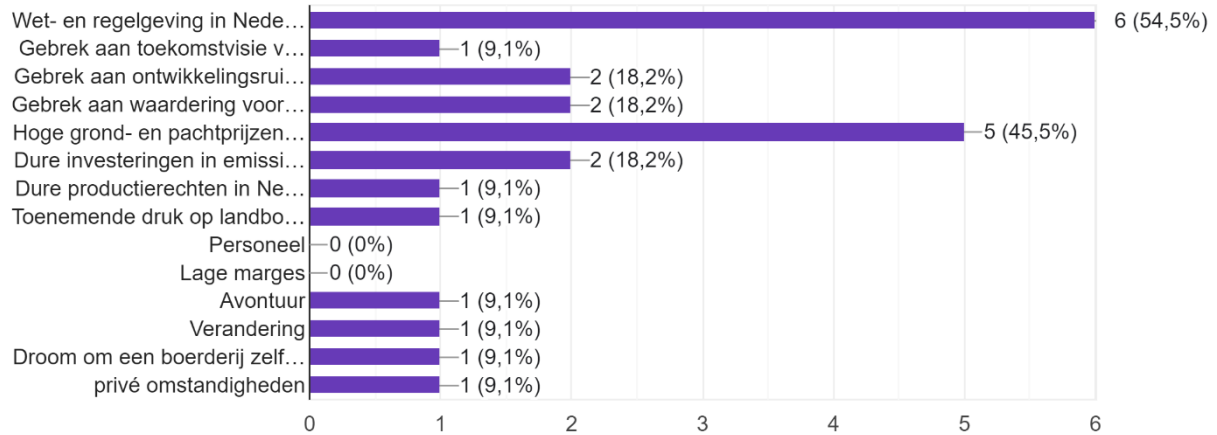

- Via studie
- Via stage
- Via bekenden
- Via vakantie
- Via studiereis
- Door middel van het bijwonen van bije...
- Door middel van advertenties in vakbl...
- Door middel van advertenties op internet

▲ 1/2 ▼

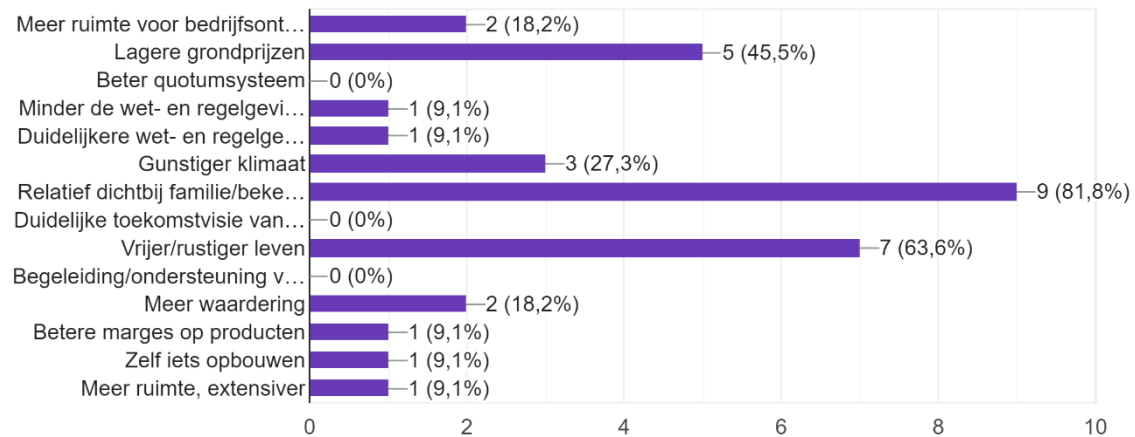
6. Wat waren destijds de beweegredenen om Nederland te verlaten?

11 antwoorden

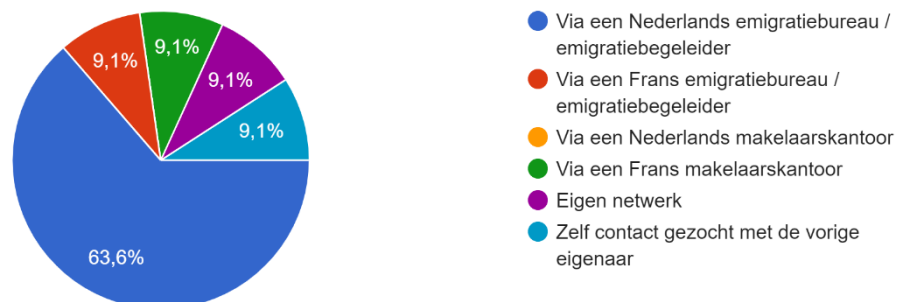
7. Wat waren de beweegredenen om te kiezen voor een melkveebedrijf in Frankrijk?

11 antwoorden

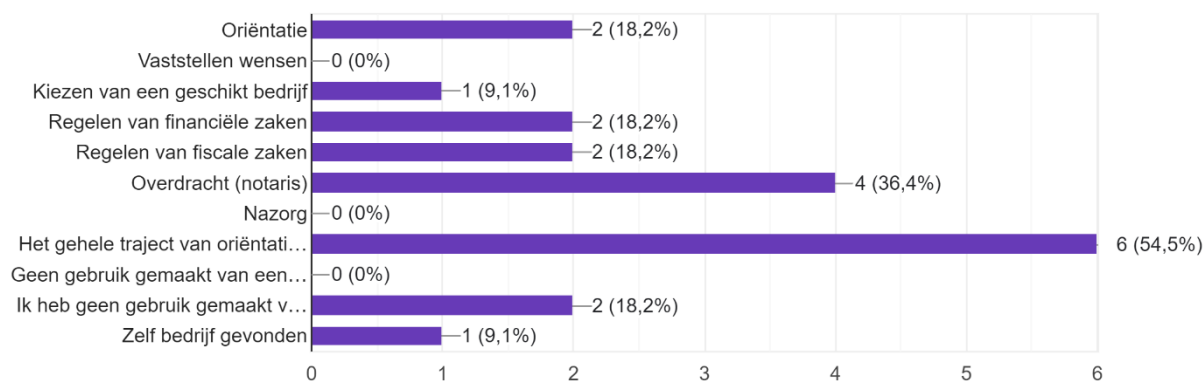
8. Via welke weg bent u terechtgekomen bij uw huidig melkveebedrijf in Frankrijk?

11 antwoorden

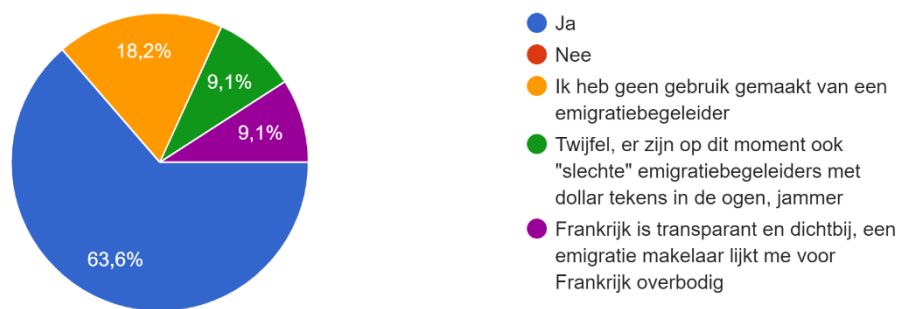
9. Als u bij uw emigratie gebruik hebt gemaakt van een emigratiebegeleider, waarbij heeft de emigratiebegeleider geholpen?

11 antwoorden

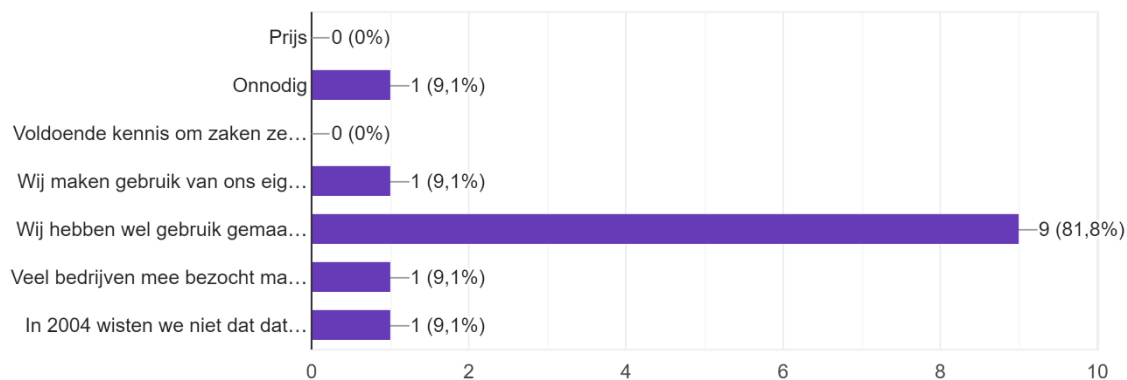
10. Raadt u anderen aan om gebruik te maken van een emigratiebegeleider?

11 antwoorden

11. Wat waren motieven om geen gebruik te maken van een emigratiebegeleider?

11 antwoorden

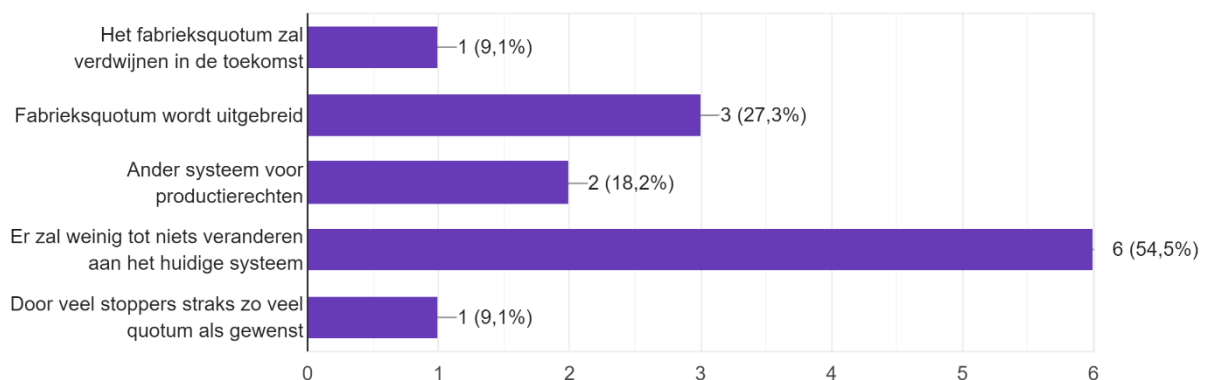
12. Welke zaken zou u anders aanpakken als u terugkijkt naar uw emigratieproces?

11 antwoorden

Zou het weer zo doen
Niks
De taal, eerder beginnen met Frans leren
Geen
Meer nederlandse genetica implanteren
Het is hier moeilijk om de juiste vakmensen bij je klussen te krijgen. We wisten van te voren dat we veel moesten aanpakken maar dat is wel (nog steeds) een moeizaam proces
Heeft 4 jaar geduurd dus wat sneller maar was het wachten waard
Denk er niet te licht over. Je begint compleet overnieuw
Heeft 4 jaar geduurd dus wat sneller maar was het wachten waard
Denk er niet te licht over. Je begint compleet overnieuw
Wij zijn echt destijds in het diepe gegooid! De vorige boeren gaven nauwelijks begeleiding in het begin, met name van adressen van veearts ed. Aan de burens hadden we meer hulp!
Nog iets kritischer zijn met de bedrijfs keuze
Beter voorbereiden maar dat is nu gemakkelijker te doen met het internet

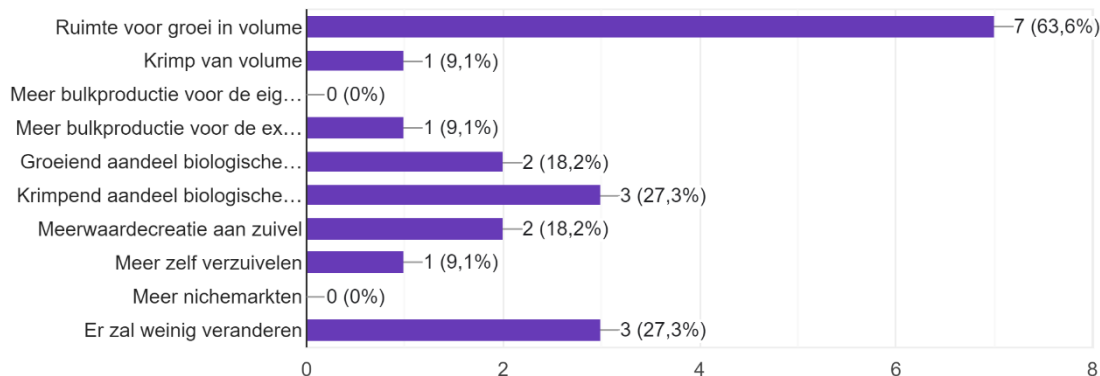
13. Hoe denkt u over de toekomst van het huidige melkquotumsysteem in Frankrijk?

11 antwoorden

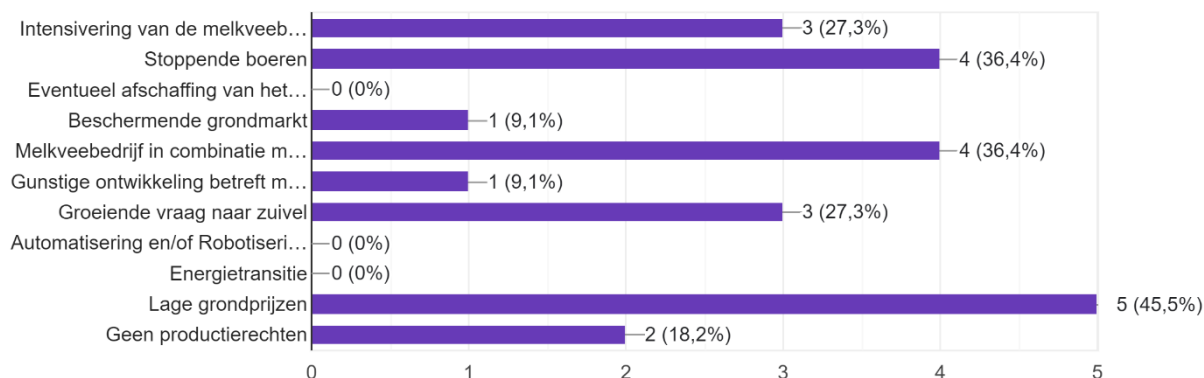
14. Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?

11 antwoorden

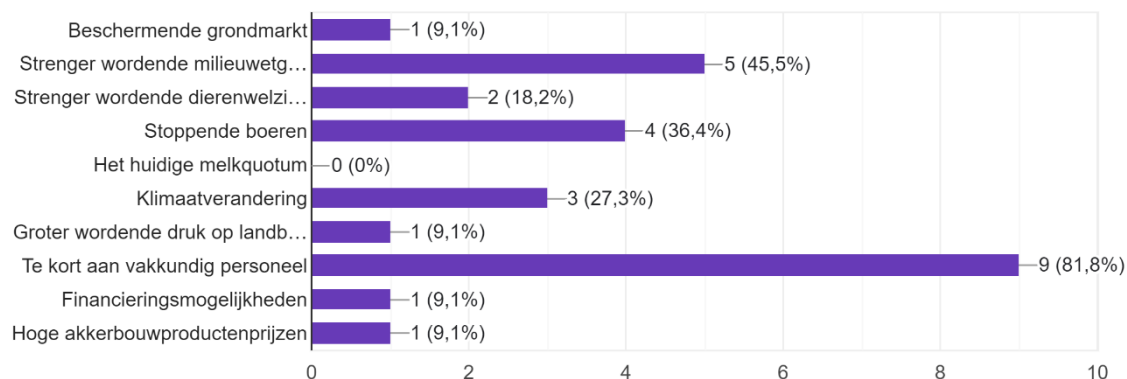
15. Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

11 antwoorden

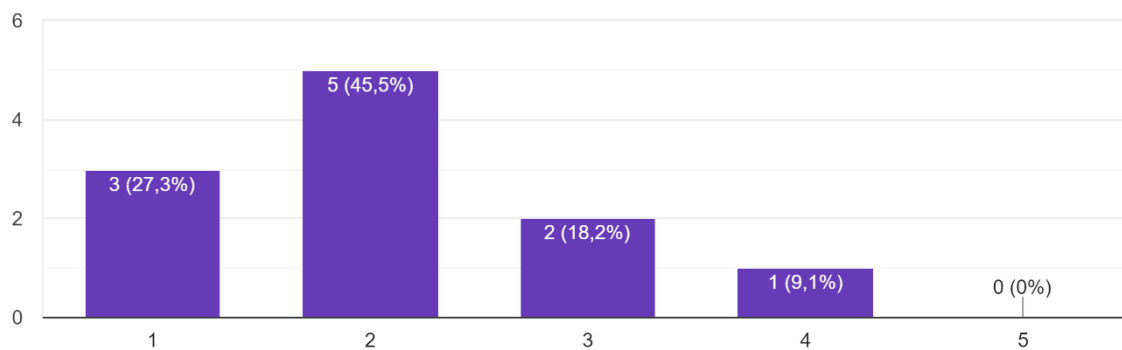
16. Wat zijn volgens u bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

11 antwoorden

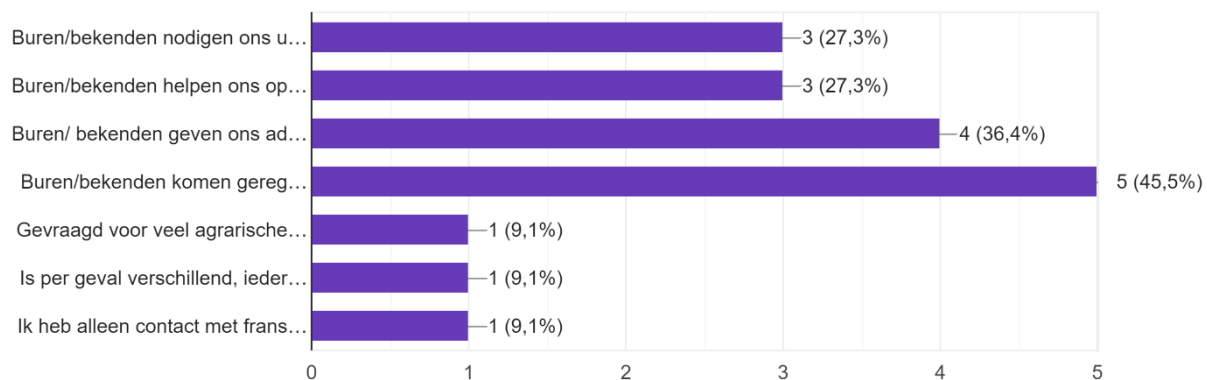
17. Hoe verliep de integratie na de emigratie?

11 antwoorden

18. Hoe merkt u dat u goed bent geïntegreerd in Frankrijk?

11 antwoorden

19. Wat kon beter bij uw integratieproces?

11 antwoorden

Geen idee

Weet niet

.

France taal kennis

Taal voor mijn ouders omdat ze ouder zijn is het minder makkelijk om te leren

We hebben de tijd tegen gehad ivm corona.. onze integratie heeft twee jaar stil gelegen

Het duurde lang voor het goede bedrijf te vinden maar beter zo dan iets snel kiezen en dan met vele problemen te maken krijgen

in 't begin was 't heel druk, daarna kwam de corona waardoor het sociale leven helemaal stil kwam te liggen. Dit was erg lastig

De begeleiding had beter gekund. We moesten echt alles zelf uitvinden of erop af stappen. En er was toen nog geen of slechte internetverbinding!
Dat kan nu gelukkig wel anders!

Niet veel

Zich verdiepen in de plek, omgeving, cultuur van de mensen waar je naar toe gaat. Maar zoals ik al eerder schreef zal die informatie nu toegankelijker zijn via het internet

20. Heef u tips voor Nederlandse boeren die overwegen om naar noordwest Frankrijk te emigreren?

11 antwoorden

De franse taal beheersen en de tijd nemen om bedrijf te zoeken

Probeer zo snel mogelijk de taal te spreken. Het is makkelijker om met partner en eventueel met jonge kinderen te komen

Gaan

Kom eerst een jaar werken op franse boederij om te kijken of dat goed voelt

Zo gauw mogelijk weg zijn uit nl

Weet goed waar je aan begint. Het hele gezin moet er voor meer dan 100% achterstaan. Het makkelijkste is het als de eventuele kinderen jonger zijn dan 10jaar.

Neem de tijd om goed bij andere mensen te gaan kijken je hoeft niet de zelfde fouten te maken

Luister naar je franse burens in t begin. Die kennen de omgeving en grondsoort

Wat wel een pré is als je de taal spreekt en in elk geval kunt verstaan! De meeste Fransen spreken slecht tot geen Engels

Zoek een vlak stuk

Ga niet te ver van de "bewoonde wereld" zitten

21. Heeft u nog vragen of opmerkingen over de enquête of over het onderzoek?

3 antwoorden

Hoop dat je een goede keuze maakt en verhuist naar frankrijk kunnen we misschien nog eens een biertje pakken 🍻

Succes met het onderzoek 😊

Dat als je iets koopt dan kom je er niet meer vanaf als je wat anders wilt

---

Bedankt!

Bijlage 4 – Interview deskundigen

1. Wat is uw naam?
2. Bij werk bedrijf/organisatie bent u werkzaam?
3. Wat is uw functie?
4. Welk beeld hebt u van het aantal Nederlandse melkveehouders die actief een melkveebedrijf runnen in noordwest Frankrijk?
5. Hoeveel Nederlandse melkveehouders vertrekken ieder jaar naar Frankrijk volgens u?
6. Wat zijn de gezinssamenstellingen van deze potentiële emigranten?
(Alleen, met partner, met ouders, met kinderen, anders)
7. Wat zijn de voornaamste redenen waarom Nederlanders naar Frankrijk willen emigreren?
8. Waar moet je als Nederlandse emigrant op letten bij de keuze voor een melkveebedrijf?
9. Hoe werkt de Franse grondmarkt
10. Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?
11. Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?
12. Wat zijn volgens u de bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?
13. Wat zijn de (meest voorkomende) financieringsmogelijkheden bij de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?
14. Wat zijn de verschillende en meest voorkomende varianten voor de overnamen van een melkveebedrijf?
15. Ziet u een ontwikkeling in het aantal melkveehouders dat interesse heeft in emigratie naar Frankrijk?

16. Hoe denkt u dat deze ontwikkeling zich zal voortzetten in de komende jaren?
17. Wat zijn volgens u organisaties in Frankrijk die belangrijk zijn voor een goede installatie en bedrijfsvoering in noordwest Frankrijk?
18. Wat voor advies zou u geven aan een melkveehouder die naar noordwest Frankrijk wil emigreren?

Bijlage 5 – Uitwerking Interview deskundige 1

Vragenlijst is door Laurens Stevelink van Farms4Sale ingevuld. Omdat Laurens pas sinds enkele maanden emigratiebegeleider is heeft hij niet alle vragen kunnen beantwoorden. De vragen die niet in zijn gevuld door Laurens zijn naar Quatuor Transactions gestuurd om daar ingevuld te worden, maar vanwege drukte is het Quatuor Transactions niet gelukt om deze vragen voor de deadline in te vullen.

1. Wat is uw naam?
Laurens Stevelink
2. Bij werk bedrijf/organisatie bent u werkzaam?
Farms4Sale onderdeel van Agri Plaza
3. Wat is uw functie?
Emigratiebegeleider
4. Welk beeld hebt u van het aantal Nederlandse melkveehouders die actief een melkveebedrijf runnen in noordwest Frankrijk?
5. Hoeveel Nederlandse melkveehouders vertrekken ieder jaar naar Frankrijk volgens u?
Via Enquête Geëmigreerde 124 antwoorden zijn Tussen 2011 en 2020 22,6 % naar Frankrijk geëmigreerd
6. Wat zijn de gezinssamenstellingen van deze potentiële emigranten?
(Alleen, met partner, met ouders, met kinderen, anders)
7. Wat zijn de voornaamste redenen waarom Nederlanders naar Frankrijk willen emigreren?
Wet regelgeving 41,9 %
Waardering van boer zijn 15%
Toekomst kinderen 26,6%
Vrijer leven 25%
8. Waar moet je als Nederlandse emigrant op letten bij de keuze voor een melkveebedrijf?
Concurrentie grondmarkt (streek akkerbouw/melkveegebied) afzet
melkfabriek
9. Hoe werkt de Franse grondmarkt

10. Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?

De melkprijs is over het algemeen erg stabiel, en komt overeen met de prijs in Nederland. Het land kent geen fosfaatrechtenstelsel, maar wel een systeem met leveringscontracten wat soms gecompliceerd kan zijn. Frankrijk wil producten van eigen bodem stimuleren.

11. Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Frankrijk is één van de belangrijkste landbouwlanden van Europa. De agrarische sector speelt een cruciale rol in de Franse economie; het economische belang van de landbouw is groter dan in de meeste andere landen. Desondanks hebben veel boeren geen opvolger wat kansen biedt. Ook zie ik wel goede mogelijkheden er is veel diversiteit in bedrijven (in grootte en in grond eigendom/pacht) wat mogelijkheden biedt voor verschillende ondernemers m.b.t. inbreng eigen vermogen.

12. Wat zijn volgens u de bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

13. Wat zijn de (meest voorkomende) financieringsmogelijkheden bij de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?

14. Wat zijn de verschillende en meest voorkomende varianten voor de overnamen van een melkveebedrijf?

15. Ziet u een ontwikkeling in het aantal melkveehouders dat interesse heeft in emigratie naar Frankrijk?

Meerdere landen zijn in trek echter is er nog veel onduidelijkheid in NL waardoor veel nog niet goed weten wat ze willen.

16. Hoe denkt u dat deze ontwikkeling zich zal voortzetten in de komende jaren?

Er zullen meerdere boeren emigreren echter zal het niet zoveel zijn als 15 tot 20 jaar geleden

17. Wat zijn volgens u organisaties in Frankrijk die belangrijk zijn voor een goede installatie en bedrijfsvoering in noordwest Frankrijk?

Zorg voor een goede begeleider die daar gevestigd is vb.
Quatuor

18. Wat voor advies zou u geven aan een melkveehouder die naar noordwest Frankrijk wil emigreren?

Ga zelf aantal keren naar de omgeving waar u denkt te willen gaan boeren /ondernemen en stel u zelf de vraag word ik (gezin) gelukkig in die omgeving

Bijlage 6 – Uitwerking Interview deskundige 2

1. Wat is uw naam?

Guido Habets

2. Bij werk bedrijf/organisatie bent u werkzaam?

Vleesveehouders geweest in zuid Frankrijk. Terug in Nederland en zoeken naar geschikte baan

3. Wat is uw functie?

Eigenaar vleesveebedrijf

4. Welk beeld hebt u van het aantal Nederlandse melkveehouders die actief een melkveebedrijf runnen in noordwest Frankrijk?

Ikzelf was actief in zuid Frankrijk, daarom heb ik weinig tot geen kennis over de situatie in noordwest Frankrijk. In mijn omgeving zaten ook weinig Nederlanders.

5. Hoeveel Nederlandse melkveehouders vertrekken ieder jaar naar Frankrijk volgens u?

Hier heb ik geen antwoord op

6. Wat zijn de gezinssamenstellingen van deze potentiële emigranten?
(Alleen, met partner, met ouders, met kinderen, anders)

Ik vermoed hoofdzakelijk man, vrouw en kinderen. Omdat zij vaak in Nederland een bedrijf verkopen, en in Frankrijk een boerderij terugkopen

7. Wat zijn de voornaamste redenen waarom Nederlanders naar Frankrijk willen emigreren?

De ruimte om te produceren en de lagere grondprijzen en je kunt met weinig eigen kapitaal een bedrijf starten

8. Waar moet je als Nederlandse emigrant op letten bij de keuze voor een melkveebedrijf?

Klimaat in een bepaalde regio, zoek een plek waar voldoende neerslag valt

Let op de omgeving, en ga veel rondkijken op verschillende bedrijven

Kijk naar de grond, en laat desnoods grondonderzoek doen

9. Hoe werkt de Franse grondmarkt

Bureaucratisch, maar gunstig voor jonge boeren

10. Wat zijn volgens u de verwachtingen voor de zuivelmarkt voor de komende 10 jaar in Frankrijk?

Ik hield mij meer bezig met vleesvee, dus ik hield mij daar niet zo mee bezig

11. Wat zijn volgens u de kansen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Die zullen er zeker zijn. Franse boeren vergrijzen en kunnen moeilijk een opvolger vinden.

12. Wat zijn volgens u de bedreigingen voor de melkveehouderij in noordwest Frankrijk?

Streng grondmarkt, pachtconstructies, strenger wordende regels, let op natuurontwikkeling

13. Wat zijn de (meest voorkomende) financieringsmogelijkheden bij de overname van een melkveebedrijf in noordwest Frankrijk?

Bancaire lening, aangevuld met zo'n 25-35% eigen vermogen

14. Wat zijn de verschillende en meest voorkomende varianten voor de overnamen van een melkveebedrijf?

Wij hebben toen een boerderij gekocht met weinig eigen kapitaal. Dat is een veel voorkomende variant. Er zijn ook varianten mogelijk waarbij de Nederlander tijdelijk samenwerkt met de Franse boer, zo de kneepjes van het vak leert, en zaken makkelijker overgedragen kunnen worden (GAEC).

15. Ziet u een ontwikkeling in het aantal melkveehouders dat interesse heeft in emigratie naar Frankrijk?

Geen idee, hier heb ik geen zicht op

16. Hoe denkt u dat deze ontwikkeling zich zal voortzetten in de komende jaren?

Geen idee, hier heb ik geen zicht op

17. Wat zijn volgens u organisaties in Frankrijk die belangrijk zijn voor een goede installatie en bedrijfsvoering in noordwest Frankrijk?

SAFER, Chambre d'Agriculture, CUMA, Banken, Notarissen, boeren in de omgeving, zij kennen de grond en het gebied het beste

18. Wat voor advies zou u geven aan een melkveehouder die naar noordwest Frankrijk wil emigreren?

Ga veel rondkijken, praat met lokale mensen. Zoek een betrouwbare adviseur en laat onderzoeken doen op het bedrijf wat je wilt overnemen. Denk aan grond-, water-, veeonderzoek. Controleer wat pacht en wat koopgrond is, check de contracten. Koop in 1x zoveel mogelijk grond. Controleer of er belemmerende zaken in de omgeving zijn zoals natuurontwikkeling.